

PODATKI O DIPLOMSKEM DELU

Ime in priimek: Melisa Baranja

Naslov diplomskega dela: Ženska, mati, Rominja: Življenjske zgodbe slovenskih Rominj s perspektive socialnega dela.

Ime in priimek mentorice: doc. dr. Irena Šumi

Ime in priimek somentorice: izr. prof. dr. Duška Knežević Hočevar

Kraj: Ljubljana Leto: 2016

Število strani: 93 Število prilog: 0

Število tabel: 1 Število opomb: 0

Ključne besede: Rominje, partnerstvo, materinstvo, izobraževanje, romska družina, nasilje v družini nad Rominjami

Povzetek: Naloga predstavlja izsledke terenskega dela med dvanajstimi slovenskimi Rominjami, ki živijo na treh različnih lokacijah po Sloveniji. Osrednje tematike raziskave so bile: vstopanje Rominj v partnerske zveze, nasilje v družini, rojstva otrok, skrb za otroke, podpora romske skupnosti in podpora državnih institucij. Romska skupnost v Sloveniji ni homogena, kot ni homogeno niti večinsko prebivalstvo, tako tudi ženske, ki so pripadnice romske skupnosti, v svojih življenjskih izkušnjah s partnerstvom, izvorno družino in lastno družino ter otroci izkazujejo zelo različne izkušnje, stališča in življenjske poteke. Naloga v uvodnem delu predstavlja delovne hipoteze in metodologijo raziskave, v jedrnem delu potek in izsledke terenskega dela, in v sklepu zaključno razpravo s priporočili za socialno delo. V socialnodelovni praksi je temeljnega pomena izhajati iz uporabnic in njihovih zgodb ter upoštevati uporabniško perspektivo. Namen naloge je bil, med drugim, ženskam, ki so Rominje, podeliti lasten glas, saj so socialnodelovne in sociološke raziskave med Rominjami še vedno zelo redke.

Author: Melisa Baranja

Title: A woman, a mother, a Romani: Life stories of the Slovenian Romani women from the perspective of social work

Name of Mentor: assist. prof. dr. Irena Šumi

Name of Co-mentor: assoc.prof. dr. Duška Knežević Hočevar

Location: Ljubljana Year: 2016

Number of pages: 93

Number of appendices: 0

Number of Tables: 1

Numbers of notes: 0

Key words: Romani women, life partnerships, motherhood, education, Romani family, family violence against Romani women

Summary: The diploma work presents the results of field work interviews with twelve Slovenian Romani women who live in three different locations in Slovenia. The central themes of the research were: entering the life partnerships; family violence; births of children; rearing the children; the help the women are given in child rearing on the part of the Romani community, and the state institutions. The Romani communities in Slovenia are all but homogenous, as is equally true also of the majority population. Thus the women, members of Romani communities, recount their life experiences with partnerships, their family of origin and their own family, and their children across a wide spectrum of experiences, viewpoints and life courses. In the introductory chapters, the work presents the working hypotheses and methodology; in the central part, the fieldwork and its findings; and in conclusion, the discussion geared towards recommendations to social work practitioners. In the social work practice, it is essential to ground the interventions in the perspective of the users and their stories. One of the central aims of the text was, among other, to give voice to Romani women who are, to this day, rarely the subject of social work and social science research.

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO

MELISA BARANJA

**ŽENSKA, MATI, ROMINJA:
ŽIVLJENJSKE ZGODBE SLOVENSКИH ROMINJ S PERSPEKTIVE
SOCIALNEGA DELA**

Diplomsko delo

Mentorica: doc. dr. Irena Šumi

Somentorica: izr. prof. dr. Duška Knežević Hočevar

PREDGOVOR

Brez lastne izkušnje biti Rominja in biti Ciganka ne bi danes znala ceniti vas žensk, ki ste Rominje, ki ste matere, ki ste mi dovolile vstopiti v svoj osebni prostor. Hvala vsem dvanajstim sogovornicam, najlepša hvala vsaki posebej. Skupaj smo želele dokazati, da nismo homogena družba oziroma skupnost, da smo ženske in dekleta tiste, na katerih svet stoji. Skupaj smo prehodile pot spominov: pripovedi o izkušnjah diskriminacije, o pozitivnih izkušnjah materinstva, spregovorile smo o sebi. Postale smo vidne. Vsaka je dobila svoj prostor in glas.

Zahvaljujem se svojim staršem, Sandri in Štefanu, in svoji babici, Karolini, ki ste mi omogočili biti »drugačna med drugačnimi«. Posebna zahvala gre tudi mojemu fantu, ki mi vedno stojiš ob strani in me nasmeješ, ko to najmanj pričakujem. Hvala, da ste verjeli vame in mi bili vedno v oporo in pomoč.

Študijski dnevi ne bi bili tako pestri brez vas, mojih kolegic, s katerimi smo skupaj tarnale nad težkimi izpiti in nad prihodnostjo, ki nas čaka kot bodoče socialne delavke. Hvala, da ste vedno znova poslušale moje tarnanje pri nastanjanju te diplomske naloge. Ko sem bila najbolj na tleh, ste mi bile ve, moje prijateljice iz skupnosti, moje prijateljice iz otroštva, v največjo oporo. Z vami sem lahko bila preprosto »jaz«. Z vami sem se sprostila in si napolnila baterije.

Sandi Horvat, hvala tudi tebi, da si me poslušal in mi svetoval. »Vse se zgodi z razlogom«, prav imaš, zato sem zelo vesela, da sem lahko postala del družine Romskega akademskega kluba.

Tudi nate, Tina Palaić, ne smem pozabiti, kajti ti si bila tista, ki me je podprla in povabila k sodelovanju, ko sem bila »nevidna«. Zaradi tebe sem se brez težav odločila za temo, ki jo spodaj podrobneje opisujem. Šele ko sem s tabo sodelovala, sem spoznala, da je potrebno biti ponosen »na to kar si«, ker ti je to omogočilo, da »si to kar si«. Šele takrat sem se izpostavila in povedala glasno, da sem Rominja in da sem ponosna, da sem »to kar sem«.

Najlepša hvala strokovnim in socialnim delavkam iz Društva Mozaik, Katji Đogič, Nataliji Djoković in Katarini Meden, ki so mi pomagale vzpostaviti kontakt z nekaterimi sogovornicami. Zavedajte se, da ste pogrešljiv del družbe.

Iskreno se zahvaljujem svoji mentorici, doc. dr. Ireni Šumi, in somentorici, izr. prof. dr. Duški Knežević Hočevnar, za vso pomoč, motivacijo, podporo, spodbudne besede in nasvete v času pisanja diplomskega dela.

Vsebina

1. UVOD	7
2. ZGODOVINSKE IN SOCIOLOŠKE OZNAKE PROBLEMA.....	8
2.1. Zgodovina in položaj Romov v Sloveniji.....	8
2.1.1. Statistični popis iz leta 1971 in slovenske Rominje	11
2.2. POLOŽAJ ŽENSKÉ V ROMSKI SKUPNOSTI	16
2.2.1. Prisilne in dogovorjene poroke	18
3. MARGINALIZIRANOST: ETNIČNOST, RAZREDNOST IN RASIZEM	21
3.1. ETNIČNI STEREOTIPI IN PREDSDODKI O ROMSKI ŽENSKI	21
3.2. ROMINJA V PREREZU RAZREDNOSTI, RASIZMA IN ETNIČNOSTI	23
3.2.1 Rojstvo: Izkušnje Rominj v projektu Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam	24
4. PROBLEM.....	30
4.1. Formulacija problema.....	30
4.1. Raziskovalna vprašanja	30
5. METODOLOGIJA	31
5.1. Vrsta raziskave	31
5.2. Merski instrument.....	31
5.3. Populacija in vzorec.....	32
5.4. Zbiranje podatkov	33
5.5. Analiza in obdelava podatkov	34
6. TERENSKA RAZISKAVA.....	36
6.1. DRUŽINSKA OZADJA.....	38
6.1.1. ZGODOVINA DRUŽINE IN SPOMINI.....	38
6.1.2. VZGOJA, DRUŽINSKI ODNOSI IN DINAMIKA V DRUŽINI	39
6.1.3. ŠOLANJE IN IZOBRAZBA	45
6.1.4. ŽIVLJENJE Z NEPISMENOSTJO	49
6.2. PARTNERSTVO.....	49
6.2.1. ZAČETKI IN SKUPNO ŽIVLJENJE S PARTNERJEM.....	49
6.2.2. NASILJE V DRUŽINI.....	60
6.2.3. KULTURA SRAMU.....	63
6.3. MATERINSTVO.....	66
6.3.1. OTROK V ŠIRŠI DRUŽINI IN OKOLICI	69
6.3.2. POSEBNE OBLIKE DRUŽIN	73

6.3.3.	ZDRAVSTVO	74
7.	ŽENSKA, MATI, ROMINJA: ANALIZA IN SKLEP	77
7.1.	Izsledki raziskave	77
7.2.	Izsledki raziskave v družboslovnem kontekstu	79
7.3.	Vloga socialnega dela pri družbeni skrbi za romske matere	86
8.	REFERENCE IN VIRI	89

1. UVOD

Rominje, ženske v romskih skupnostih, imajo skoraj univerzalno izkušnjo, da tekom življenja tako ali drugače, kot pripadnice romske manjšine, dobijo oznako drugega, manjvrednega, tujega. Tudi politično korektna oznaka »ranljivih« je v stalni nevarnosti, da bo služila kot zamegljevalka dejanskih izvorov neenakosti: na ta način je problem družbene, systemske neenakosti premeščen v posameznika ali posameznico kot članico ali člana skupine, ki je zaznana kot »ranljiva« ali »problematična«. Določenim osebam v družbi, ki doživljajo eno ali več ranljivosti, pripišejo tudi druge negativne lastnosti ali oznake, zaradi katerih se njihova ranljivost poglobi in začne delovati izključevalno ali diskriminatorno (prim. Zaviršek, Škerjanec 2000: 388). Ker sem sama Rominja, je del moje življenjske izkušnje, da sem bila sama tarča diskriminacije, segregacije, stereotipov, predsodkov in rasizma. Tudi zaradi teh osebnih izkušenj sem se odločila, da bom v diplomskem delu raziskala in analizirala en del življenjske izkušnje Rominj, tistih, ki so matere. S svojo raziskavo sem tem ženskam hotela dati javni glas, ki ga imajo same le zelo redko ali pa nikoli.

Ann Oakley (2000) analizira položaj žensk in družbene stereotipe, povezane z njimi. Posebej analizira družbene predstave, po katerih ženska mora biti mati, otrok potrebuje svojo mater, in mati potrebuje svojega otroka. Še vedno živimo v družbi, v kateri se deklice že v zgodnjih fazah procesa socializacije navaja na stališče, da naj bi bilo materinstvo glavno poslanstvo ženske. V diplomskem delu me posebej zanima, kakšen je položaj romskih žensk v zgradbi tovrstnih stereotipov, in ali romske ženske zadevajo kakšni specifični stereotipi te vrste.

Raziskava, na kateri temelji diplomsko delo, je pokazala, da romske ženske v Sloveniji bremenijo socialne in ekonomske težave (brezposelnost, neustrezna bivališča, samohranilstvo, problematičen odnos s partnerjem, otežena vzgoja in prihodnost otrok, položaj v romski skupnosti in zunaj nje, odnos družbenih institucij). Posebej me je zanimalo, kako se te ženske v svojem življenju opolnomočijo.

2. ZGODOVINSKE IN SOCIOLOŠKE OZNAKE PROBLEMA

2.1. Zgodovina in položaj Romov v Sloveniji

Izvor in naselitev Romov v Evropo sta bila dolgo zavita v temo. Šele znanost 18. in 19. stoletja je to vprašanje nekoliko razsvetlila in zapisala, da je pradomovina Romov Indija. Iz matične pokrajine so se po mnenju mnogih raziskovalcev začeli izseljevati zaradi osvajalnih vojn v 9. stoletju. Takrat so opaženi največji selitveni valovi teh pripadnikov indijskih nomadskih skupin. Tako se je pričela njihova večstoletna selitvena pot. Vzrok njihovega stalnega preseljevanja z vzhoda proti zahodu je bil nomadski način življenja, k temu pa je poleg socialno-kulturnih značilnosti dodatno pripomoglo tudi nenehno preganjanje, zaradi katerega se, četudi bi to hoteli, nikjer niso mogli ustaliti. Po mnenju avtorja (Brizani-Traja, 2000) naj bi zato mnogi Romi in Rominje še danes živeli v dvojni socialno-kulturni stvarnosti. Na eni strani še vedno ohranjajo svoj tradicionalni način življenja, hkrati pa se prilagajajo razmeram na območjih, na katerih se naseljuje oz. so naseljeni. Ravno o poreklu Romov so se ohranili številni miti in legende, ki so nemalokrat zavedli tudi znanstvenike. Te posebne zgodbe in anekdote so se prenašale z ustnim izročilom in prehajale iz roda v rod (Brizani-Traja, 2000). Izredno zanimivo je tudi, da vsa stara poročila, tako bizantinska, maloazijska in evropska, ki pišejo o Ciganih oz. Romih, venomer ponavljajo, da so to ljudje brez spoštovanja zakonov, črni, temni, srebrnimi uhani v ušesih in nosovih, s srebrnimi zapestnicami, prerokujejo in čarajo, ukvarjajo se z eksorcizmom, so krotilci kač in medvedov ali drugih cirkuških živali, oblečeni pa so v posebna, krpam podobna oblačila (Diricchardi Muzga, 2011: 42).

V evropski zgodovini skorajda ne srečamo ljudstva, do katerega se je gojilo toliko nezaupanja in zaničevanja kot do Ciganov. Ob bok tem nesrečnikom se lahko postavijo samo še vsega krivi Judje. Poleg romantičnih klišejskih predstav o Ciganih, ki sploh niso ustrezale realnosti in so jih ustvarile zgolj sanje in hrepenenje meščanske družbe po svobodnem in nevezanem življenju (npr. v operi Carmen Georges Bizeta), so o Ciganih prevladoval predvsem negativne predstave, stereotipi in družbeni predsodki. Slovarji, enciklopedije in konverzacijski leksikoni, ki so izšli denimo okoli srede 19. stoletja, o tem ne puščajo nobenega dvoma. Pod geslom Cigani obravnavajo tako muzikalične talente kot klateško sodrgo, lopove, tatove in prevarante. In ta miselnost kot 'breme minulosti' zagrizeno vztraja vse do današnjih izpadov anticiganizma in krepitve romofobije, sporov in nasprotovanj, diskriminacije in stigmatizacije na podlagi etnične pripadnosti. Do danes

so ostale usedline dojemanja romskega načina življenja kot nesprejemljivega za družbo, čeprav se je v pravnem pogledu položaj Romov v zadnjih desetletjih nedvomno spremenil. (Studen, 2015: 8)

Skupno število Romov v Evropi naj bi bilo po veljavnih ocenah od 10 do 15 milijonov. Zaradi nezanesljivosti uradnih podatkov o številu Romov v posameznih državah, ki se izkazujejo ob rednih popisih prebivalstva, se ti dopolnjujejo z neuradnimi viri in ocenami. Na spletni strani Urada Vlade Republike Slovenije za narodnosti lahko preberemo, da po ocenah različnih institucij (centri za socialno delo, upravne enote, nevladne organizacije) v Sloveniji živi približno od 7.000 do 12.000 Romov. Romi so v večjem številu naseljeni v Prekmurju, na Dolenjskem, v Beli krajini in Posavju ter v večjih mestih, kot so Maribor, Velenje, Ljubljana, Celje, Jesenice, Radovljica. Na Jesenicah in v Radovljici živijo predvsem družine Sintov. Med seboj se skupnosti in posamezniki razlikujejo po verski pripadnosti, narečjih, ki jih govorijo, stopnjah sprejetosti med večinskim prebivalstvom ter stopnjah doseganja svojih temeljnih človeških pravic. Vsem pa je skupno, da so del marginalizirane družbene skupine, ki je najbolj izpostavljena diskriminaciji na podlagi etnične pripadnosti. Večina Romov se srečuje s številnimi ovirami na področjih izobraževanja, zaposlovanja, nastanitve in pri dostopanju do socialnih in zdravstvenih storitev (Baranja, 2016: 100).

V 65. členu Ustave Republike Slovenije se govori o »romski skupnosti«. Zapisano je, da »Položaj in posebne pravice romske skupnosti, ki živi v Sloveniji, ureja zakon« (Ustava Republike Slovenije, 1991). Podrobneje naj bi položaj Romov in Rominj, po dikciji ustave, urejal Zakon o romski skupnosti v Republiki Sloveniji. Ta je bil sprejet šele 10. aprila 2007, in je Rome šele takrat zares postavil v vlogo manjšine: vzpostavil je nove oblike organiziranosti skupnosti, uredil odnose na področju kulture, političnega življenja in gospodarsko-socialnih ter prostorskih odnosov (Zupančič, 2014: 50). Stalnica razprav je bila, da je treba regulirati status Romov kot etnične skupnosti in ne kot manjšine, kar jim daje zmanjšan obseg zaščite kolektivnih pravic v primerjavi z madžarsko in italijansko etnično skupnostjo (Janko Spreizer, 2004: 197). Na tem področju pa se srečamo tudi s kriterijem avtohtonosti, ki je hkrati ustavna kategorija in eden od merodajnih instrumentov dodeljevanja različnih podpor in razpisov. Okrog tega izraza se odvijajo številne polemike, ali ga sploh omenjati, ali sploh govoriti o avtohtonosti, ali ne. Kajti ravno Romi so v primerjavi z italijansko in madžarsko manjšino narod, ki je največkrat opredeljen kot »neteritorialen«. Ravno zato je težko določiti območja avtohtone naselitve (Zupančič, 2014: 50). Avtorja Šumi in Josipovič (2008: 102) sta mnenja, da dilema, ali naj zakon ščiti le »avtohtone« ali tudi »neavtohtone« Rome ne le diskriminatorna,

temveč tudi politično nespametna: zakon, ki uveljavlja pravno načelo enakosti vseh, pač mora zaščititi vse državljane in prebivalce, ki so Romi.

Že v času vladavine Marije Terezije in Jožefa II. so z različnimi regulacijami poskušali Rome prisilno integrirati v družbo in gospodarstvo. Želeli so jih asimilirati in iz njih narediti za državo koristne davkoplačevalce. Integracijo naj bi poleg prisile stalne naselitve, služenja vojaškega roka, plačila dajatev in priučitev koristnemu rokodelstvu pospešila prepoved o medsebojnem poročanju Romov ter zahteva o mešanih zakonih. Predpis iz leta 1773 je določal odvzem otrok v starosti petih let, marsikje tudi v starosti dveh let, in določal oddajo v krščansko vzgojo neromskim družinam. Šlo je za politiko reševanja ciganskega vprašanja (Studen, 2015: 82). Uveljavila se je tudi prepoved komuniciranja v maternem jeziku.

Poskusi naseljevanja Romov na Slovenskem v preteklosti kažejo na nenačrtno urejevanje tega vprašanja, posebno kar zadeva razne odredbe oblasti, ki so še bolj zaostrele odnose med domačini in Romi. Ohranjeni viri od 18. stoletja dalje govorijo o različnih poskusih preprečevanja nomadiziranja teh ljudi, ki obsegajo izredno ostre ukrepe. Že v 19. stoletju se namnožijo številni viri in omembe, ki govorijo o reševanju ciganskega vprašanja in ciganski problematiki. Po prvi svetovni vojni so se odnosi med Romi in domačini še bolj zaostрили. Naseljevanje Romov ni bilo urejeno, mnoge družine so še vedno nenehno potovale in se samo priložnostno zaposlovale. Splošno so o teh ljudeh veliko pisali le dnevniki in časniki. V času med obema vojnoma so problematiko ciganske populacije reševali ponovno na podlagi izdanih okrožnic in navodil, ki so obravnavala predvsem naseljevanje in zaposlovanje. Le v prekmurskih časnikih je izšlo nekaj več člankov, ki so govorili med drugim tudi o vzgoji in izobraževanju ciganske mladine (Štrukelj, v: Klopčič, Novak-Lukanovič, 1991: 40-41).

V času 2. svetovne vojne je šlo za reševanje vprašanja manjvrednega naroda oz. za iztrebljanje manjvrednih človeških ras. Med vojno je bilo ubitih med 500.000 do 600.000 Romov. Največ Romov in Rominj je bilo pobitih v zloglasnem taborišču Auschwitz-Birkenau. V času genocida nad Romi, t.i. porrajmosa, je dr. Josef Mengele, »angel smrti«, izvajal nečloveške in brutalne medicinske poskuse tudi nad romskimi otroki (Studen, 2015: 170-171). Množično so se izvajali tudi zakoni o sterilizaciji in kastraciji.

Nasilje nad Romi in Sinti na Slovenskem v času 2. svetovne vojne še ni povsem raziskano. Pri nas je šlo na eni strani za načrten genocid, za načrtno uničenje določene skupnosti, na drugi strani pa je šlo za manj znane vojne zločine nad Romi s strani partizanske vojske. Množični pomor Romov in Sintov v javnem diskurzu še dolgo po 2. svetovni vojni ni bil prisoten (Studen, 2015: 174). Tako so Romi v državah s komunističnim režimom veljali za lumpenproletariat in

za nasprotnike socialistične družbene transformacije. Bili so najrevnejši in najnižji družbeni sloj, kar je botrovalo številnim neenakostim in izključevanju (Urh, 2010a: 75).

Kasnejša poročila navajajo globoko revščino domačih Romov, ki naj bi živeli v slabih bivanjskih in higienskih razmerah. Precej problematičen naj bi bil tudi odnos med Romi in domačim prebivalstvom. Romi v Sloveniji naj bi še vedno živeli izolirano, kar lahko razumemo kot produkt večstoletnih zatiranj in preganjanj (prim. Studen 2015: 181-190). Drugačnost je dovoljena, če se je ne vidi, ko pa drugačnost vstopi v svet javnega, se pokaže, koliko je družba odprta zanjo. Ljudje, ki so v manjšini, postanejo objekti naših predstav, polnih predsodkov in stereotipov (Urh, v: Klopčič, 2003: 257).

Po starostni strukturi sodijo Romi med mlado prebivalstvo, saj imajo v povprečju višjo nataliteto kot večinska družba, življenjska doba pa je krajša kot pri preostalem prebivalstvu. Starejših ljudi je manj, kar znatno učinkuje na medgeneracijski prenos in ohranjanje kulturne dediščine. Do nedavnega romskim otrokom babice in dedki niso peli pesmic in pripovedovali pravljic, saj večinoma niso doživeli njihovega rojstva (Padovan, v: Cigler, 2006: 50).

V preteklosti so se Romi ukvarjali z rokodelskimi opravili, kot so: kovaštvo, pripravljanje gramoza, brušenje rezil, popraviljanje dežnikov, ipd. Ženske naj bi bile zadolžene (pogosto z otrokom v naročju) za prosjačenje in vedeževanje. Danes je veliko Romov in Rominj zaposlenih v javnem in zasebnem sektorju. Večina od njih še vedno najpogosteje opravlja fizična dela, npr. v tovarnah, zaradi nizke stopnje izobrazbe, ali pa opravljajo sezonsko delo v Sloveniji, še pogosteje pa v Avstriji, predvsem tisti iz romskih skupnosti na zahodni meji Slovenije, s področja Prekmurja in Maribora. Med drugim se v zadnjem času v Prekmurju med mladimi, bolj izobrazenimi Romi in Rominjami pojavlja »beg možganov«, saj se najpogosteje preseljujejo v večja mesta sosednje Avstrije. Vendar se ne izseljuje le izobraženi kader, temveč tudi drugi, ki so pretežno zaposleni v gospodarskih obratih (tovarne usnja, tovarne avtomobilov, mesnice, sadjarnice ipd.).

2.1.1. Statistični popis iz leta 1971 in slovenske Rominje

[...] naj napišemo le preproste besede romske matere, ki ne more pomagati otroku pri učenju. Takole pravi: „Kako naj učim otroka pisati in brati doma, ko sama ne znam; kako naj naredi moj otrok domače naloge, če mu ne more nobeden pomagati; ali naj jih piše v šotoru?“ To so iskrene besede nepismene matere, ki sama verjetno ne bo nikoli vedela, o katerih rečeh in vrednotah bi jo seznanila dobra knjiga, če bi znala brati (Štrukelj, 1977).

Ker bi se rada osredotočila na družbeni položaj žensk, ki so Rominje, se mi zdijo zelo zanimivi podatki, ki so jih pridobili s pomočjo statističnega popisa leta 1971, v katerih so bile zajete Rominje iz celotne Slovenije. Ugotovitve podrobno predstavi in navaja avtorica Pavla Štrukelj v članku »Statistični popisi o pismenosti romskih žensk v Sloveniji in preučevanje sprememb v njihovem življenju« (1977: 149-158). Popisni listi vsebujejo podatke o osnovnem znanju slovenskega jezika, to se pravi o tem, ali Romi znajo pisati in brati, ali pa so nepismeni. Popis je izkazal zelo pomanjkljivo znanje slovenskega jezika pri Rominjah, in kako malo je bilo storjenega za njihovo osnovno izobrazbo: kot nepismene so se izkazale skoraj vse odrasle ženske (Štrukelj, 1977: 149). Potrebno je razumeti, da so v tistem času ženske redkeje odhajale iz naselja, doma so govorili izključno romski jezik, dinamika v družini in naselju je bila izrazito patriarhalna, socialne mreže Romov so bile zelo omejene. Zelo malo so bili v stiku z neromskimi prebivalci. Po mnenju avtorice (Štrukelj, 1977: 149) so se nepismene romske ženske počutile najbolj varne tako, da so še naprej živele tako življenje, kot so se ga naučile od svojih mater, ki so živele v drugačnih časih in razmerah. V stalno naseljenih družinah je bil položaj romske ženske nekoliko boljši. Čeprav so bile tudi te ženske nepismene, so bile nekatere zaposlene, in te so kazale precejšnje zanimanje za znanje, ki so ga lahko dobile pri delu. Tiste pa, ki so bile le gospodinje in niso znale ne brati ne pisati, so izkazale pobudo za bolj urejen dom. Mnoge med njimi so že takrat razumele, kako je pomembno znati pisati in brati, zato so pogostejše pošiljale svoje otroke v šolo. Vendar je bilo na žalost še vedno veliko romskih žensk in družin, katerim se ni zdelo zelo pomembno, da njihovi otroci hodijo v šolo (Štrukelj, 1977: 149).

Ista študija podrobneje obravnava ženske v romskih družinah na Dolenjskem, kjer so se tisti čas mnoge družine občasno še selile. Otrokom nepismenih staršev so se pedagogi v šolah zelo posvečali in tako bili v navezah tudi z njihovimi materami. Mnogo romskih žensk je bilo v takratnem času nezaposlenih. Videvali so jih le, kako so opravljale vsakdanja dela, ki so bila neposredno povezana z družino, saj so kot gospodinje morale skrbeti za življenjske potrebščine, za urejenost doma, njihovo posebno poslanstvo pa je bila skrb za številno potomstvo. Ukvarjale so se še s priložnostnimi deli, npr. nabiranjem zdravilnih zelišč, gozdnih sadežev, beračenjem, čeprav so to zadnjo dejavnost najraje v večini primerov zamolčale (Štrukelj, 1977: 150).

V največjem slovenskem romskem naselju, imenovanem Pušča, blizu Murske Sobote, so po poročanju iste avtorice v tem času nastale temeljite spremembe v vsakdanjem življenju, kakor tudi v zunanjem videzu naselja. Pred več desetletji so bili ti Romi revni in skoraj vsi nezaposleni, bivališča pa zelo neurejena. Nato pa so se odrasli vaščani pričeli množično

zaposlovati, šoloobvezni otroci pa so redno hodili v šolo (prim. Štrukelj, 1977). Vrtec ob naselju je bila že v tistem času pomembna vzgojna ustanova, v katerem so predšolske otroke načrtno pripravljali za pouk v osnovni šoli. Skoraj vsa tedanja mladina je imela osnovno šolsko izobrazbo, nekateri so končali srednjo šolo (npr. šolo za medicinske sestre, administrativno šolo, glasbeno šolo). Pri pregledu popisnih listov iz leta 1971 je bil vendarle ugotovljen visok odstotek nepismenih žensk. Tako so popisovalci zabeležili, da je bilo v 118 družinah nepismenih 79 žensk: podatek, ki zgovorno priča o položaju Rominje v Pušči v tem času, in o delitvi dela in hierarhiji v družini. Kakor pri drugih romskih skupinah v Sloveniji tudi pri teh družinah še ni bilo načrtnih programov, ki bi naslavljali pomanjkljivo izobrazbo romskih žensk in jim skušali pomagati. Vendar je avtorica opazila, da so nekatere romske ženske same prevzele pobudo. Nekatere navade, ki so bile takrat nove tudi večinskemu prebivalstvu, so že privzele nekatere romske gospodinje. Odlikovale so se po svoji izborni gostoljubnosti: Tako je bila, in je še danes, v romski družini navada, da obiskovalca povabijo na skodelico turške kave, na prigrizek peciva in kozarec pijače. »Zgodi se lahko, da obiskovalec stopi v njihov dom, ko je čas obeda. Gospodinja bo urno ponudila, kar je pripravila za svojo družino« (Štrukelj, 1977; 155). Druga pobuda, ki je prav tako bila lastna romski gospodnji in je precej spreminjala njeno vsakdanje življenje, je bila skrb za lepo oprano perilo, posebno tisto, ki se ga je uporabljalo za dojenčka. To delo je bilo tudi eno prvih opravil, ki so se ga romske ženske oprijele, ko so začele spreminjati način življenja. Marsikatera družina je bila revna, imela preprosto bivališče, gospodinja je bila v večini primerov nepismena, vendar je vestno skrbela za urejeno in čisto obleko svoje družine. Avtorica sklene, da je pomanjkljiva splošna izobrazba romskih žensk, ki jo je povzročila dolgotrajna nepismenost teh ljudi, povzročila socialno odmaknjenost od dogajanj v širšem socialnem prostoru, pri čemer je nepismena ženska še bolj družbeno osamljena. To njeno osamljenost povečuje tudi revščina, in to je opaziti v marsikaterem domu (Štrukelj, 1977: 155).

Drugo večje naselje Romov v Prekmurju leži ob cesti na območju Vanče vasi. Zaposleni so bili večinoma moški, in sicer v domačih podjetjih. Kar pa je zadevalo zaposlitev v tujini, je bilo razmerje drugačno: v tujini je namreč delalo več žensk kot moških. Te so bile delavke v tovarnah in na kmetijskih posestvih. Ženske v Vanči vasi so bile zelo prizadevne in delavne in so dobro zaslužile. Prav uspešna zaposlitev v tujini je spremenila te ženske, saj so postale samozavestnejše in odločne. Že takrat so ugotovile, da lahko z rednim delom in dohodkom vzdržujejo družino. Spremembe pri ženskih delih so bile opazne v vseh pogledih. Tako je bil na primer dom bolj urejen, sodobno opremljen, otroke pa so redno pošiljale v šolo. Vse te

spremenbe, pa niso zajele vseh družin. V Vanči vasi in tudi v nekaterih drugih naseljih so nastale zaradi večjih dohodkov nekaterih vaščanov večje ali manjše socialne razlike med družinami. V prvem desetletju po 2. svetovni vojni so bile romske družine v Vanči vasi zelo revne: nekateri posamezniki niso hoteli delati, drugi pa dela niso mogli dobiti, tako ni bil tedaj zaposlen skoraj nobeden. Ko pa so se začeli zaposlovati v Avstriji in v drugih deželah, se je njihov gmotni položaj znatno izboljšal, toda ne pri vseh družinah. Nekaterim so te spremembe povzročile druge težave, predvsem niso znali smotno razdeliti pridobljenega dohodka. Zato so ostali revni, enako kot tisti, ki niso imeli nobenega mlajšega družinskega člana, da bi odšel delat v tujino. Prav zaradi teh vzrokov so nastale med temi vaščani socialne razlike, ki so nato v 1970. letih vzbujale medsebojno zavist in nesoglasja (Štrukelj, 1977: 155-156). Podobne spremembe je avtorica (Štrukelj, 1977: 156) zabeležila tudi pri romskih družinah v Borejcih. Tudi tam so ženske redno delale doma in v tujini. Odstotek nepismenosti je bil manjši: v 20 družinah so našteali le osem nepismenih žensk.

Romsko naselje v Zenkovcih je bilo obravnavano kot zelo napredno že v bližnji preteklosti, ugotavlja avtorica. V naselju je živelo več poklicnih godbenikov, ki so igrali v raznih orkestrih po Sloveniji in v obmorskih krajih. Žene teh mož niso bile zaposlene. Drugi, moški in ženske, so bili zaposleni v tujini, še nekaj je bilo takih, ki so delali blizu doma kot dninarji in priložnostni delavci. Večina družin je imela urejene domove, sodobne stavbe, prostore, opremljene z modernim pohištvo, v kuhinji pa vrsto gospodinjskih aparatov. Nekaj žensk, primoženih s Hrvaškega in iz drugih krajev Slovenije, ni bilo romskega rodu (Štrukelj, 1977: 156).

V Lemerjih je avtorica opisala manjše število romskih družin, ki so bile razmeroma revne in s precejšnjim deležem starejših. Tudi iz tega naselja so mnoge ženske delale v tujini, nekatere pa so bile zaposlene v domačem kraju. Te so najpogosteje delale kot dninarke in delavke na farmi piščancev v Skokovcih. Po načinu življenja so se te ženske precej prilagodile življenju domačink v bližnji okolici. Njihova bivališča so bila preprosta, vendar še kolikor toliko urejena, prav tako so vzdrževale čistočo in osebno higieno (Štrukelj, 1977: 156).

Romski zaselek na Cankovi leži ob avstrijski meji. Ženske niso bile zaposlene, večinoma so moški delali v tujini. V nasprotju s Cankovo je romsko naselje v Pertoči eno večjih na Goričkem, vendar prav tako oddaljeno od večjih središč. Moški in tudi nekatere mlajše ženske so bili zaposleni v tujini. Nepismenost žensk je tudi tu bila precej velika. Večji odstotek nepismenih žensk so imela še druga romska naselja (Štrukelj, 1977: 156).

Kot posebno skupino je avtorica označila Rome v Dolgi vasi pri Lendavi. Pripadajo rodbini Olah in so se priselili s Hrvaškega. Z ženitvami so se pomešali z madžarskimi Romi. Ob popisu se je največ članov teh družin opredelilo za madžarsko narodnost, nekaj tudi za hrvaško in slovensko. Njihov tradicionalni poklic je bil svedrarjenje, vendar so to obrt ob času raziskave že opustili. Poseben način življenja in ohranjena rodovna izročila ločujejo te družine od drugih prekmurskih Romov. Način življenja žensk v teh družinah kaže, kot pravi avtorica, mnogo »etničnih posebnosti«. Ženske niso bile zaposlene. Ob popisu prebivalstva leta 1971 je bila zabeležena stodontna nepismenost žensk, nepismeni pa so bili skoraj vsi moški. Bivališča so bila skromna, zato so živele te ženske preprosto življenje, redno so prosile po vaseh in v mestu. Neurejene razmere in nezaposlenost so povzročile širjenje hujših nalezljivih bolezni. Vpliv matere pri družinah sinov je bil izredno močan. Pri mlajših družinskih članih je bilo že tedaj možno opaziti željo, da bi radi vsaj po zunanjem videzu postali enaki mestni mladini. Prav tako so si to prizadevale tudi mlajše ženske, ki skušale imeti na sebi urejeno obleko, kadar so šle v mesto (Štrukelj, 1977: 157).

Na Gorenjskem so bile naseljene le posamezne družine Romov, ki so bile precej oddaljene druga od druge. Ženske teh Romov so bile stodontno nepismene. Kljub tako pomanjkljivi splošni izobrazbi so bile v določenih pogledih precej prizadevne. Če je bila družina naseljena blizu mesta ali v mestu, so se skušali njihovi mlajši člani vsaj po obleki prilagoditi okolju. Nekateri domovi so tudi bili že kar urejeni, prav tako je bilo opaziti že več notranje opreme in gospodinjskih aparatov. Splošno te ženske niso bile zaposlene, ker takih služb, ki so si jih želele, niso dobile. Odgovorni v tovarnah in v podjetjih so bili precej nezaupljivi do njih, kar je zmanjšalo njihove možnosti zaposlovanja. Ker so bile te ženske povečini nepismene ali pa je bilo njihovo osnovno znanje slovenskega jezika pomanjkljivo, so jim bila na voljo le fizična dela, občasno tudi kakšna težja, ki so jih odklanjale, ker je šlo predvsem za kmečka dela. Mlada dekleta so imela željo, da bi se zaposlile v tovarnah in v gostinskih podjetjih, na primer v tovarni čipk ali v hotelih kot sobarice. Starejše ženske pa so se v tej skupini še rade ukvarjale z vedeževanjem, ker so tako nekaj zaslužile, in tudi prosjačile so še pri okoliških prebivalcih (Štrukelj, 1977: 157).

V sklepu svoje raziskave je avtorica poudarila, da že samo podatki o nepismenosti romskih žensk kažejo na premajhno zavzetost družbe za njihovo načrtno vzgojo in izobrazbo. Tudi etnološka preučevanja da so pomanjkljiva, saj da govorijo samo o »etničnih značilnostih«, ne pa tudi o splošnem osnovnem znanju romske ženske in njeni osamljenosti prav zavoljo

pomanjkljive izobrazbe. Pomembno naj bi bilo zlasti preučevati odnos, ki ga ima romska ženska do napredka in kulture v slovenskem prostoru (Štrukelj 1977: 158).

2.2. POLOŽAJ ŽENSKE V ROMSKI SKUPNOSTI

Znanstvena in strokovna literatura o Romih izpostavlja poseben položaj romskih žensk tako v skupnosti kot zunaj nje. Vendar je o položaju Rominje kot matere bore malo literature, kajti področje je še vedno dokaj nevidno in neraziskano. Vendar je ravno molk zgovoren pokazatelj enega izmed načinov družbenega diskurza, ki skozenj vzdržuje institucionalni rasizem, kar pomeni, da se večina Romov in Rominj srečuje s številnimi ovirami na področju izobraževanja, zaposlovanja, nastanitve, in pri dostopanju do socialnih ter zdravstvenih storitev. Rasizem tako kot govor o »drugačnosti« in tujosti temelji na pretiravanju in napihovanju razlik, kar privede do morebitnega zatiranja manjšinskih etničnih skupin ali drugih skupin (prim. Zaviršek, 2010: 90). Pogostokrat gre za odrivanje skupine in ustvarjanje socialne razdalje s konstrukcijo razlik med Romi in Neromi na način etnične distance. V zgodnjem otroštvu je meja med domačim in tujim predvsem prostorska in je tuje vse, kar ni neposredno povezano z domačim okoljem in ljudmi. Pozneje pa prostorsko tujost zamenjata socialna in kulturna tujost, ki sta povezani s socialnim statusom, skupinsko, »etnično« pripadnostjo. S kulturnim stereotipiziranjem in konstrukcijo razlik si dominantna skupina zagotovi simbolno, praviloma tudi ekonomsko in socialno prestižno mesto (Zaviršek, 2010: 89). Ravno razlika v perspektivi je še kako pomembna, kadar gre za teoretizacije razlikovanj med ljudmi, in predvsem, kadar se lotevamo konkretnih politik in ukrepov. Kadar gre za skrbno analizo načina, kako večinska okolica dojema manjšino, in hkrati za način, kako Romi dojemajo večinsko okolico, potem pa lahko naredimo zelo veliko, in sicer tako, da se lotimo dejavnega preurejanja vzajemnih zaznav. »Pa ne z leporečjem o enakosti in sožitju, temveč z odpravljanjem okoliščin, ki take medsebojne zaznave omogočajo in vzdržujejo« (Šumi, Josipovič, 2008: 99-100).

Rominje v Sloveniji so kot vsi drugi ljudje med seboj močno različne, obstajajo pa tudi določene sistematične razlike, ki temeljijo na njihovem družinskem izvoru in tradicijah, v katerih so bile vzgojene, pa tudi po stopnji socializacije in vključenosti v širše, neromsko okolje. Življenjske razmere Romov v severovzhodni Sloveniji so boljše kot pri Romih v jugovzhodnem delu. Le manjši del Romov živi skupaj z večinskim prebivalstvom (večinoma v Prekmurju), ki so se večinoma dobro vključili v širše neromsko okolje. Splošna izobrazbena raven pri Romih ostaja

na nizki stopnji. Med Romi še vedno prevladuje nepismenost, zlasti pri starejših generacijah. S tem pa je povezana neinformiranost, neosveščenost, ne vključenost v družbena dogajanja, izključenost iz pomembnih socialnih mrež, in brezposelnost (Šelb, 2008-2009: 4).

Stopnja zaposlenosti romske populacije v Sloveniji je izredno nizka (Šelb, 2008-2009: 4). Nizka stopnja izobrazbe je v današnjem času ena največjih ovir, ki je vzrok za odrinjenost na obrobje in čakanje na zaposlitev. Najpogostejši in najzanesljivejši vir preživljanja so za večino družin še vedno socialno varstveni prejemki. Večina Romov (90 odstotkov) živi od denarnih socialnih pomoči, otroških dodatkov in družinskih prejemkov. V zadnjih letih so bili Romi vse bolj vključeni v različne programe javnih del, organiziranih v okviru območnih služb ZRSZ (Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje), ki imajo za cilj dvigniti zaposlitvene možnosti Romov in zmanjšati število brezposelnih Romov (Šelb, 2008-2009: 5). Tradicija, okrepljena z nepremagljivo revščino še vedno postavlja romske ženske v poseben položaj: še vedno primarno ali izključno skrbijo za družino, posebej za otroke. Romske ženske so največkrat ponižane, saj so prisiljene brskati po smeteh in prosjačiti. Zaradi tega so pogostokrat izpostavljene zaničevanju, pregonu in preziru okolice. Starejši podatki (Padovan, v: Cigler, 2006: 50) kažejo, da ima ženska v romski družini veliko vlogo, vendar se večina socializacijskih in izobraževalnih programov usmerja in namenja le mlajšim ljudem. Prezrto je dejstvo, da pomeni prosvetljenost romske ženske tudi prosvetljenost romske družine in hkrati njene skupnosti.

Delo, ki je glavni vir dohodka vsakega posameznika in posameznice, je pomembno za preživetje, hkrati pa posamezniku in posameznici določa družbeni položaj. Ljudje, ki ne delajo ali ne morejo delati za plačilo, se izpostavijo revščini (npr. matere, ki ostanejo doma in skrbijo za otroke in družino, gospodinje, starejše ženske, ipd.), ki s sabo prinese večjo zdravstveno ogroženost, otroci revnih mater brez lastnih virov dohodka pa v povprečju dosegajo slabše rezultate v šoli, obenem pa se jim vztrajno zmanjšuje možnost za pridobitev boljšega in varnejšega plačanega dela (nizek družbeni položaj, nepismenost, nižja stopnja izobraženosti; Rafaelič, Flaker, 2012). Posameznica je naučena igranja različnih vlog. Čeprav je ena ali druga vloga ujeta le v košček njenega življenja, je o njej vendar toliko poučena, da ne obvlada samo osnovnih značilnosti in tehnik, temveč celoten vedenjski sistem (prim. Božič, 1991: 150, v Urek et al. 1991).

Vsakemu udeležencu in udeleženci interakcije se glede na pripisano kategorijo pripiše določene lastnosti, definira se ju s pripisano socialno identiteto. Ko se tej isti posameznici postavijo

določene zahteve, se izkaže njena prava socialna identiteta, opredeljena z osebnostjo posameznice in njenim dejanskim položajem v družbi. Če se popravljena identiteta ujema s pričakovanji drugih in spada v tolerančno normativno območje, potem bodo raje sprejeli to drugo, pravo identiteto in zavrgli prvotno pripisano. Pripravljeni bodo sprejeti posameznico, kot se sprejema in vidi sama. Če pa se posameznica kakorkoli razlikuje od drugih v lastni kategoriji, ta različnost pa presega območje tolerance norm, pomeni, da se njena pripisana socialna identiteta loči od možnih kategorizacij. V odnosu do tega človeka prevlada pripisana socialna identiteta nad resnično, pravo:

Stigmi se posameznik upira, jo zavrača in je ne čuti kot verodostojno informacijo o svoji osebnosti. Je identiteta, ki je posameznik noče, pa se je vendar ne more znebiti, ne zavreči, vse dokler tega ne stori okolje, ki to identiteto proizvaja. Stigma se vzpostavi z odnosom okolja in samo tako lahko spet izgine (Božič, 1991: 138, v: Urek et al., 1991).

Oseba, ki je stigmatizirana, v svojih najglobljih čustvih kljub vsej diskriminaciji razmišlja o svoji identiteti kot normalni, prepričana je, da zasluži enako priložnost za življenje in uspeh v družbi kot kdorkoli drug. Pri drugih pa vedno zasledi prepričanja, da ni taka kot drugi. Sama vedno znova ugotavlja, da ne more izpolniti pričakovanj, ki spadajo k njeni socialni kategoriji, da je tako ali drugače inferiorna. Posledice tega ambivalentnega odnosa do lastne podobe je razcepljenost med podobo o sami sebi in lastnimi zahtevami, ki se lahko spremenijo v samosovraštvo in samoponiževanje. Posameznica lahko na stigmo zvali vse svoje neuspehe in tako opravičuje svojo inferiornost v tekmovanju z drugimi, lahko pa jo stigma celo sili v dejanja, ki so za druge običajna stvar, njej in drugim pa pomenijo uspeh (npr. poroka z nestigmatizirano osebo, udeležba v družbenih aktivnostih, ipd.). Preteče nevarnosti stigmatizacije lahko vodijo nadaljnje v propadanje osebnosti, v sumničavost, depresijo in sovražnost (Božič, 1991: 139, v: Urek et al., 1991).

2.2.1. Prisilne in dogovorjene poroke

Poročilo Evropskega parlamenta o položaju romskih žensk v EU (2006, v: Narat et.al., 2013: 12-13) kaže na to, da so romske ženske izpostavljene rasni in spolni diskriminaciji, da so v povprečju slabo formalno izobražene, da je prepad v ravni izobrazbe med neromskimi in romskimi ženskami nesprejemljiv. Podatki kažejo, da veliko romskih deklic ne zaključijo osnovnošolskega izobraževanja, in da so v primerjavi z večinskim prebivalstvom tudi pogostejše

brezposelne, imajo krajšo pričakovano življenjsko dobo, se soočajo z marginalizacijo na področju zdravstva, imajo pogosto neurejene bivalne razmere, izpostavljene pa so tudi številnim zlorabam (npr. trgovini z ljudmi, prisilni sterilizaciji, itd.). Zaradi patriarhalne tradicije tudi pogosto niso svobodne pri temeljnih odločitvah svojega življenja ter so tako ovirane v svoji sposobnosti uveljavljanja temeljnih človekovih pravic.

Ena izmed perečih tradicij nekaterih romskih skupnosti, med katerimi sodita tudi mariborska in ljubljanska romska skupnost, je sklepanje dogovorjenih porok. Te najpogosteje potekajo v zgodnjem najstniškem obdobju dekleta. Pri vsem tem ima še vedno velik pomen dota ali kupnina. Nekateri starejši Romi so mnenja, da tradicija dogovorjenih porok med mladimi že izginja (Muršič, 2012: 73).

Pri tem pa ne moremo mimo dveh pojmov, ki sta si zelo podobna in obenem zelo različna: prisilna poroka in dogovorjena poroka. Prisilna poroka je tista, ki je sklenjena brez soglasja ene ali obeh oseb, ki ju poročajo, in kjer je enemu ali obema onemogočen odhod s poroke zaradi prisile ali intenzivnega pritiska s strani družine ali družbe (Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights [OHCHR] 2014, v: Mežan, 2014: 20). Žrtve prisilnih porok so najpogosteje mlade ženske in dekleta, v nekaterih primerih so lahko žrtve tudi mladi moški in dečki. V večini primerov ne moremo priti do zanesljivih podatkov, saj gre največkrat za neuradne poroke, odvijajo se privatno in najpogosteje ne pride do prijave (Thomas, 2009, v Mežan, 2014: 26). Gre za hude kršitve pravic, ki izhajajo iz tradicionalnih odnosov, ki ženske diskriminirajo in jih postavljajo v podrejen položaj nasproti moškim. Zelo pogosto gre za osebe z nizko stopnjo izobrazbe, kar je velika ovira pri kasnejših poskusih zaposlovanja. Kajti ravno zgodnje poroke so največkrat vzrok, da se mlada dekleta nenadoma in zgodaj izpišejo iz šol. Zaradi tega postanejo ekonomsko odvisne od drugih, kar jim otežuje odhod iz tako sklenjenih odnosov in morebitnega nasilja. Pogosto so dekleta in ženske žrtve spolnega nasilja in izpostavljene tveganju zgodnje nosečnosti ter okužb s spolno prenosljivimi boleznimi. Prisilna poroke večkrat privedejo ženske do samomora brez povezave z duševnimi boleznimi. Skrči se tudi njihova socialna mreža, ker so ravno zaradi hišnih opravil in skrbi za otroke pretežno vezane na dom. Primanjkuje jim časa za družbene dejavnosti in sklepanje prijateljstev izven domačega okolja (prim. Mežan, 2014: 21).

Opažanja centrov za socialno delo v Sloveniji v zadnjih petih letih so, da naj bi šlo za štirinajst primerov prisilnih porok, med njimi naj bi bil enak delež deklic in dečkov. O največ primerih poročajo s CSD Žalec in CSD Maribor. Medtem ko so bili pri drugih organizacijah z največ

primeri prisilnih porok seznanjeni na društvu Ključ, sledita Društvo za nenasilno komunikacijo in Društvo ženska svetovalnica Ljubljana. Na tem področju so seznanjeni s to problematiko še društvo Terne Roma – Mladi Romi in Mozaik (Narat et.al., 2013: 39).

Zelo pogoste so tudi zgodnje poroke ali otroške poroke, kjer je vsaj ena oseba mlajša od osemnajst let in ni prisotne prisile ter za nevesto ni bila izplačana nikakršna vsota denarja. Tovrstne oblike porok so najpogostejše na jugovzhodu Slovenije (Narat et. al., 2013: 40-41). Po besedah CSD Krško, naj bi šlo za poroke mladoletnih dečkov in deklic med seboj, vendar te niso prisilne, ampak se dva mladoletnika zaljubita in imata spolni odnos, prvi spolni odnos pa se obravnava kot »poroka«. (Narat et al., 2013: 41). V teh primerih ne gre za dogovarjanje med starši enega ali drugega. V nalogi me je posebej zanimalo, ali so elementi prisilne ali dogovorjene in otroške oziroma zgodnje poroke del življenjske izkušnje mojih sogovornic, tudi tistih iz strnjenega naselja v Prekmurju, ter tiste iz strnjenega romskega naselja in z urbanega območja v osrednji Sloveniji.

3. MARGINALIZIRANOST: ETNIČNOST, RAZREDNOST IN RASIZEM

3.1. ETNIČNI STEREOTIPI IN PREDSDOKI O ROMSKI ŽENSKI

Proces kategoriziranja oz. pripisovanja etničnih značilnosti Rome oz. Rominje, na videz razločijo od večinskega prebivalstva. Hkrati pa Romi in Rominje sami sebe pogosto ne vidijo kot tako zelo drugačne od večine (Urh, 2010a: 74). Med drugim je Rominjam na podlagi njihove etnične pripadnosti oz. etničnosti pripisana premakljiva, spremenjena, družbeno konstruirana lastnost, ki ni nujno, da je zgolj statična ali prirojena. Etničnost je torej skupini, posamezniku ali posameznici družbeno pripisana lastnost, s katero se dominantna skupina primerja in ji pripisuje vse, kar sama v lastni zaznavi ni. Je skupek vseh negativnih lastnosti, ki jih dominantna skupina pripiše manjšini, ta pa je označena kot drugačna, tuja, »druga«, drugorazredna (Urh, 2011: 358).

Mary Richmond, ki velja za eno izmed ustanoviteljic socialnega dela, je že zgodaj poudarila, da morajo socialne delavke na uporabnike gledati kot na različne ljudi, upošteva njihove posebnosti, med drugim tudi etnični izvor (Urh, 2010a: 74-75).

Institucionalni rasizem je rutinizirana praksa systemskega izključevanja na način, da so deprivilegirane državljanke in državljani izključeni na številnih področjih, ki jih ureja država, pri tem pa je ključen socialni nadzor nad njimi. Takšno ravnanje izhaja iz asimilacijske ideologije. Deprevilegirane državljanke se skuša spremeniti v polnopravne člane družbe, vendar s pogojem, da opustijo svojo kulturo in tradicijo ter sprejmejo kulturo in tradicijo večinske družbe. Seveda pa za nekatere skupine niti asimiliranost ne pomeni sprejetosti (Hribar, Gutíć, 2010: 144). Institucionalni rasizem izvajajo javne, politične, ekonomske in socialne institucije. Lahko je odkrit, najpogosteje je prikrit.

De Vries in Bouwkamp (1995: 36-51, v: Zidar, 1998) sta govorila o pripadnosti posameznikov različnim družbenim in socialnim razredom, ki pripeljejo do manjše zavzetosti strokovnjaka, ki nudi pomoč. Pri tem ga ovirajo številni predsodki o skupnostih z nižjim socialno-ekonomskim statusom. Rominje so pogosto deprivilegirane in imajo izkušnje revščine. Pri strokovnjakih so velikokrat prisotni predsodki, kot so npr.: da ljudem z nižjim socialno-ekonomskim statusom ni mogoče zaupati, in da npr. pogosto brez razlogov odpovedo sestanek. Ljudi si predstavljajo kot člane homogene skupine, vsi imajo enake probleme. Torej prehajamo od individualizma h kolektivizmu, kjer je posameznikova izkušnja in identiteta nevidna. Zelo pogosti predsodki so tudi, da imajo ti ljudje siva, nezanimiva in neprivlačna

življenja, tako da ni možno zaznati pozitivne plati, da gre za brezizhodne primere, da so problem slabe življenjske razmere, in da nanje tako ali tako ni mogoče vplivati. In še, da so ljudje iz nizkih ekonomskih slojev nemotivirani in ne želijo prispevati k rešitvi, na drugi strani pa je prisoten predsodek, da hočejo takoj imeti ponujeno rešitev.

Kodeks etike socialnih delavk in delavcev Slovenije (1998) in Kodeks etičnih načel v socialnem varstvu (2002) sta v tem smislu temeljna orientacijska dokumenta. Kodeks etike socialnih delavk in delavcev Slovenije v 6. členu opredeljuje antidiskriminacijsko ravnanje, ki socialnim delavkam in delavcem prepoveduje izključevanje, omejevanje ali zapostavljanje na podlagi rase, barve kože, spola, narodnostnega ali etničnega porekla, gmotnega in družbenega položaja, življenjskega sloga, spolne, verske in idejne usmerjenosti, morebitne socialne označenosti, zmanjšanih duševnih oziroma telesnih sposobnosti. Tako kot nastajajo diskriminacije na treh ravneh – na osebni, kulturni in strukturni – tako je potrebno tudi strategije preseganja diskriminacij usmeriti na te tri ravni (Urh, 2010b: 185). Predno socialni delavec vstopi v zunanji družbeni svet kot profesionallec, mora obvladati tehnike samospoznavanja in ozaveščanja lastnih misli in čustev. Medsebojna komunikacija mora vključevati aktivno reflektiranje in poslušanje, empatijo in vrednostno nevtralnost. Te veščine socialnemu delavcu omogočajo večjo samozavest, pristnost in verodostojnost (Maschi, 2016: 49-53). Nemalokrat predsodkovni sistemi izvirajo iz strokovnega in znanstvenega diskurza samega (Urh, 2010a: 73-83). »Romologija« - za razliko od romskih študij, kar bi bila korektna oznaka legitimne vednosti o Romih – je na Slovenskem oblikovala podobo tipičnega Cigana oz. Roma. S tem so oblikovali rasializirane teorije o ciganski krvi (Janko Spreizer, 2010: 101).

Vendar ne moremo mimo zelo pomembnega vprašanja, kje je ženska, ki je Rominja oz. Ciganka? Ženske, ki so Rominje, so na številnih področjih prikrajšane in izključene ter v slovenski zakonodaji niso prepoznane kot posebej ranljiva skupina. T.i. »slepota do Rominj« postavlja moškega, ki je Rom, v ospredje diskurza, ali pa o romski »etničnosti« govori na splošno (Urh, 2011: 357). V večinskem javnem diskurzu vendarle obstaja stereotipna podoba tipične romske ženske. Romska ženska je zagledana kot ženska, ki ima dolge, razmršene črne lase, oblečena je v dolgo pisano krilo, nosi nakit okrog zapestja in okrog vratu, ko pestuje otroka, pa drži kavo v rokah in cigareto v ustih. Iz tega lahko razberemo, da jezik je nosilec stigmatizacije, saj označuje in interpretira objekt stigmatizacije, ravno tako kot določa in vodi dejanja diskriminacije in dehumanizacije. Na primeru stereotipa, etikete in stigme se razkrije struktura komunikacije kot nezavednega govora kulture (Božič, 1991: 153, v: Urek et al., 1991).

V zadnjem desetletju je opaziti, dodaja avtor Pirec (Pirec et al., 2010: 156), da se predvsem zaradi spreminjajoče politične in medijske kulture odkriti biološki rasizem in odkriti sovražni govor umikata t.i. modernemu, prikritemu ali kulturnemu rasizmu. Sovražni govor in rasizem temeljita na predsodkih in stereotipih. Vendarle je moderni prikriti rasizem enako naravnani kot tradicionalni, biološki, le da je na videz prijaznejši. Zelo pogost je izrek, ki je zaščitni znak tudi biološkega rasista: »Nič nimam proti Romom, ampak...«

Hkrati pa ne moremo mimo seksizma, ki je normalizirajoča ideologija, skozi katero sta ženska in njeno delo razvrednotena. Ta ideologija slavi domnevne moške lastnosti kot normo, ženske pa prikazuje kot subnormalne, s čimer uveljavlja neenakost med spoloma. Seksistična družbena razmerja, po razdelavi avtorice Dominelli (2005: 23), delujejo v treh razsežnostih: osebni (miselne drže in prepričanja), institucionalni (zakonodaja, politika in vsakdanje prakse), in kulturni (samoumevne predpostavke, vrednote in norme). Odnosi med spoloma, ki temeljijo na seksističnih pogledih na svet, s seksističnim binarnim razmerjem, ki privilegira moške in zapostavlja ženske, ker jih ima za manjvredne oziroma neenake moškim, reproducirajo neenakosti med moškimi in ženskami.

3.2. ROMINJA V PREREZU RAZREDNOSTI, RASIZMA IN ETNIČNOSTI

Romi v Sloveniji veljajo za eno izmed najranljivejših skupin z margine. Vendar je znotraj te ranljivosti Rominja zelo redko zagledana posebej. Tudi v pregledani strokovni literaturi, domači in tuji, se Rominje in njihovo rodnostno vedenje, družinsko življenje in vzgojo otrok večinoma obravnava v sestavu celostnih obravnav npr. družinske socialne problematike, v sklopu obravnav revščine in marginaliziranosti, ali pa v kontekstu vzgoje otrok v romskih skupnosti zlasti z vidika obveznega šolanja. Materinstvo se pokaže kot ena izmed najmočnejših identitet, ki je posledično družbeno priznana vloga (Stermecki, 2005: 108) tudi pri Rominjah.

Ženske, ki so Rominje, so pogosto diskriminatorno obravnavane v stiku z večinsko skupnostjo pa tudi znotraj svoje skupnosti. Izhajajoč iz koncepta interskencijske diskriminacije, ki predpostavlja neenako obravnavo osebe na osnovi več osebnih okoliščin hkrati, prepoznamo diskriminacijo Rominj vsaj v intersekciji etnične pripadnosti in spola. Tema osebnima okoliščinama se lahko pridružijo še verska opredeljenost, hendikep, ekonomski status ženske, idr. Slabše socialne okoliščine in diskriminacija lahko bistveno vplivajo na kvaliteto življenj žensk, kar se odraža tako v družbenih vlogah, ki jih prevzemajo, kot v slabšem zdravju, ki vključuje tudi reproduktivno zdravje (Palaić, v: Rogelj Škafar, 2015: 8). Žrtve diskriminacije,

kot rečeno zgoraj, pogosto razvijejo samoponižujoče vzorce vedenja in se začnejo vesti v skladu s predsodki.

Vidmar (2006) je zapisala, da romska etnična skupina v Kočevju živi na pragu absolutne in relativne revščine, vendar se doživljanje revščine med posameznicami in posamezniki skupnosti razlikujejo glede na subjektivno dožemanje revščine. V revnem gospodinjstvu je praviloma značilno, da so revni vsi njegovi člani in članice. Poudarila je, da ženske v romskih družinah doživljajo poleg revščine tudi deprivacijo. Zaviršek (1994: 46) meni, da je glavni vzrok revščine med ženskami ekonomska odvisnost, povezana s spolno delitvijo dela. Ženske opravljajo torej tri vrste dela: produktivno in reproduktivno delo ter socialno reprodukcijo. Na ženskinih plečih je zagotavljanje hrane za gospodinjstvo, skrb za zdravje družinskih članov in skrb za socializacijo otroka. Čeprav živijo ženske povprečno dlje od moških, je njihovo zdravje bolj ogroženo in pogosteje trpijo zaradi različnih bolezni. Revnejši socialni položaj tako vpliva na njihovo zdravje in duševno zdravje.

Pri romskih ženskah je opazen »sindrom živčnosti« (Neuvirt Bokan, 1997), morda kot del njihove obrambe pred težavami zagotovo pa k temu pogosto pripomorejo ravno razmere, v katerih živijo. Morebiti je to le posledica težkega življenja, ki ga nekatere Rominje občutijo že zelo zgodaj. Velikokrat morajo že kot deklice v sebi zatreti svoja pričakovanja, želje in sanje, nato pa se boriti in spopadati z vsakdanjimi težavami, revščino, nasiljem in pomanjkanjem. Vsak dan znova se trudijo zadovoljiti potrebe otrok in moža, same pa ostanejo v ozadju, pozabljene. Veliko delajo, pa za to ne dobijo plačila, njihovo delo ni cenjeno. Zadolžene so, da skrbijo za gospodinjstvo, večino časa preživijo v kuhinji in sploh na domu (Neuvirt Bokan, 1997).

3.2.1 Rojstvo: Izkušnje Rominj v projektu Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam

Med letoma 2013 in 2015 je potekal projekt Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam. Nosilec projekta je bil Slovenski etnografski muzej (SEM). Sodelovanje z Rominjami je potekalo v okviru projekta na temo obporodnih praks, izkušenj in spominov. Ženske so skupaj oblikovale razstavo Rojstvo: izkušnje Rominj, kjer se je slišal glas žensk iz Maribora, Kerinovega Grma in Serdice. Sodelovanje je trajalo dlje časa, srečanja so se odvijala znotraj skupnosti in zunaj nje (v SEM). Delavnice so potekale po metodi Gledališča

zatiranih; na otvoritvi razstave so ženske iz Serdice po tej metodi uprizorile vlogo ženske, ki je Rominja, partnerstvo, izkušnje rojevanja, in poporodne kulturne prakse. S predstavo so ženske želele preseči nekatere stereotipne podobe o Romih in romskih ženskah ter predstaviti šege in navade v obporodnem obdobju. Nekatere ženske in dekleta so se želele izpostaviti, želele so biti slišane, videne, predstavljene in interpretirane, druge so raje ostale v ozadju, kljub temu pa je njihovo sodelovanje pri projektu bilo ključnega pomena (Baranja, 2016: 97-102).

V sodelovanju žensk iz treh različnih skupnosti smo prišli do različnih ugotovitev. Poudarek je bil na posameznih zgodbah sogovornic. Pokazalo se je, da ženske občasno izražajo svojo nesamozavest in jo tudi ubesedijo. Sistem izobraževanja so zapustile zelo zgodaj, saj so se odločile za pomembno življenjsko vlogo: materinstvo. Ženske bi bilo potrebno opolnomočiti, podpreti tukaj in zdaj in z njimi vstopati v širšo javnost (Baranja, 2016).

Pomemben del projekta je bila razstava sama, kjer sta bili v prostoru prisotni, poleg različnih spominskih rekvizitov in izjav žensk, dve lutki, ki sta se med seboj nekoliko razlikovali. Ženske v Prekmurju so si na delavnicah zamislile žensko, ki je oblečena v tipična, stereotipna romska oblačila, z otrokom v naročju, dolgimi, razmršenimi lasmi, z nakitom okoli vratu in zapestij, s kavo v rokah in cigareto v ustih. S tem so želele opozoriti na negativni večinski stereotip. Na drugi strani pa je bila postavljena lutka, katere obleka je bila sešita iz slik sodelujočih žensk, ki so se bile pripravljene nekoliko bolj izpostaviti. Ideja je bila plod Jasmine Ahmetaj, ki je svojo zamisel realizirala na podlagi legende: na obleki je obiskovalec lahko zaznal manjša zrcalca, ki povezujejo celotno konstrukcijo in so del izražanja legende o Romih, ki so prvotno živeli v Indiji in so imeli tam svojega poglavarja, ki je videl, da njegovemu ljudstvu preti huda vojna. Pred smrtjo jim je razodel svoja videnja, podaril jim je ogledala, v katerem bodo lahko zagledali svojo usodo oz. *kismet*, ko bodo naleteli na težave. Naleteli so na oviro, pa so se starešine spomnili poglavarjevih besed in so se odločili, da se bodo ustavili in pogledali svojo usodo. Med njimi se je vnel prepir, saj se niso mogli dogovoriti, komu bo pripadla ta čast. Ogledalo je padlo na tla in se razbilo na tisoč koščkov. Vsak je pobral svoj košček in odšel po svetu. Tako še dandanes Romi živijo razpršeno po vsem svetu in nimajo svoje države. Legenda pravi, da ko se bodo zbrali vsi koščki, bodo Romi ponovno dobili svoje kraljestvo. Hkrati pa so zrcalca nosila še skrit pomen in vprašanje: Ali se jaz, ki se vidim v tem zrcalu, res tako razlikujem od žensk na sliki? Žensk, ki prihajajo iz različnih koncev Slovenije, vsaka s svojo zgodbo. Ženske

so s tem želele izraziti, da so aktivne ustvarjalke svojega življenja, vsaka zavzema svojo vlogo in status ter je pomemben del družbe, ki ji pripada (Baranja, 2016).

Ženske se večkrat srečujejo z ovirami v svojem življenju, bodisi v svoji skupnosti bodisi v večinski družbi, zaradi narodnostne pripadnosti. Ženske so povedale, da se najpogosteje srečujejo z odklonilnim odnosom v šolstvu, na področju socialne varnosti in zdravstvu. Povedale so, da se počutijo nelagodno ob obisku zdravnika, da so nekateri zdravniki do njih zelo prijazni, svoje delo opravijo zelo dobro, medtem ko jih drugi gledajo postrani, jih ne upoštevajo, in tak odnos jim ni všeč. Vsaka ima zelo različne izkušnje s porodom, kot tudi s stiki z zdravniki in medicinskim osebjem pri oskrbi. Včasih jim je nelagodno zaradi neprimerne odnosa osebja, včasih so že izjave neprimerne: »S tabo pa ne bo večjih težav« (pomen: saj si ciganka, ve imate veliko otrok, ste navajene na porod), hkrati pa je večina žensk bila zadovoljna z oskrbo in nego zdravstvenega osebja, ki ni delalo večjih razlik med porodnicami (Baranja, 2016: 103). Zelo pomemben specialist pred nosečnostjo, med in po njej je ginekolog, ki ga ene obiskujejo bolj pogosto, druge manj. Razlika je tudi v tem, ali gredo na pregled pred, med ali po nosečnosti. Pred nosečnostjo redko katera obišče ginekologa zgolj zaradi preventive ali preprečitve nosečnosti. Nekoliko več pozornosti posvečajo svojemu telesu in zdravju med samo nosečnostjo, po rojstvu otroka pa je vsa skrb preusmerjena v otroka in družino. Veliko žensk je imelo prvega otroka že zelo zgodaj, v rani mladosti, njihova starost je bila med 16 in 20 let.

Članice projekta so tudi izpovedale, da so občasno same krive za neozaveščenost in razna obolenja, ki so plod tega, da se včasih ne držijo navodil zdravnika/specialista. Včasih pa jim navodila niso dovolj jasno in predvsem premalo izčrpno predstavljena. Diskriminacija na podlagi nepoznavanja ali slabega razumevanja slovenskega jezika je močno prisotna, posledično pa je ženskam otežen dostop do potrebnih informacij. Velik problem predstavlja tudi dejstvo, da nekatere ženske nimajo urejenega zdravstvenega zavarovanja (Baranja, 2016). Z besedami članic projekta:

Ko je šla moja mama k zdravniku, ga ni razumela, ker slabo govori slovenski jezik. Čisto narobe ga je razumela. Predpisal ji je tablete, pa jih ni nikoli jedla (Sogovornica iz Maribora, 24 let).

Ko grem k zdravniku in nisem naročena, mi rečejo po telefonu, takoj pridi. Grem. Do zadnjega moram čakati. Pridem na vrsto, zdravila ne dobim. Reče, drug teden se naroči. Se naročim drug teden, šparam tisti listek pa vse, sem naročena ob pol štirih, grem prej 10 minut, pridem tja, vsi drugi grejo prej, jaz zmeraj čakam. Mi reče mož: kaj nisi naročena, pojdi not! Kako bom šla, če mi ne pusti. Potem grem not, povem, kaj mi je, še

zdaj sem bolana. Nisem dobila zdravil, samo za bolečine mi je dala. Za grlo zdravila nisem dobila in pregledala me ni. Takrat, če bi bila hudo bolana, bi umrla. Ali pa z otrokom, če greš, ravno tako. Tista sestra, ki je tam not, tako vpije. Če grem jaz, jaz ne znam vozit, me mož zapelje. Če pa še dve prideta, joj, sami Romi so not, vpije. Ko so drugi bolni, vsak dan, ni težav. Mi, ki smo Romi, pa ne smemo. Ne dobim tistega, kar bi morala (Sogovornica iz Kerinovega Grma, 48 let).

Jaz ko sem rodila, me je takoj sestra poslala k umivalniku, da se naj umijem. Jaz sem komaj noge vlekla za sabo, utrujena sem bila, ona pa me je potisnila, da naj malo bolj stopim. Je rekla: malo bolj hitro stopite, se bo treba umit! Pa sem ji rekla: bom jaz sama, če sem lahko od postelje do sem prišla, se bom tudi sama umila. Je rekla: dobro, potem pa sami uredite, jaz grem ven (Sogovornica iz Serdice, 50 let).

Večini žensk zelo veliko pomeni izobrazba in zaposlitev, vsaj tistim, ki imajo možnost izobraževanja, in ki so se zaposlile. Služba ni le vir rednega dohodka, ampak je tudi možnost, da se tvoj vsakdan ne odvija samo za štirimi stenami, da nisi samo tipična gospodinja s polno hišo otrok, ponuja ti možnost, da se srečuješ z drugimi ljudmi, širiš svojo socialno mrežo; služba pomeni hkrati vzpon s socialnega dna in izhod iz revščine (Baranja, 2016). Nekatere so zaposlene skupaj s svojim partnerjem, imajo dobre odnose, si delijo hišna opravila in so zelo zadovoljne s svojim zakonskim življenjem, medtem ko druge menijo, da morajo vse postoriti namesto moža, zdi se jim, da je to njihova dolžnost, in se vidijo samo v vlogi gospodinje. V nekaterih skupnostih je ženska in žena zagledana kot last moškega, ki je glava družine, gospodar. Na drugi strani pa imamo ženske, ki so aktivistke, ki se ne podrejajo in imajo enakopraven položaj in odnos s svojimi družinskimi člani (Baranja, 2016: 104).

Meni pa moj mož pomaga; skupaj gremo na delo, skupaj pridemo in oba prej nekaj narediva, potem se pa vsedemo za mizo, popijeva kavo; veliko sva skupaj (Sogovornica iz Serdice, 40 let).

Nekatere so izrazile nemoč pri zaposlovanju, zaradi etnične pripadnosti in družinskega priimka, ki se jim zdi, da za njih predstavlja velik problem in oviro, kajti ko delodajalec sliši romski priimek, te takoj zavrne:

So razlike med Slovenci in Romi. To je samo zato, ker te ljudje sodijo po imenu in priimku. To je, kot da imaš neko znamko, na čelu ti piše, da si drugačen, težje prideš do nekih stvari. Slovenko vidim kot neko blončno punčko, lažje dosega stvari kot mi. Jaz sem imela eno izkušnjo, slabo, bila sem stara 14, v prvem letniku srednje šole. Dekline hočejo imet svoj denar, pač hočeš nekaj več in med poletnimi počitnicami sem hotla it delat preko študentskega servisa. In sem si rekla, bom šla kelnarit. Sem prišla na Lent, ki

mi je pustil pečat, ko me je moški pogledal tak (od glave do pete, op. p.) in rekel, zate pa dela nimamo. Takrat sem si jaz rekla: nikoli v gostilno. To se Slovenki verjetno ne bi zgodilo. To so neke take stvari, ko – daj človeku priložnost, da se nekaj nauči (Sogovornica iz Maribora, 37 let).

Tudi Sogovornica iz Kerinovega grma je izrazila svojo stisko zaradi nezaposlenosti in težke pridobitve delovnih mest zaradi tipičnega romskega priimka, in posledično zaradi etnične pripadnosti ter deprivilegiranega okolja, v katerem živi:

Denar k hiši? Moški in ženska. Ker ponavadi dobivajo socialno pomoč. Ali pa delajo skupaj. Na primer zdaj jih ima že večina kombije, pa gresta mož in žena skupaj naokoli in prosita za železo in drugo in to pospravita. Zdaj je že skupno. Se pa tudi zgodi, da gre sam, če ženska ne more. Drugače pa eni se tudi zaposlijo. Je pa težko dobit šiht. Sploh, če si Rom. Če si Rom, si že zapečaten.

Veliko žensk, ki jih sama osebno poznam, nekatere so tudi članice moje družine, se odločijo za spremembo priimka, prikrijejo in ne povedo svojim otrokom, kakšno je njihovo družinsko poreklo – jim ne povedo, da so pripadniki romske etnične manjšine. Nekateri se odselijo, da imajo čim manj stikov s svojo družino, se izolirajo in popolnoma asimilirajo (Baranja, 2016). Eni od sogovornic se je zdelo zelo neprimerno in žalostno ter je izpostavila to kot neko žalitev zoper njo, ki je pripadnica romske skupnosti, in sicer:

Jaz bom pa tako rekla: nekateri Slovenci tako vzgajajo otroke: 'Če ne boš priden, pridejo cigani pa te odnesejo!' In potem otrok odraste s prepričanjem, da so Romi umazani, ušivi, in potem to prepričanje ostane do smrti. Prenaša se iz roda v rod. To je vse zaradi vzgoje. Na delavnicah pa so ženske spregovorile tudi o šegah in navadah, ki se prenašajo iz roda v rod, ki so jih izvajale njihove babice in se je nato preneslo na mlajše generacije. Veliko šeg, navad, prepovedi in zapovedi je že zamrlo, zaradi spreminjajočega se načina življenja in reorganizacije družin, ki so se premaknile od razširjenih družin k jedrnim. Prej so v skupnem gospodinjstvu bivali mož in žena, stara starša, otroci in po možnosti še kakšna teta ali stric. Danes pa so družine manjše in manj številne. Najpogostejše živita skupaj zakonca ali zunajzakonska partnerja, ali oče in mati z otroki. Vse pogostejše so tudi enostarševske družine, kjer oče ali mati prevzame vso skrb za otroke, drugi roditelj pa ima zgolj stike z otrokom, včasih pa še tega ne. Navadno je moški tisti, ki se sam oddalji od vzgoje in varstva ter stikov z otrokom (Baranja, 2016).

Na podlagi v projektu pridobljenih podatkov so v Etnografskem muzeju podali tudi predloge za izboljšanje in prilagoditve zdravstvenega sistema (Baranja, 2016):

- Ženske bi morale biti bolj izobražene na področju zdravja. Zagotovljeni bi jim morali biti viri informacij in izobraževanja v zvezi s skrbjo za zdravje.

- Za boljše sporazumevanje in sodelovanje med pripadniki romske skupnosti in zdravstvenim osebjem bi potrebovali kulturne mediatorje. Najbolje bi bilo, da bi bili mediatorji iz romske skupnosti.
- Zdravstveno osebje bi bilo treba izobraževati o navadah in potrebah Rominj ter o njihovih percepcijah zdravja in bolezni.
- Diskriminatorna obravnava je prisotna na vseh področjih, v raznih javnih institucijah, z njo se Rominje srečujejo v zdravstvu, šolstvu, javnih storitvah in pri zaposlovanju.

Tudi raziskava, ki jo je izvedel Zavod za zdravstveno varstvo Murska Sobota, v katero so bile vključene Rominje in otroci, ki so Romi, iz Slovenije, so doprinesle nove ugotovitve in informacije za strokovne delavce v zdravstvu. V raziskavi so bile zaznane razlike v rabi zdravstvenih storitev romskih žensk med Pomurjem in ostalimi kraji, kot tudi razlike znotraj skupine romskih žensk samih. Razlike se nanašajo na dodatno zdravstveno zavarovanje, oddaljenost do zdravnika, sporazumevanje z zdravstvenimi delavci, zaznavanje, da zdravniško pomoč dobijo enako kot neromske ženske, uživanje zdravil, rabo preventivnih storitev (mamografija, pregled na prikrito krvavitev iz prebavil), pridobivanje informacij, povezanih z zdravjem ter pripravljenostjo na pridobivanje informacij, koristnih za zdravje. Anketiranke so se pripravljene udeleževati programov, v katerih bi pridobile koristne informacije o lastnem zdravju ter zdravju otrok. Razlike v rabi zdravstvenih storitev prispevajo k neenakostim v zdravju. Zato bo pri odpravljanju razlik potrebno ukrepati v smeri odpravljanja neenakosti v zdravju med regijami kot tudi med posameznimi skupinami znotraj romskega prebivalstva. Neenakosti v zdravju je možno odpraviti z multisektorskim pristopom, ki vključuje usklajene ukrepe na področju izobraževanja, zaposlovanja, zdravja in izboljšanja splošnega socialno ekonomskega stanja v družbi. Za odpravljanje neenakosti v ranljivih skupinah so razen omenjenih ukrepov potrebni dodatni ciljni ukrepi (Šelb, 2008-2009: 26).

4. PROBLEM

4.1. Formulacija problema

Romi v Sloveniji veljajo za eno izmed najranljivejših skupin z margine. Raziskovalna pozornost na ženske Rominje je v družbenih raziskavah v ozadju. Ker se splošni družbeni stereotipi o Romih posebej nanašajo na vprašanja romskih žensk, njihove rodnosti, otrok in skrbi za otroke, je bil moj namen te predstavne ideologije opremiti s sistematičnimi podatki, ki tovrstno vedenje romskih žensk določajo in usmerjajo. Moj izrecen namen je bil tudi oblikovati informativen tekst za delavce v socialnem delu, ki se strokovno ukvarjajo s problematiko romskih in drugih marginaliziranih skupin.

4.1. Raziskovalna vprašanja

Povedano sem razčlenila na naslednja raziskovalna vprašanja:

- Dojemanje sebe kot ženske, matere, Rominje.
- Kako se skozi družbeni proces formira vloga ženske, ki je Rominja?
- Kako v življenju te ženske pridejo v partnerska razmerja?
- Kaj za te ženske pomeni materinstvo?
- Kakšno ideologijo o družini in otrocih so prinesle v partnerska razmerja? Kakšna so bila v tem smislu pričakovanja njihovih družin in družin partnerjev?
- Kakšna so njihova pojmovanja o vzgoji otrok in o pomenu izobraževanja in zaposlitve?
- Kakšne so njihove izkušnje in stališča do družinskega življenja in problematik v njem (nasilje, delitev vlog v partnerstvu in družini, raba drog)?
- Kakšna je njihova življenjska izkušnja z institucijami socialnega varstva in zdravstva?

5. METODOLOGIJA

5.1. Vrsta raziskave

Raziskava je eksplorativna. Tematike so bile: družinska zgodovina, materialni položaj, izobraževanje, partnerstvo, materinstvo, odnosi s širšo skupnostjo. Raziskava je tako v celoti kvalitativna, temeljno gradivo pa so izkustvene pripovedi sogovornic v obliki pripovedi.

Z raziskavo sem poskušala ugotoviti in potrditi naslednje teze:

1. da ženske, ki so bile ciljna populacija raziskave, v starosti od 18-47 svoj družbeni položaj in odnose sistemske diskriminacije večinoma dojemajo kot individualiziran, ne kot sistemski pojav;
2. da v taki situaciji izkazujejo posebne vzorce konformizma, in hkrati oddaljevanja od norm svoje skupnosti;
3. da so v odnosu do svojih otrok posebej zaščitniške, in da njihovemu razmerju z otroki prevladuje skrb za prihodnost otrok.

5.2. Merski instrument

Uporabila sem polstrukturiran intervju z vnaprej pripravljenimi poglavitnimi tematikami. Vprašanja sem sproti prilagajala po vrstnem redu in vsebini ter sproti postavljala podvprašanja. Pogovori so bili snemani s snemalnimi napravami, na kar so sogovornice predhodno pristale. V treh primerih so sogovornice snemanje odklonile. Intervjuji so potekali individualno in neposredno. S pomočjo odprtih vprašanj sem pridobila besedne opise mnenj, stališč in osebnih izkušenj. Ženske so pripovedovale o sebi, o svoji družini, otrocih, o svojih vsakdanjih življenjskih izkušnjah in svojih željah. Pogovori so bili večinoma prepisani dobesedno, kljub temu, da so nekatere sogovornice občasno izražale v bosanskem ali srbskem jeziku. Pri zapisu sem ohranjala vrstni besed ter njihov pomen. V Prekmurju so pogovori potekali v prekmurskem romskem jeziku, transkripcija pa je bila izvedena tako, da je čimbolj natančno odlikavala dejanske govorne vzorce sogovornic, zaradi razumljivosti pa sem na več mestih njihove dialektalne rabe prilagodila knjižni slovenščini. Podobno sem ravnala pri citatih iz pogovorov, ki jih spodaj prinašam.

Vsaki sogovornici, ki je nisem predhodno poznala, sem že na prvem srečanju povedala, da sem pripadnica prekmurske romske skupnosti. Pogovori so tako potekali bolj sproščeno, ženske so v večini primerov izrazile zadovoljstvo ob dejstvu, da se z njimi pogovarja Rominja, ki jih »bolj razume« oz. nekdo, ki lažje razume njihovo finančno stisko, slabe higienske in bivalne razmere ter hkrati duševno stisko, ki jo terja absolutna in relativna revščina. Tako so bili pogosti odgovori tudi: »saj ti veš, kako je«, »ti si naša, pa bolj razumeš«. V celotnem procesu pogovorov s sogovornicami, je bilo »daš-dam«, kjer sem vložila veliko same sebe in nekatere osebne izkušnje delila s sogovornicami, kar se je pokazalo za zelo dobro metodo pogovora, saj so se ženske tako lažje navezale na moj del izkušnje s svojo lastno izkušnjo.

Nekatere ženske sem obiskala večkrat, največ trikrat, medtem ko sem z nekaterimi imela enkratno srečanje. Nekaterim sogovornicam sem po zapisu pogovora celoten transkript poslala v pregled, da so lahko še same kaj spremenile. Večina žensk je pregled transkripcije in morebitno popravljanje zavrnila. Ženskam sem zagotovila, da bodo intervjuji in zapisi uporabljeni zgolj za izdelavo diplomske naloge in da intervjuji ne bodo nikjer javno objavljeni. V ta namen so ženske dobila izmišljena katoliška imena in lokacije, kjer živijo, ter lokacije, kjer so bili intervjuji opravljeni, niso točno opredeljene.

Velikokrat je postala prednost hkrati ovira. Ženske, ki sem jih osebno poznala, so mi na nekatera vprašanja odgovarjala bolj skopo z argumentom »saj to že veš, sem ti že povedala«. Občasno sem opazila, da na določena vprašanja niso odgovarjali odkrito. V več primerih so se nam med pogovorom pridružile še druge osebe, npr. otrok, partner ali katera druga oseba. Tako je bila v večini primerov prisotna vsaj ena oseba v istem ali sosednjem prostoru, kar je po mojem mnenju, vsaj delno ali v veliki meri, vplivalo na odgovore nekaterih sogovornic. Le z nekaterimi sogovornicami sem imela priložnost govoriti na samem. Okoliščine so bile že vnaprej predvidene, zato so bile sogovornice že predhodno opozorjene na zaupnost prostora in anonimnost, prav tako so pri vsaki temi znova bile opozorjene, na pravico do prekinitve pogovora. Ženske so v večini primerov odgovorile na vsa vprašanja, nekatere so želele pogovor opraviti čim hitreje, zato so me že na samem začetku ali pa vmes opozorile, da nimajo veliko časa. Nekatera na določena vprašanja niso želela odgovarjati zaradi slabih izkušenj in zbujanju spominov na nekatere travmatične dogodke.

5.3. Populacija in vzorec

Populacija so ženske, ki so Rominje iz treh različnih skupnosti po Sloveniji, v starosti od 18-47 let, in imajo izkušnjo materinstva. V raziskovalni vzorec, ki je bil neslučajnostni in priročen, je bilo vključenih 12 slovenskih Rominj. Opravljenih je bilo 12 intervjujev na treh lokacijah po Sloveniji: v Prekmurju, in na dveh lokacijah v osrednji Sloveniji. Prva lokacija je strnjeno naseljena romska skupnost (4 sogovornice), na drugi lokacije so članice razširjene rodbine (3 sogovornice), tretja izbrana lokacija pa je urbana brez tovrstnih rodbinskih in skupinskih povezav v neposredni soseski (5 sogovornic). Nekatere Rominje so bile izbrane namerno in so bile pripravljene na sodelovanje, ker se osebno poznamo, preostale pa so bile izbrane po metodi snežne kepe. V Ljubljani mi je bila pri vzpostavljanju kontakta in osebnega stika v veliko pomoč nevladna organizacija Društvo Mozaik.

Tabela 1: Šifrant s psevdonimi sogovornic

ŠT.	PSEVDONIM	KRAJ BIVANJA	STAROST	ŠT. OTROK	STAROST OB ROJSTVU 1. OTROKA
1.	PETRA	OS-1	28 let	3	skoraj 19 let
2.	ANGELA	OS-2	37 let	1	20 let
3.	JULIJA	PR	43 let	1	30 let
4.	TATJANA	OS-1	18 let	1	17 let
5.	VERONIKA	PR	42 let	2	20 let
6.	MARJETA	PR	18 let	1	17 let
7.	NEŽA	OS-2	30 let	4	17 let
8.	MARTINA	OS-2	30 let	3	19 let
9.	BRIGITA	OS-1	32 let	3	22 let
10.	MARIJA	OS-2	47 let	4	17 let
11.	GABRIELA	PR	30 let	3	20 let
12.	MATILDA	OS-2	38 let	4	22 let

Legenda lokacij bivanja: *PR – strnjeno naselje v Prekmurju; *OS-1 – lokacija, kjer živijo članice razširjene družine, osrednja Slovenija; *OS-2 – urbano naselje v osrednji Sloveniji

5.4. Zbiranje podatkov

Zbiranje podatkov je potekalo od novembra 2015 do marca 2016 na domu, na javnih lokacijah ali delovnih mestih sogovornic. Ženske, katere poznam od prej, sem osebno kontaktirala preko telefona in jim predstavila svoj namen in temo diplomske naloge: vse so bile pripravljene na sodelovanje. V nekaterih skupnostih, predvsem v osrednji Sloveniji, nisem poznala dovolj žensk, zato so mi pomagale vzpostaviti kontakt strokovne delavke iz Društva Mozaik. Večina žensk je bila pripravljena na sodelovanje, ena je sodelovanje zavrnila. Dogovorile smo se za čas in kraj srečanja. V nekaterih primerih je šlo za enkratni obisk, nekatere sem obiskala večkrat, največ trikrat. Pogovori so bili snemani, v treh primerih, ko so sogovornice snemanje

odklonile, sem med pogovorom pisala zapiske. Po opravljenem pogovoru so bili zvočni zapisi ali zapiski v celoti transkribirani. Ženske so bile o tem predhodno obveščene, zagotovljena jim je bila popolna anonimnost, zato sem jih za potrebe tega besedila poimenovala z izmišljenimi imeni, lokacije, kjer živijo, pa so označene opisno, zgolj z navedbo regije oz. tipa naselja in okolja, v katerem živijo.

Intervjuji so trajali od pol ure do ene ure in pol. Po končanem intervjuju smo nadaljevale z neformalnim pogovorom. Takrat so bile ženske po navadi bolj sproščene in so mestoma izpovedale veliko za mojo raziskavo zelo relevantnih informacij. Tudi lastno interpretacijo pogovora sem kasneje zapisala. Občasno sem opazila, da so ženske podajale skope odgovore misleč, da jaz kot sogovornica to, kar pripovedujejo, že vem, zato je bilo potrebnih več podvprašanj. Bila sem v veliki prednosti pri vzpostavljanju osebnega odnosa z ženskami, ker sem sama ženska in pripadnica prekmurske romske skupnosti.

Kot sogovornica sem zaznala, da so bile sogovornice v začetnem delu pogovora zelo sramežljive in zadržane. Zelo moteč dejavnik pri samem pogovoru je bila snemalna naprava in snemanje pogovora, v treh primerih odklonitve snemanja pogovora, pa sprotno zapisovanje. Po osnovnih vprašanjih o izobrazbi, zaposlitvi in dohodkih, so se odpirala vprašanja na temo partnerstva, materinstva in šolanja otrok. V tem delu pogovora so bile ženske bolj sproščene, tudi odgovori so bili daljši in bolj verodostojni. V zadnjem delu, kjer sem spraševala o kajenju, alkoholizmu in nasilju v družini so bili odgovori zelo presenetljivi. Ženske so bile zelo odkrite in so zelo sproščeno o tem spregovorile. Po pogovoru so ženske izrazile hvaležnost in zadovoljstvo, da so bile poslušane. Povedale so, da jih o tem še nihče ni spraševal. Tako so ženske nevede, v neuradnem delu pogovora, povedale še veliko več. Izrazile so svojo nevidnost. Nikogar do sedaj niso zanimali njihovi viri moči, njihovi viri znanja in izkušenj ter spopadanje s vsakdanjimi življenjskimi situacijami.

Izbrani vzorec sogovornic ni imel ambicije, da bi bil reprezentativen. Vendar menim, da je verodostojno zajel populacijo, ki jo določajo naslednji kriteriji: izbira po metodi snežne kepe ob dejstvu, da so bile zajete samo ženske, ki so že matere, in da posameznice v vzorcu obsegajo praktično celotno rodno dobo pri ženskah.

5.5. Analiza in obdelava podatkov

Analizo empiričnega gradiva sem opravila na način diskurzivne analize. Najprej sem posnete pogovore transkribirala, nato pa večkrat preposlušala zvočne zapise in svoje zapiske pogovorov, ki jih nisem snemala. V njih sem poskušala sistematično identificirati dele

pogovorov in izjave, ki so bolj ali manj neposredno odgovarjali na moja raziskovalna vprašanja. Posebej sem zabeležila tiste izjave, ki so bile kakorkoli nepričakovane, izjemne ali nenavadne. Po tem procesu sem v transkripcijah, slovnično in leksično prilagojenih pogovornemu oz. knjižnemu jeziku, zaznamovala tovrstne dele pogovorov. Nato sem ta izbor primerjala vzdolž različnih kriterijev: ali so podobnosti/različnosti med mlajšimi oz. med starejšimi sogovornicami? Ali so kake opazne razlike glede na kraj bivanja? Katere ženske živijo v vsakodnevnem stiku z razširjeno družino in katere ne, in ali ta okoliščina pomeni kako bistveno razliko v njihovih izkušnjah in pogledih? Končno sem še enkrat prebrala celotno gradivo s posebnim namenom, da bi v materialu našla karkoli, kar bi izrazito oporekalo mojim trem hipotezam. Rezultate tega procesa analize prinašam spodaj.

6. TERENSKA RAZISKAVA

Opravljenih je bilo dvanajst intervjujev z ženskami v starosti od 18 - 47 let na treh lokacijah po Sloveniji: v Prekmurju, in na dveh lokacijah v osrednji Sloveniji. Prva lokacija predstavlja strnjeno naseljeno romsko skupnost, na drugi lokaciji so članice razširjene rodbine, tretja izbrana lokacija pa je urbana, kjer sogovornice živijo brez tovrstnih neposrednih rodbinskih in skupinskih povezav.

Deset žensk se je opredelilo, da so Rominje, ena se je opredelila kot oseba, ki je Rominja po očetovi strani in se nikoli ni tretirala kot romska ženska, medtem ko se je ena opredelila kot ženska, ki je poročena z Romom. Sedem žensk se je opredelilo kot pripadnice katoliške veroizpovedi, tri so muslimanske veroizpovedi, ena pravoslavne veroizpovedi, ena se je opredelila kot ateistka.

Sedem žensk živi v urbanem naselju. Nekatere od njih so se preselile iz romskega naselja v mesto, v stanovanje ali v hišo na obrobju mesta, medtem ko nekatere nikoli niso poznale življenja v naselju in so hodile le na obisk k babici in drugim sorodnikom. Od tega pet žensk živi v samostojnem gospodinjstvu s svojim partnerjem in otroki, ena živi v samostojnem gospodinjstvu samo s svojimi otroki, ena živi v skupnem gospodinjstvu s svojim odraslim sinom.

Pet sogovornic živi v strnjeno naseljeni romski skupnosti. Dve živita v samostojnem gospodinjstvu, v hiši, s svojim partnerjem in otroki, ena živi s svojim partnerjem in otrokom pri njegovi družini, imajo svojo sobo, ena spi s partnerjem v začasnem bivalniku in za otroka pretežno skrbi partnerjeva mati (tašča), medtem ko druga živi v skupni hiši razširjene družine in ima svoj prostor, v katerem biva s partnerjem in otrokoma.

Osem žensk se je priselilo k družini svojega partnerja, kjer so na začetku živeli v skupnem gospodinjstvu. Večina od njih se je kasneje odselila v drugo hišo v naselju, ali pa v mesto v stanovanje. Nekatere so poročale, da so na začetku živeli v slabih bivanjskih razmerah, in sicer so živeli v eni sobi, v barakah ali zabojnikih. K dvema se je partner priselil in so živeli bodisi v samostojnem gospodinjstvu, v hiši, bodisi so imeli svoj prostor v hiši razširjene družine. Pri teh dveh sogovornicah v teku skupnega življenja ni bilo nobenih sprememb glede bivališča. Ena sogovornica je poudarila, da s sedanjim zunajzakonskim partnerjem ne živita v skupnem gospodinjstvu, čeprav sta skupaj že nekaj let. Tri, ki so se kasneje razvezale ali razšle s svojim zakonskim ali zunajzakonskim partnerjem, so se z otroki preselile v stanovanje, ena se je odločila in ostala doma pri svoji družini. Nekaterim od teh, ki bivajo v stanovanjih, je bila

odobrena prošnja za neprofitna stanovanja. Tako se je večini zvišal družbeni status, bivanjske razmere so se jim bistveno izboljšale, razširila se je tudi njihova socialna mreža.

Samo dve sogovornici živita v razširjeni družini skupaj s starši in drugimi sorodniki. Ena živi v razširjeni družini svojega partnerja, ena pa v skupni hiši razširjene družine, kjer ima vsaka jedrna družina svoj prostor. Najpogosteje živijo z možem ali zunajzakonskim partnerjem in otroki. Za vse velja, da živijo v heteroseksualni partnerski skupnosti. Najpogosteje so partnerji pripadniki romske skupnosti, le ena od sogovornic je izbrala partnerja, ki ni Rom. Nobena od njih se ni opredelila, da živi v skupnem gospodinjstvu v partnerski zvezi z osebo ženskega spola oz. v istospolni skupnosti. Štiri so razvezane, ali pa ne živijo več skupaj s svojim zakonskim ali zunajzakonskim partnerjem. Nekatere imajo sedaj drugega partnerja, s katerim živijo bodisi v skupnem gospodinjstvu bodisi ločeno, medtem ko sta se dve odločili za samostojno življenje.

Sogovornice pretežno živijo v dobrih bivanjskih in higienskih razmerah, vendar se soočajo z dilemami vsakdanjega življenja. Nemalokrat so večino časa same doma, ker gospodinijo, in skrbijo za otroke. Štiri ženske od dvanajstih so redno zaposlene za določen ali nedoločen čas, ena je redno zaposlena v javnem sektorju, druga je sezonska delavka v Sloveniji in Avstriji, ena je bila nekaj časa zaposlena za določen čas, v času najinega pogovora ji je pogodba o zaposlitvi potekla, naslednja pa se je ravno v času po najinem pogovoru zaposlila v eni izmed splošnih bolnišnic v Sloveniji. Preostalih osem žensk pa je večinoma doma, opravljajo gospodinjska dela in skrbijo za otroke. Najpogosteje so upravičene do denarne socialne pomoči in otroškega dodatka. Nekatere od njih se ukvarjajo še s kakšnimi drugimi dopolnilnimi dejavnostmi na črno. Tako se ena od njih ukvarja z vedeževanjem na domu. Vse nezaposlene sogovornice so izrazile željo, da bi si poiskale službo, vendar so povedale da, jih zaradi nepismenosti in »priimka« (se pravi, prepoznave priimka kot romskega) ne bodo zaposlili. Dve sta pa povedali, da je bolje biti doma, skrbeti za dom in otroke.

Štiri sogovornice imajo po enega otroka, ena ima dva, ostale pa po tri in štiri. Tri živijo s svojimi otroki v enostarševski družini in se jih trudijo same preživljati, brez ali z manjšim obsegom pomoči nekdanjega partnerja. Ena izmed sogovornic je prevzela skrb za partnerjevega otroka iz njegovega prejšnjega zakona. Otrok živi z njima v skupnem gospodinjstvu. Ena izmed sogovornic je povedala, da je njen sin v rejništvu pri svojem dedku, in da je sama nemočna pri vzgoji in skrbi za sina. S sinom ima občasne stike. Druga sogovornica pa je povedala, da je pristojni center za socialno delo njeno hčer dodelil v vzgojo in varstvo očetu.

V nadaljevanju bom predstavila družinsko ozadje žensk, njihove spomine na izvorno družino in družinsko dinamiko v njej, njihove opise partnerstev, kako so vstopale v partnersko zvezo,

kaj za njih pomeni in kako so se spopadale s vsakdanjimi konflikti, in materinstvo: kako sebe vidijo kot mater, kako dojemajo vzgojo in izobraževanje svojih otrok ter kakšen je njihov pogled na nasilje v družini.

6.1. DRUŽINSKA OZADJA

6.1.1. ZGODOVINA DRUŽINE IN SPOMINI

Stara mama mi je povedala, kako so prej živeli v šotorih, niso imeli socialne, za oblečt, plenice, mleka, za jest niso imeli, bežali so iz vojne in se skrivali po hostah, pa sneg je bil. Vseh 14 je spalo v tistem šotoru, pa mi je razlagala, kako je bilo ko je bil vse okrog sneg in so morali ponoči vstati, da so ogenj zakurili. (Petra, 28 let)

Nemalokrat so ženske poročale o slabih bivanjskih in higienskih razmerah svojih staršev in prednikov. Mame in babice so jim večkrat pripovedovale, kako so bežale pred vojno na Balkanu, se skrivale po gozdovih in spale v šotorih. Medtem ko so ženske iz strnjenega naselja v osrednji Sloveniji pripovedovale o zgodbah svojih mater oziroma babic, je pri ženskah, ki so se priselile iz drugih držav nekdanje Jugoslavije, še vedno zelo živ travmatičen spomin na zadnje balkanske vojne:

Npr. moja stara mama je vzela dva fanta, pa mene in še mojega brata pa še tega tamalega, ki je zdaj pri meni. Ena je bila iz [...] in so imeli dvojčka pa so potem enega dali v rejo, enega pa je ona vzgojila. Pa še 14 otrok je sama rodila pa vse doma, jaz bi umrla. (Petra, 28 let)

Ženske na lokaciji, kjer živijo s člani razširjene družine, so se spominjale svojih mam oz. babic, ki so, poleg skrbi za svoje otroke, prevzele skrb še za otroke svojih otrok. Tako je babica poskrbela za štirinajst svojih otrok in še štiri je kasneje »vzela k sebi«, ker njihove matere niso zmogle skrbi. Ženskam, ki so pripadnice sorodstvene rodbine in živijo v strnjeni naseljeni skupnosti, se je zdelo junaško, da je njihova mama oz. babica sama doma rodila vseh štirinajst otrok. Kot otrok so nekatere tudi same živele in bile deležne izkušnje življenja v slabih bivanjskih razmerah. Spominjajo se, da so bili brez elektrike, vode, živeli so v šotorih in niso imeli primernih oblačil. Niso imele vse te izkušnje, kajti predniki nekaterih sogovornic so že stoletja naseljeni na ozemlju današnje Slovenije. Najpogosteje so se s preseljevanjem

prednikov, njihovih družin, ko so bili še sami otroci ali pa so se sami kasneje odločili za preselitev, srečevale ženske v urbanem naselju in strnjenem naselju v osrednji Sloveniji, medtem ko ženske z lokacije v Prekmurju te izkušnje niso imele. Najpogostejši vzroki so bili želja po boljšem življenju in beg pred vojno v domovini. Zaradi vojne so trpeli hudo revščino, bile so jim kršene človeške pravice, in njihov položaj je bil veliko slabši kot položaj preostalega dela prebivalstva.

[Babica] nikoli ni bila stroga do mene, če so kaj naredili, me je branila in moje, ni pustila, da bi se kregali, ona je bila glavna. Zdaj nič ni več tako kot prej v naselju. Zdaj je slabše, ko mame ni. Že prej je bilo tako tako, zdaj ko ni nje, je pa hujše. Če je ona kaj rekla, so jo vsi ubogali, je bila glavna. (Petra, 28 let)

Petrina babica je bila tudi »glavna« in najstarejša ženska v skupnosti. V skupnosti je prevladoval matriarhat, vendar domnevam, da sorodstvene vezi niso potekale strogo po liniji matere, torej niso bile strogo matrilinearne sorodstvene vezi. Po njeni smrti je postal glava družine, oziroma širše gledano, vodja skupnosti moški, njen sin.

Medtem pa nekatere od sogovornic nikoli niso imele izkušnje življenja v skupnosti. Spominjale so se le svojega otroštva in mladostniških let, ko so obiskovale svoje babice v romskem naselju. Sogovornica Angela je spregovorila o tem, kako je sama dojemala svojo vlogo v družbi, glede na to, da nikoli ni živel v strnjenem romskem naselju:

Nikoli se nisem smatrala kot romska ženska. Prihajam iz mešanega zakona, kjer je oče Rom, mama Slovenka. Nismo nikoli živeli v romskem naselju, čeprav poznam življenje v romskem naselju, ker sem obiskovala babico med počitnicami. Mi smo živeli v mestu, na stanovanju in živeli popolnoma integrirano, kot vsi preostali državljani. (Angela, 37 let)

6.1.2. VZGOJA, DRUŽINSKI ODNOSI IN DINAMIKA V DRUŽINI

Sogovornice so rade in precej govorile o odnosih v svoji matični družini v času, ko so odrasčale. Njihove izkušnje in spomini so zelo različni, različne so tudi presoje o tem, kako uspešni so bili njihovi starši pri vzgoji; več sogovornic je izpovedalo, da je bil eden od staršev zelo strog z njimi:

Tako da razumem, da v tistem času so mene vzgojili, kakor so lahko, kolikšne možnosti so pač imeli, ker je bil samo en zaposlen. Mene so dobro vzgojili, sem jim hvaležna za to, vse so mi oni dali. Vem, da so se trudili po svojih zmožnostih, kar je tisto najbolj pomembno. Kar pa zagotovo ima svoje prednosti in slabosti, v tistem času je bila pač takšna situacija, danes je pa drugače. Takrat smo bili veseli, če smo sladkarije dobili, danes pa so otroci veseli, če jim kupiš nov računalnik. Samo jaz nisem bila tisti zahteven otrok. (Julija, 43 let)

Moji starši so me slabo vzgajali. Moja mama je bila stroga, ati ne. Moj ati je zjutraj odšel, zvečer je prišel domov, ker je delal. On je bil veliko na terenu, malo je bil doma. [...] Jaz sem vse delala. Mama se je tak navadila, jaz sem morala kuhati, pospravljati, vse sem morala delati. Dvanajst let sem bila stara, ko sem že začela kuhati. (Veronika, 42 let)

Ja kako so me vzgajal? Vzgojil so me v dobrega človeka, ampak tko kar se tiče šole, ne vem, na roditeljske mi niso hodli nikol, niso se tolk ukvarjal z mano, odpiral so mi zvezke, knjige, ko nekaj slabega nardim pa mi bojo pokazal, če vidijo kakšno slabo oceno. Kar se šole tiče. Drugač ne vem, v redu so. V zvezi šole so bili res ful slabi. Tko v normalnem življenju so nas zmeri učili dobrih stvari, da ne krademo, da ne lažemo, da pošteno delamo in sem zadovoljna. Jaz sem taka in sestre so v redu. (Martina, 30 let)

Mogoče je oče bil malce strog do mene, vendar sem mu jaz nazaj kontrirala, ampak saj ni znal drugače. Mislim, da sta me vzgojila v eno normalno osebo, ki ima nek moralni, čustveni kompas, ki je samostojna, iznajdljiva. Nimam jima kaj očitat, mogoče samo to, da je oče bil malo preveč strog, ampak saj nikoli ne veš za nazaj, ali je to bilo koristno ali je to bilo prav, mogoče bi pa kaj zabluzila, če ne bi bil tako strog do mene. (Angela, 37 let)

Mama je bila stroga, zelo. Ona me je lepo učila, ko nisem marala v šolo it, pa tak, rada sem se šminkala. (Tatjana, 18 let)

Strogo. Mene so vzgajali moj dedek in babica, oni so pa bili zelo strogi. Sem prišla iz šole domov, sem odložila torbo, naloge sem delala, mogoče lahko malo ven, niti krog ne, do trgovine in nazaj, v dvorišču kot pravijo. Pa nikamor drugam. Nema disko, nema gostilna, nikamor nisem smela it. Šola pa domov pa nikamor. Bila je osem ura, v sobo na posteljo in konec. To je bilo, tako je bilo do srednje šole. Pa v srednji nikamor, zdaj

jaz hodim v srednjo, zdaj lahko grem v disko, ne, rekel je ne, nimaš kaj, ti si mladoletna, imaš svojo šolo, domov in gotovo. Veliko je že bilo, če sem lahko iz šole prišla sama domov. Je prišel vsak dan po mene, me je pripeljal domov, preverjanje, če sem vsak dan v šoli, mesečno je prišel preverit v redovalnico in v dnevniku je pisalo, če sem. To je vse pregledal, dnevnik, redovalnico, vse je bilo tip top. (Gabrijela, 30 let)

Čeprav je bila večina sogovornic torej deležna tako ali drugače stroge vzgoje, so v večini mnenja, da so jih starši dobro vzgojili. Najpogosteje so bile najstrožje mame, očetje pa so bili tisti, pri katerem so našle uteho; le v nekaj primerih je bilo obratno. Štiri sogovornice so angažirano spregovorile o tem, kako so bile, po njihovem mnenju, mame strožje od očetov. Tri pa so spregovorile o nasilnem očetu. V redkih primerih sta bila oba starša v enaki meri stroga do otroka. O nasilju v družini s strani enega od staršev so v večini primerov spregovorile ženske iz urbanega naselja v osrednji Sloveniji in ženske iz Prekmurja. Ženske iz strnjeneega naselja v osrednji Sloveniji o tem niso spregovorile, oziroma niso izpostavljale svoje družinske preteklosti. Tudi vzgojne izkušnje dveh posameznic, pri katerih so prevzeli skrb stari starši ali eden od njih, so bile različne. Za eno sogovornico in njenega brata je skrbela babica, za drugo pa babica in dedek.

Sogovornice večinoma menijo, da so jim njihovi starši ali drugi skrbniki privzgojili prave vrednote in jih naučili »dobrih stvari«, kakor: da ne kradeš, ne lažeš, da si pošteno zaslužiš svoj denar, spoštovanje starejših in drugih ljudi, ipd. Menijo, da so jih vzgojili, kot so najbolje znali. Čeprav se nekatere z neko žalostjo spominjajo svoje stroge vzgoje in družinskega nasilja, govorijo o razumevanju staršev ter celo upravičevanju nasilja. Večina je povedala, da razume svoje starše, kako je težko biti dober starš, ker včasih misliš, da delaš prav, in je mogoče ravno to narobe. Tudi niso znali drugače otrok vzgajati kot strogo, saj so tudi sami odraščali v obdobju, ko je bila tovrsten način vzgoje nekaj normalnega. V tistem času je bilo nasilje nad otroki oz. vzgoja z udarci, udarec po zadnjici, klofuta nekaj normalnega in je veljalo celo za priporočljivo.

Kot mlada dekleta so sogovornice največkrat že v rani mladosti pomagale materam pri hišnih opravilih, ali celo prevzele skrb za gospodinjstvo. Tako so se že zgodaj naučile kuhati, pospravljati in opravljati druga hišna opravila. To je privedlo do tega, da so zelo zgodaj tudi vstopile in pristale na trgu delovne sile. Njihove zaposlitve so bile v začetku večinoma prekarne.

Pri petnajstih letih, ko sem nehala hodit v šolo, sem začela delat v Avstriji. Najprej sem začela obirat jabolka, nato rezanje solate in kasneje sem delala v rastlinjaki s paradižnikom, potem sem postala alergična na cvetni prah, zato zdaj delam na njivah

večinoma pri kmetih v Avstriji. Tako delam že 27 let kot sezonska delavka, predvsem v Avstriji. Z možem delava že od nekdaj skupaj. Ko se je rodil M. (prvi sin), sem bila najprej doma, in ko je bil star tri leta, sem začela spet delat. (Veronika, 42 let)

Govorile so tudi o revščini in bedi, v kateri so odraščale. Živele so v pomanjkanju, slabih bivanjskih in higienskih razmerah:

Ker nismo imeli vode, luči, nič za oblečt, sem rekla, da moji otroci nikoli ne bodo tako živeli. Smo bolj bogo živeli, zdaj otroci imajo bolj za oblečt, prej nismo nič imeli. (Petra, 28 let)

Slabe življenjske razmere in balkanske vojne v 90. letih prejšnjega stoletja so nekatere družine prisilile, da so se selile iz države v državo. Želja po boljšem življenju je Nežino družino v njenem ranem otroštvu vodila v Nemčijo, kjer so živeli nekaj časa kot prosilci za mednarodno zaščito, kasneje pa so se bili prisiljeni vrniti v Bosno. Danes večina članov družine živi v Sloveniji, kjer imajo dovoljenje za bivanje. Izkušnjo preseljevanja iz države v državo in življenje v azilnih domovih v Evropi je izkusila zgolj ena sogovornica:

Nudili so to, kar majo. Težko je bilo, niso imeli tok, da mi dajo, niso imeli statusa pa so se nonstop selili, niso bili na enem mestu. To je bilo slabo za otroka in za starše. Tako je meni, če bi se hotela selit iz grada v grad, iz države v državo bi zame to slabo bilo, kaj šele za otroke. To je bilo slabo. Dobro so me učili, vzgajali so me. (Neža, 30 let)

V redu, saj če ona ne bi bila, kje bi potem zdaj jaz bila. Ona [stara mama] me je vzgojila. Prej sem bila pri drugi stari mami do petega leta, potem me je pa ta vzela, ko sem bila skozi pri njej. [...] očeta nimam, se je ubil, ko je bil star 18 let, jaz sem bila takrat stara komaj dve leti; mama si je potem drugega najdla in odšla, zdaj imam še tri polsestre, vse že imajo otroke [...] (Petra, 28 let)

Velikokrat sta vzgojo in skrb za otroka prevzela babica in dedek, ali eden od njiju, bodisi zaradi družinskih sporov, bodisi zaradi smrti enega od staršev, ali v primerih, kjer drugi starš ni bil prisoten. Sogovornica je povedala, da je po smrti očeta zanjo prevzela skrb babica, saj si je njena mama kmalu ustvarila družino z novim partnerjem. Druga pa je bila deležna vzgoje s strani babice in dedka. Mama ji je umrla, ko je bila še zelo mlada, bila je stara štirinajst let, zato sta zanjo prevzela skrb babica in dedek. Dedek je bil zelo strog do nje in jo je imel ves čas pod nadzorom. Očeta nikoli ni spoznala. V zadnjem letu je s pomočjo spletnega portala izsledila svojega brata, ki živi v tujini. - Pogosto so ženske pripovedovale, kako so se igrale s svojimi

brati in sestrami, ter kako so odraščale v večjih družinah. Sedaj, ko so si same ustvarile družino, pogosto povejo, da pogrešajo otroške dni. Želja nekaterih žensk je, da bi imele več otrok, tako kot so same imele veliko bratov in sester. Tako vsaj nikoli niso bile osamljene:

Ja, ja želim si večjo družino. Če jih ima mama devet, bi jih jaz imela šest. Skupaj smo bile sedem sester pa dva brata, joj. Pol smo se pa enkrat ločili, brat se je sem ženil, sestra tja, to je bilo nekaj čisto čudno. Ni blo fajn. (Tatjana, 18 let)

Druge, ki so tudi odraščale v velikih družinah, pa si želijo, oziroma so si želele manj otrok:

Manjšo družino, ker smo mi bili velika družina. Ampak zdaj isto imam štiri otroke in mi smo bili tudi štirje, tko da sudbina. (Neža, 30 let)

Osamljenost v otroštvu in dejstvo, da je bila edinka, je Gabrijelo privedlo do želje po večji družini. Razlog je, da njeni otroci nikoli ne bi ostali sami, če bi se njej ali partnerju kaj zgodilo, da bi imeli vsaj drug drugega:

[...] To ko si sam si želiš je drugače, si misliš, raje naj jih je več, če se tebi kaj zgodi bodo lahko skupaj držali. Si misliš, če imam že enega, naj ima še enega, da ne bo sam kot jaz. Jaz sem za to, za druge pa ne vem, ker tak sam ni najbolj fajn. [...] (Gabrijela, 30 let)

Gabrijela je pripovedovala o tem, kako je prevzela skrb za svoje starše, oziroma za svoje stare starše, ki so zanjo skrbeli, ko je bila še otrok. Sogovornica se je spominjala, kako je najprej ostala brez mame, kasneje je umrl še dedek, kmalu pa je zbolela tudi babica, katere ni želela pustiti same, zato je prevzela skrb zanjo že pred svojim osemnajstim letom.

Od igrivosti in obujanja takih in drugačnih spominov smo se preselili na pogovor o navadah znotraj družine, kar je vodilo k zgodbam o slabih in travmatičnih izkušnjah. Ženske so same spregovorile o tem, največkrat sta to temo spodbudila vprašanje, kako so vas vzgajali vaši starši in vprašanje, kakšen je vaš odnos do alkohola. Starševsko nasilje je doživljala večina sogovornic, medtem ko so partnersko nasilje doživljale redkeje; le nekatere so imele to izkušnjo.

Mene je moj oče bolj maltretiral kakor moj fant, ampak saj potem to oprostiš. (Angela, 37 let)

Pogosto je beseda nanesa na nasilje vsaj enega od staršev nad otrokom. Največkrat so bili očetje tisti, ki so izvajali nasilje nad otrokom (klofuta, udarci po zadnjici, ipd.). Pogosto so bile žrtve nasilja tudi matere sogovornic. Ena sogovornica je spregovorila o nasilju v družini svojega partnerja. Izkazalo se je namreč, da je njen partner zaradi tega imel travmo in je obsojal vsakršna nasilna dejanja. Po njenem mnenju naj bi bil tudi odnos partnerjev do partneric danes zelo drugačen:

[...] on obsoja takšna dejanja, ker je njegova mama imela slabe izkušnje s tem, bila je žrtev nasilja v družini. Njegov brat je pa čisto drugačen, ne vem kako, on [partner] je mogoče bolj podoben materi. Lahko bi rekli, da so v njihovi družini moški bolj taki, ne cenijo svojih žena ipd., pri nas pa je to bilo čisto drugače. Celo, ko sem jaz šla k njim, je njegova mati rekla, da naj ne misli z mano »delati kakšne komedije«, da ne sme, da bo ona na moji strani. To je meni veliko pomenilo, ker v tistem času je na [...naselje v Prekmurju...] bilo še tako, da so ženske doma morale delati drva, skrbeti za vse, moški so hodili na okoli, so se napili, za vse je ženska bila kriva. Jaz kot mlado dekle tega mogoče niti ne bi dopustila, ker sem bila že iz druge družine. Tega pri nas ni bilo, je pa bilo veliko tam okoli, tudi pri njih. [...]
(Julija, 43 let)

Nekatere so vzroke za nasilje pripisale alkoholizmu:

Sem proti alkoholu v družini, ker v moji družini je oče pil in je delal veliko sranja, pa mamu je pretepal, včasih je nas tepel. Zato nočem, da bi moj partner pil. (Marjeta, 18 let)

[...] Meni je alkohol hujše, če ti vsak dan piješ, če si ti vsak dan pijan pa pijan človek naredi tolk tistih stvari zaradi alkohola. Moj oče je ful, še dandanes pije. Zdajle niti ne tok, ker je nekaj zbolel, ampak celo svoje življenje sem gledala ko pride domov pijan pa začne tepst mojo mamu. Nas nikol ni tepel, ko je pijan nikol ni, ampak je blo dovolj, ko mi tam v sobi slišimo kako se krega, kako jo tepe. [...]. (Martina, 30 let)

Ena sogovornica je povedala, kako so bile žrtve nasilja tudi otroci, medtem ko je druga sogovornica povedala, da se jih oče nikoli ni dotaknil, je pa bilo že dovolj hudo, da so morali poslušati za zaprtimi vrati krike svoje mame. Nobena od sogovornic ne tolerira prekomernega pitja alkoholnih pijač, saj se bojijo temnih strani alkoholizma. Najpogosteje jih je strah, da bi ponovno doživljale nasilje, kakršnega so imele v izvorni družini, vendar tokrat s strani zakonskega oz. zunajzakonskega partnerja.

6.1.3. ŠOLANJE IN IZOBRAZBA

Mama je 4. ali 5. razred končala, pustila. Ni ji bilo žal, nikol sploh o tem ni govorila. (Tatjana, 18 let)

Moj oče, ki je Rom, si je zelo želel in me spodbujal pri izobraževanju. Ko sem zanosila, je bil mnenja, da naj najprej šolo končam in bo še čas za otroke. Mogoče tudi zato, ker on mogoče te možnosti ni imel. Sedaj, ko sem diplomirala oz. magistrirala, je on bil tisti, ki je bil najbolj vesel. Na nek način je to tudi posvečeno njemu. (Angela, 37 let)

Neredno obiskovanje šole oziroma odhod iz šole že v zgodnjih najstniških letih in neizobraženost so zelo pogosti pojavi pri Rominjah in Romih in se po vsem videzu prenašajo iz generacije v generacijo. Posledica »romskega fatalizma«, vdanosti v usodo, in romske deprivacije je, da velik odstotek Rominj nima dokončane osnovne šole. Nekatere od sogovornic so povedale, da niso hodile niti v vrtec, niti kasneje v osnovno šolo zaradi slabih finančnih zmožnosti. Dve sogovornici nista obiskovali ne vrtca ne šole, pri eni ni razvidno, če ni obiskovala zgolj osnovne šole, in ali potemtakem tudi vrtca ni. Dve sogovornici od treh iz razširjene rodbine v osrednji Sloveniji nista nikoli hodili ne v vrtec ne v šolo. Pet jih ima dokončano osnovno šolo, dve od petih sta kasneje dokončali devet razredov na Ljudski univerzi. Ena ima nedokončano osnovno šolo. Dve sta zaključili srednjo šolo in ena je v letošnjem letu, pri sedemintridesetih letih, dokončala magisterij. Tri niso nikoli obiskovale osnovne šole bodisi zaradi slabih bivanjskih razmer bodisi zaradi finančne nezmožnosti staršev. Čeprav sem pričakovala, da bodo večje razlike med ženskami iz Prekmurja ter ženskami iz urbanega naselja in ženskami iz strnjeneega naselja v osrednji Sloveniji, jih v njihovih stališčih do šolanja ni bilo. Razlika je le v tem, da v Prekmurju nekatere ženske niso dokončale osnovne šole ali pa nadaljevale šolanja zaradi zgodnje zaposlitve, ženske iz urbanega naselja, ki so se večinoma priselile, pa zaradi vojne v domovini.

Ne, nisem hodila v šolo. Tak, živeli smo v šotoru, nismo prej živeli kot zdaj, ko naši otroci zdaj imajo vse, hišo. Ne, ne želim [se šolati], zdaj ne, imam otroke, bodo otroci. (Brigita, 32)

Nisem hodila v šolo, niti vrtec. Ne znam pisat, vendar bi res rada znala, hitro se učim. Enkrat je prišla ena učiteljica v vas, da bi nas učila, ko smo še bili tam v »hosti«... tam

ni bilo nič, kaj šele šola...potem pa je učiteljica rekla, da ne more več hoditi, ker se ji ne splača hoditi samo za dva k nam, ker se je daleč vozila...sprva jih je bilo več na seznamu pa niso hodili, jaz sem pa šla pa še en moj stric, pa veliko sem se naučila, hitro sem se učila pa si veliko zapomnila, zdaj pa sem že vse pozabila. (Petra, 28 let)

Bila je šola, samo moji starši niso imeli možnosti. Je bilo treba šolo plačati pa ni nam dal moj oče. (Matilda, 38 let)

Izrazito se pokažejo tudi poskusi segregacije in poskusi izobraževanja znotraj skupnosti, namesto iskanja dejanskih in konstruktivnih rešitev ter oblikovanja projekta pomoči romskim otrokom, ki so izpadli iz sistema izobraževanja:

V šolo sem hodila od enajstega do šestnajstega leta na Ljudsko univerzo [omenjen kraj na Dolenjskem]. Tam sem se naučila brati in pisati. [...] (Tatjana, 18 let)

Hodila sem na III. OŠ v Murski Soboti do 6. razreda, nato sem pustila šolo, kasneje pa sem nadaljevala na Ljudski univerzi, tam sem potem dokončala 9 razredov. Šolo sem pustila zaradi tega, ker nismo imeli dovolj »premoženja« pa sem morala nehati. Oče ni delal, mama tudi ne, zato sem potem nehala hoditi v šolo. Imela sem željo nadaljevati srednjo šolo, vendar nisem imela možnosti, zato nisem mogla iti. (Veronika, 42 let)

Dve sogovornici sta dokončali osnovno šolo na ljudski univerzi. Za nadaljnje izobraževanje se nista odločili. Ena razlogov za to ni opredelila, povedala je le, da si je nekdanj želela postati natakara, vendar si tega sedaj več ne želi, ker je že prepozno. Druga pa si nadaljevanja šolanja ni mogla privoščiti zaradi prekarne zaposlitve:

Hotla sem hoditi v šolo. Ko smo mi prišli iz Nemčije v Bosno sem jaz imela dvanajst let, 5. razred sem bila. Pol v Bosni, ko smo se hotli vpisati v šolo so me hotli v 2. razred dati, ker nismo znali brati po bosansko, vse nemško smo znali. In zaradi tega so nas hoteli dati v 2. razred, sem rekla, jaz 2. razred ne, ne bom v šolo šla. Pa sem hotla v večerno šolo iti pa je bila daleč, morala bi na avtobus, pa so moji starši rekli, rajši ne. Vojna je bila, pa ne veš, kakšni so ljudje zunaj, pa nisem šla. (Neža, 30 let)

Po besedah sogovornice Neže je le najmlajši brat nadaljeval šolanje, ker zanj takrat niso obveljala ista pravila. Kasneje je dokončal tudi srednjo šolo. - Angela je spregovorila o tem, kako ji je bilo nelagodno, ko je v osnovno šolo ponjo prišel oče, ki je Rom, kajti sama se ni štela za Rominjo, ker je otrok iz mešane družine, kjer je mama Slovenka. Kot otrok je že

ponotranjila stigmo, da je potrebno prikriti svojo etnično pripadnost, da ne boš dodatno diskriminiran in te družba ne bo pričela zavračati:

Tudi meni, ko sem hodila v šolo, ni bilo všeč, da je oče hodil v šolo. Saj so vsi moji sošolci vedeli, da je moj oče Rom, ampak ni bilo prijetno. Kakor vsi govorim tudi jaz slovensko, ker sem tu rojena in vse, bila sem odlična učenka in nisem imela nobenih težav. Vseeno mi pa ni bilo vseeno, če je oče prišel v šolo in potem še drugi vidijo, on je pa Cigan. Sem raje videla, da mama hodi v šolo. Mogoče sem kdaj očeta tudi zatajila. (Angela, 37 let)

Marija je šolo opustila zaradi finančnih težav v družini in poroke:

[V šolo sem hodila] osem let, v Srbiji. [...] Meni je bilo ful dobro, samo ker moji niso imeli denarja za naprej, pa sem odnehala. [...] Ja, ampak če nimaš pogojev, potem ne moreš, potem pa sem se še poročila. (Marija, 47 let)

Štiri osebe se po končani osnovni šoli niso vpisale naprej v srednjo šolo. Razlogi so bili različni. Pri nekaterih je šlo za finančno nezmožnost staršev in so se zaposlile že pri 15. letih, takoj po odhodu iz šole. Najmlajša sogovornica je bila vpisana v srednjo šolo, vendar se je izpisala zaradi družinskega incidenta, o katerem ni želela govoriti. Medtem ko je pri sogovornici, ki je odraščala v Srbiji, opustitvi šolanja botrovala njena etnična pripadnost, da ni mogla izbrati želene srednje šole: ne ona ne njeni starši niso veljali za prave Srbe. Zaradi tega se ni mogla vpisati na šolo za policiste, kar je bila njena prva izbira. Njena druga želja je bila srednja zdravstvena šola, ki pa je bila zelo oddaljena od njenega rojstnega kraja. Starši ji niso dovolili od doma. Bila je sprejeta na ekonomsko srednjo šolo, vendar je to odklonila in se zaposlila v cvetličarni pri bližnjem sorodniku. Tudi kasneje je večkrat menjala zaposlitve zaradi skrbi za otroke, ali ker ji je potekla pogodba o zaposlitvi za določen čas. Danes ji je žal, da ni dokončala srednje šole, ker je bila v osnovni šoli odlična učenka. – Angelina zgodba je drugačna:

Jaz sem šla v osnovno šolo, takrat je še bila osemletna osnovna šola, s šestimi leti. Po končani OŠ sem se vpisala na gimnazijo v Ljubljani in jo zaključila, potem sem se vpisala na fakulteto in v prvem letniku sem zanosila, tako da sem potem takrat vse pustila. Potem je bila prioriteta seveda zaposlitev, v okviru zaposlitve pa se je izkazala možnost nadaljevanja študija. Nadaljevala sem študij in sedaj pri sedemintridesetih sem v bistvu zaključila s študijem. Izobražujem se že celo življenje. (Angela, 37 let)

Hkrati pa so tri sogovornice povedale, da so uspešno dokončale osnovno šolo, kasneje še srednjo šolo, ena od njih je uspešno dokončala gimnazijo. Vse tri so danes zaposlene za določen ali nedoločen čas v javnem ali zasebnem sektorju. – Neža meni, da je zanjo zdaj že v bistvu prepozno:

Pa bi, samo zdaj sem trideset let stara [smeh]. Hotla sem v večerno šolo, samo ne. Osnovno samo da končam, moraš končat osnovno, če nimaš osnovne, nič ne pomeni. (Neža, 30 let)

Za svoje otroke sogovornice odločno zatrjujejo, da se morajo izobraževati:

[odločno] Ja. Jaz jih zmeraj spodbujam, jim zmeraj govorim, da je to najbolj pomembno v življenju. Evo jaz se res, zdaj mi je ful težko, ker karkol, magari ekonomsko, če bi vpisala, bi lahk mogoče kakšno boljšo službo najdla. Če si pa brez šole, ne moreš nič, dober, včasih tud v šolo ne moreš, ampak spet, če imaš ti svoj poklic... [...] Najstarejši sin si ful želi, da bi bil zdravnik in bi ful rada, bi želela, da se tok dober uči, da lahko tisto medicino konča. On [srednji sin] je govoril, da bi rad bil policaj, tud za njega bi tko rada. Midva se res trudi in sem rekla, delala bom karkol samo da dokončajo svojo šolo, ne bom dovolila to, kar eni pri nas. Ne vem, da pustijo otroke, da se poročijo pri trinajstih, štirinajstih, petnajstih, to pa res, to jim zmeri govorim. Obadva. Tam pač končaš šolo, narediš izpit za avto, najdi si službo in si takrat sposoben za družino, ker takrat imaš od česa svojo družino preživljat in si takrat sposoben. Tko da upam, da bojo končal, če jim ne rata tisto, kar si zdaj želijo, karkol, samo da nekaj imajo, en svoj poklic. (Martina, 30 let)

Večina žensk je sicer izrazila željo, da bi nadaljevale izobraževanje, vendar se jim to sedaj ne zdi več tako pomembno. Velikokrat to opravičujejo s tem, da so sedaj že prestare in da imajo otroke. Vso pozornost tako usmerjajo na šolanje otrok.

V nekaterih primerih so spregovorile tudi o izobraženosti partnerjev. Partnerji nekaterih sogovornic, ki so delile to informacijo, niso dokončali osnovne šole, ali pa so dokončali osnovno šolo in se niso vpisali naprej v srednjo. Tisti, ki pa so se vpisali naprej v srednjo šolo, so jo tudi uspešno dokončali. Dve sogovornici sta povedali, da sta njuna partnerja zaposlena. Ena je zaposlena v zasebnem sektorju skupaj s svojim partnerjem, partner druge sogovornice je zasebni podjetnik in se ukvarja s popoldansko obrtjo.

6.1.4. ŽIVLJENJE Z NEPISMENOSTJO

[...] ker sem jaz bila nepismena, so ga [otroka] iz vrtca direkt dali v posebno šolo, ko sem šla gledat šolo se nisem strinjala, da gre tja v šolo, sama pri sebi sem si mislila, da tja ne bo šel, ampak nisem bila pismena, pa nisem vedela, da hodijo tja bogi otroci. [...] Nerodno mi je. Nepismena sem bila, šla sem v Klinični center z njim, niti nisem vedela kdo so ti ljudje, prvič sem jih videla pa sem se podpisala, če bi vedela, ga nikoli ne bi dala v to šolo. Takrat sem se samo podpisala, kako sem bila neumna, lahko bi se še podpisala, da ga odpeljejo, pa ne bi vedela, kaj podpisujem. Ampak njega so dali takoj iz vrtca v to šolo, ne iz šole, ne bi rekla. [...] (Petra, 28 let)

Zaradi nepismenosti in posledične neobveščenosti se sogovornice, ki niso opismenjene, večkrat počutijo nelagodno, v njih se vzbujajo občutki sramu in samoobtoževanja. Večkrat so zaradi nepismenosti sistematično izkoriščene. V največjo pomoč pri spopadanju z ovirami in dilemami, ki jih jim povzročajo razni uradni dokumenti, jim je nevladna organizacija, v primeru nekaterih sogovornic, Društvo Mozaik. Tudi sama sem jim večkrat pred pogovorom prebrala in tolmačila vabilo ali odločbo, najpogosteje s centra za socialno delo. To je pomenilo, da mi zaupajo, in da vstopam v odnos kot enakovreden član zaradi etnične pripadnosti, hkrati pa kot nekdo, ki jim lahko pomaga v relacijah z obkrožajočo jih večinsko družbo in institucijami.

6.2. PARTNERSTVO

6.2.1. ZAČETKI IN SKUPNO ŽIVLJENJE S PARTNERJEM

Ni bilo pomembno, katere narodnosti naj bi bil moj partner. Niti s strani staršev nisem nikoli čutila nekega pritiska ali želje, da bi se z Romom ali Slovencem poročila. (Angela, 37 let)

Vse sogovornice, razen ene, so v zakonski ali zunajzakonski zvezi z Romom.

Prej sem hodila na obisk k prijateljici, potem sem ga pa vedno prek gledala od sosede. Potem sva si začela na Facebooku pisati, potem sva se začela na Petrolu dobivat, ne vem kolikokrat, potem sem začela že s kolesom sem hodit, potem ko [...tašče] ni bilo doma,

sem prvič prišla sem k njemu, in takrat sem se vrnila nazaj domov. En dan bi se morala vrniti nazaj domov, ker sem morala iti na zavod [za zaposlovanje], bil je ponedeljek, potem me je [...tašča] poklicala in me vprašala, kako grem domov, rekla sem ji, da bom šla peš ali pa s kolesom, ker drugače nisem mogla. Potem je rekla, da naj pridem sem k njim, da me bo ona peljala. Prišla sem sem s torbo, vzela sem oblačila in tako nisem niti šla več domov, tu sem ostala. [...]Začela sva hoditi, ko sem bila stara petnajst let. [...] (Marjeta, 18 let)

Kako? Spoznala sva se tu doma, iz zajebancije, malo sem pa tja, potem pa se je tak zgodilo. Bila sem stara sedemnajst let. (Gabrijela, 30 let)

[...] Midva se že zelo dolgo pozna. Že v otroštvu, jaz sem bila še otrok, je vedno govoril, da sem mu všeč. V bistvu me je počakal eno pet ali šest let. V bistvu bi lahko rekli, da smo skupaj odraščali, praktično v istem naselju, od začetka sva bila zelo dobra prijatelja. Začela sva kot prijatelja, ker sva imela isto nit, isto zanimanje [...] (Julija, 43 let)

Je dol prišel, saj on je od dol, on je tudi iz Srbije. [...] Mah, srednja žalost, ti rečem. Pri nas je tako, da če se ne boš poročil, za onega, se boš pa za onega. Pol sem jaz pa, ko je prvi naišo, ajde bježi. To je bilo to. (Marija, 47 let)

V partnersko zvezo so sogovornice povečini vstopile zelo mlade, in sicer pri petnajstih, šestnajstih, sedemnajstih ali osemnajstih letih. Partnerje so spoznale v okolju, kjer so živele, bodisi preko bližnjega sorodnika bodisi preko internetnih spletnih strani. Pozna se razlika pri mlajših sogovornicah, ki so svoje partnerje spoznavale povečini preko spleta. Večina žensk si je sama izbrala partnerja, povedale so, da so se zaljubile. Nekateri so za vstop v partnersko zvezo potrebovale precej časa, nekatere pa so se s partnerjem poznale le nekaj mesecev, preden so vstopile v partnersko zvezo.

Ooojoj, moji so bili. Moj oče je bil proti, pol se je malo ohladil, je rekel v redu, pol smo se vzeli. Sedemnajst let sem bila stara takrat. On je dve leti starejši. (Neža, 30 let)

Moj oče, ki je muslimanske veroizpovedi, mi je že prej nekako preprečeval oz. je bilo tako, da fanta naj ne bi imela. Saj jaz sem imela fante, vendar uradno ga pa nisem imela. Po moje je vedel, da imam nekoga, vendar sem morala biti ob določeni uri doma, fantov naj ne bi imela. (Angela, 37 let)

Ko je hodil sem, sva se spoznala. [...] Moj fotr nikoli ni izbral fanta, če se je meni dopadel, je bil OK tudi za njega. [...] Nihče ni bil proti. Če je meni OK, mi je v redu, je tudi drugim. Mi sovražimo samo, če bi me tepel. Oni bi takoj skočili noter, bi bili potem veliki problemi. To je hujše, bratje me ne bi pustili tepst. (Brigita, 32 let)

Na začetku nisem želela te veze, ker sem se je bala, bala sem se, da bom izgubila dobrega prijatelja, pa tudi iz družinskih razlogov, ker pač moji ga niso marali, zaradi enih zadev med družinama. Kot Romeo in Julija, samo, da je pri nama srečen zaključek. Drugače pa ja, spoznala sva se, skupaj ostajava in skupaj še vedno odraščava, kakor jaz temu pravim, skupaj se razvija. (Julija, 43 let)

Stara mama mi je rekla, da kaj si neumna, on že ima otroke, ona ni pustila, je bila proti...potem pa je že pustila, ko sem rodila prvega sina... (Petra, 28 let)

Ko sva začela hodit, ni bil nobeden proti, podpirala sta nas tašča, tast, sestra, brat. Z bratom sem hodila sem, ko je prišel gor, sem prišla z njim. Z [ime partnerja] sem bila že prej v kontaktu preko telefona, sva se dobivala. Potem ko je brat šel gor, sem rekla: »Brat grem jaz tud zdej stabo gor,« a pred eno uro sem se jaz s fantom zmenila vse. Moji na začetku niso vedeli, da sva skupaj, potem proti koncu so že vedeli. (Tatjana, 18 let)

Povečini so bili starši na začetku proti zvezi, čez nekaj časa pa so se sprijaznili. Večkrat so ju pri začetkih zveze ovirali starodavni spori med družinama. Najpogosteje so se zamere pozabile ob rojstvu prvega otroka. Le nekaj sogovornic je povedalo, da so jih starši že od samega začetka podpirali in jim stali ob strani ob začetkih partnerske zveze. Nekateri starši, ali pa drugi člani družine, pa so zvezo aktivno napeljevali:

Osemnajst let sem bila stara, bolje da ga nisem niti spoznala. [Vpr: 'Ste ga sami izbrali ali so starši rekli, da se morete poročiti z njim?'] Starši, mama. (Matilda, 38 let)

Tako da za tega zdele, sedanjega moža si sploh nisem niti mislila, da bom imela kdaj moža, da se bom poročila. Nikamor nisem hodila, doma sem bila, pospravljala. In ena naša sorodnica je umrla, to je teta od njegovga brata žene. Me smo tam spet ene sorodnice. In ona je takrat prišla na pogreb, midve sva kot puncici ble zmeraj skupi, pol se je ona poročila in nisem je več vidla in sem takrat res bila tok vesela, ko je prišla, sva se še z njenim možem takrat spoznala. Njen mož pa je zdaj od mojega moža brat. In nič, njen mož je itak takrat vprašal mojga fotra, kako, ali sem poročena, imam fanta. On pa je rekel, da sem bla poročena, da ne ve, da sem pač taka, da sploh ne ve, mogoče da

zdele tam zbeži z njim, ker je že stokrat zbežala. In res tok me je tepel, mogoče če ne bi bilo moje sestre, dvakrat, mogoče bi že bla mrtva, kok me je tepel zaradi njega, ampak nič ni pomagalo in je on, jaz sem takrat rekla, da ne bom več z njim, ampak on ni verjel. Je rekel, zdejle ti lahko zbežiš, ko gremo spat ti lahko zbežiš, ker si nepredvidljiva. In pač oni so šli nazaj, par dni zatem je prišla spet ta moja sorodnica pa njen mož pa moj sedanji mož in še en prijatelj. Jaz nisem vedla, zakaj so prišli, zakaj prihajajo, ampak so oni prišli zaradi mene, jaz tega nisem vedla. Smo jih povabli na kavo in so rekli, da je on neporočen, da išče kako punco, da bi se poročil, in jaz pač nisem bila takrat zraven v sobi, sem bila v drugi sobi, ker sem zmeraj bila taka, če mi ni kdo všeč, takoj kavo naredim in bežim. [...] Nič, oni so tako uporni bli, so rekli, da bodo naslednji dan prišli, da jaz malo razmislim. Pol so še moji tko mal, lej, ne zgleda slab fant, daj poskus. Sem rekla, ne, ne bom, enkrat sem naredila napako, ne bom naredila spet in konc. Naslednji dan so res prišli in jaz sem takoj rekla, ne, ne bom, moj odgovor je isti. Ampak on je bil ful, ful tko uporen in je rekel, lej, dej, greva midva na eno pijačo in se bova na samem, ker tle je res blo preveč ljudi. In smo šli in sem mu jaz rekla, pač povedala sem mu, česa me je strah, kaj sem vse preživela, on pa je rekel, no, mi je po eni strani obljubil, da on to ne bo, da on ne bo bil tak, pač da bom vidla, da on želi res resno zvezo, se hoče poročiti. In sem rekla, [z rahlim nasmeškom], njega to še dans to mal, sem mu rekla, men sploh nisi všeč, ker jaz sem imela zmeri take svetle, visoke moške, tako da imajo modre oči, ti si pa res čist kontra vse – majhen, debel, črn. Sploh nič nima, ne vem, tako da bi me mal privabil. Sem rekla, ok, bomo poskusili do sedemnajstega v tem mescu, če men ti nisi všeč jaz ne bom s tabo živela, če te ne bom vzljubila. In je rekel v redu, smo tako začel. Mi je takoj šel prstan kupit, sem rekla, lej, to nič ne pomen, jaz če te ne bom vzljubila, jaz ti bom vse to vrnila, ne rabiš mi nič kupovat. Vsak dan je prihajal, videval smo se. Na enih sedem dni mi sploh nič ni bilo všeč, ne vem, brezveze, sram me je blo, nerodno mi je bilo povedat, lej nisi mi všeč, daj da prekinemo. Po eni strani mi je bilo fajn, imela sem s kom mal it ven in potem sem ga kar naenkrat, ne vem, nekaj me je privleklo tisto, ker je on nasmejan, ker zmeraj tko. Tud če sem ful nervozna, on bo nekaj najdu in me bo nasmejal. In sem pristala, smo se, nismo se poročili takrat uradno, ampak smo rekli, da bomo skupi sem prišli, da uredimo vse tiste papirje, da se poročimo in tko je blo. In blo je res, na začetku nam je blo ful lepo blo, pol enga otroka smo dobil, pa družga otroka smo dobil. Ko smo dobil družga otroka, se je mal spremenil, nekaj časa je mal tko bil. Sploh se nismo mogli razumet, ampak se spet potem, par mescev je tako blo, no potem pa smo se spet vrnili na tisto prvobitno stanje. Ampak zdajle smo že

dvanajst let skupaj, trinajst bo, tri otroke mam. V redu nam je, včasih so tudi kakšne, mal se skregamo, ampak to so take sitnice, to ni, to so malenkosti. (Martina, 30 let)

Ko sem se poročila, sem bila sedemnajst let stara. On je pa deset let starejši od mene in to mi je na začetku bilo res hudo, ker sem imela dva, tri fanta tako starejša, da so me vprašali, če bi bila njihova punca, pa jaz sem zmeraj rekla, ne lej kok si starejši od mene, in sem se na koncu res poročila (smeh). Mogoče niso vsi isti, ampak meni se zdi, da on je starejši od mene tistih deset let, ampak tak občutek imam, da mi bolj, več enih stvari, bolj me pazi. Ne vem, kak bi rekla. Kot recimo, jaz zdeje vidim, moja sestra se je poročila s človekom štiri, pet let starejšim od nje, pa njemu je vseeno, kaj bo, tudi če dela kakšna dela za moškega, ja naj dela. Moj pa ni tak. On pa recimo, čuva me, ene stvari ne smem, sploh noče slišati, videti, da delam. Bolj je občutljiv. Tako se mi zdi. (Martina, 30 let)

Nekatere pa so povedale, da je partnerja zanje izbrala mama ali oče. Torej je šlo za dogovorjeno poroko oseb, ki so bile starejše od 15 let. Po navadi pride ženinova oziroma družina moškega, ki bi se rad poročil, na dom zaprositi za nevestino roko. V tem primeru so deloma upoštevali tudi njeno željo in ji dali nekaj časa za razmislek. Pri dveh ženskah je šlo za primer dogovorjene poroke s strani staršev. Ena je izrazila zadovoljstvo, povedala, da je sedaj srečna, ter da je to bila očitno dobra odločitev, čeprav ji je bilo na začetku hudo, ker se je poročila z moškim, ki je starejši od nje, in ni ustrezal njenim dotedanjim kriterijem. Druga ni imela enake sreče, meni, da bi bilo bolje, če partnerja ne bi nikoli spoznala. - Ena sogovornica je spregovorila tudi o svoji prvi partnerski zvezi v najstniških letih in o tem, kako se je upirala svojim staršem in pobegnila k njemu, kasneje pa je izvedela, da jo je vzel le zaradi tega, da bi maščeval družinsko ime. Pobegnila mu je, a ker ji ni dovolil oditi, mu je podtaknila uspavalno v kavo:

[...] mi je takrat povedal, da se poročil z mano glih iz tega maščevanja, ker je tisti moj sorodnik poročen z njegovo sestro, in mene je to čisto uničilo. On mi ni pustil oditi, ok ker sem bila punca enih petnajst, šestnajst let takrat, ampak sem res bila grozna. Sem rekla, ok me ne rabiš pustiti, je zaklenil vrata, ključ v žep, na oknih smo imeli ene take rešetke, ni sploh možno nikamor zbežati. Kaj sem naredila? Ker res mi je bila muka, zaradi tega, ker je on meni to povedal. Nisem mogla iti čez to. Sem vzela, smo imeli tiste uspavalne tablete, sem mu v kavo dala, eno, dve, niti se ne spomnim, in je človek zaspal, sem ukradla ključ in odšla. (Martina, 30 let)

Ko se je poročila s sedanjim partnerjem, ni želela nositi bele obleke, ker je že prej živela v partnerski zvezi z moškim:

Zdejle tisto poročno obleko nisem hotla imet, sem pač imela ene take hlače bele pa belo majico sem mela. Takrat mi ni to blo. Mogoče res, če bi mi on bil prvi fant, mogoče da bi, ker pri nas je tko, da če se punca poroči in če prvič, prvi fant, ona takrat mora bit devica. On ni gledal na to, njemu je bilo to čist vseeno, jaz sem njemu to od samega začetka povedala, ampak jaz nisem hotla. Ne vem, neki mi je blo, brezveze mi je blo. (Martina, 30 let)

Angela je poudarila tudi, da šele v skupnem življenju človeka zares spoznaš:

Prej nisva živela skupaj, je vsak živel pri svojih starših, ko sem pa zanosila, sva se skupaj preselila tik pred porodom, dva meseca prej, kar je bilo narobe, saj šele, ko živiš z nekom, ga spoznaš, kakšen je v resnici. Ne mislim vse v slabem smislu, ampak vse te navade, od jutra, ko vstaneš in si zobe umiješ, da se obleče in greš v službo... Take stvari šele potem opaziš, ko z nekom živiš, ali si kompatibilen z njim ali ne. (Angela, 37 let)

Večina sogovornic si je želela tega, kar označujejo kot pravo romsko poroko. Sogovornice iz Prekmurja so se v večini primerov poročile tako cerkveno kot civilno. Ena sogovornica je bila tik pred poroko, vendar je bila zaradi smrti bližnje sorodnice poroka odpovedana. Po navadi se poročijo ob krstu prvega otroka. Omenjena sogovornica bi bila na svoji odpovedani poroki stara osemnajst let. Še druge so izpostavljale, da so se poročile pri sedemnajstih letih (v obeh primerih je šlo za neuradno poroko), ena se je poročila pri osemnajstih letih, drugi dve sogovornici pa v svojem dvajsetem oziroma enaindvajsetem letu.

Ko sem bila mlajša, sem si zelo želela poroke, in to prave romske poroke z veliko ljudmi, veliko darili, da je nevesta lepo oblečena. To sem videla, ko smo bili pri babici, ko smo hodili k njej na počitnice. Vendar mi nismo živeli v takem okolju, da bi naredili tako poroko, čeprav bi bila možna glede na vse sorodnike in vse. Vendar, ko sem zanosila s partnerjem, niti nisva najprej razmišljala o poroki, je pa bila vedno ta želja, da se poročiš. Saj tako ali tako veš, da si z nekom v zvezi, da mu pripadaš, on tebi, da se imata rada, itd. Poroka pa je en papir, ki ti mogoče to še bolj potrdi. Lažje rečeš 'moj mož' kakor 'moj fant'. Ampak takrat se še nisva odločila za to, potem pa sva šla narazen. (Angela, 37 let)

Poročena sva že nekje petindvajset let. [...] Ko komu razlagam o najini poroki, me vedno vpraša, če je to res, in če imam vsaj kakšne slike, pa rečem: 'Ne', ker to je bilo bolj najstniško vse skupaj. V bistvu je bilo tako, da ga moji niso marali, pa nekaj so nama zamerili, jaz pa nisem hotela imeti prave poroke, kjer moji starši ne bi bili prisotni, pa tudi njegovi niso bili zraven, nihče ni bil zraven. Bila sva sama s pričo, pa en naš dober skupen prijatelj, pa njegov sorodnik, pa moj najboljši prijatelj, tretji [smeh]. [...] No, tako nas je bilo samo pet, smo šli na pico pa na sadno kupo, in to je bilo to. Potem sem še poklicala v službo in prosila, če lahko ostanem doma in mi nihče ni verjel, da sem se poročila. Moj majster mi je rekel, če se mi je zmešalo ali kaj, sem rekla: 'Ne, pač poročila sem se', in potem mi je rekel, da naj prinesem papir, drugače mi ne bo odobril dopusta, in sem rekla, dobro, če hočeš, ti ga bom prinesla. Mogoče takrat nisem vedela, kaj delam, ampak zaenkrat izgleda, da sem se dobro odločila. Ko sva se poročila, sem bila stara osemnajst, on pa petindvajset let, sva sedem let narazen [po starosti]. (Julija, 43 let)

Sogovornice iz strnjenega romskega naselja v osrednji Sloveniji kljub isti opredelitvi veroizpovedi kot sogovornice iz Prekmurja, niso izrazile želje po poroki. Nobena od njih se ni poročila in nobena ni mnenja, da je poroka del romske kulture. Ena je povedala, da s partnerjem živita »na koruzi«.

Nisva poročena, pri nas Romih nimamo sploh to navado. Nekateri so poročeni, imam sestrčne, ki so se vse poročile, jaz lahko živim tudi brez poroke, tudi brez poroke se da živeti. Ne bi se rada poročila. (Tatjana, 18 let)

Sogovornice, ki so se povečini priselile v Slovenijo in živijo v urbanem naselju, so se poročile neuradno, kar pomeni, da so brez papirjev, hranijo pa dokumentirane dokaze (avdio, video in slikovno gradivo). Civilno oziroma uradno so se poročile po prihodu v Slovenijo. Najprej so se želele ustaliti, urediti dokumentacijo, nato pa so še uradno sklenile svoje zakone.

Ne, mi nismo poročeni tko na papirju. Pač tko, dali smo prstane in to je to. [Vpr.: 'Kdo vas je vprašal, ali se želite poročiti?'] Noben nam ni rekel, to smo mi rekli, hočemo, hočemo, ajmo. Ja pa gostje so bili zraven, moji starši pa njegovi. Oni so šli kupiti prstane in potem so prišli. Pol je njegov oče mojega očeta vprašal: 'Al daš mojo hčerko za mog sina?'. Pa je on rekel, ja, da. Pol so mene vprašal, a si za, pa sem rekla, ja. (Neža, 30 let)

Na začetku partnerske zveze so večinoma živele skupaj s svojimi ali partnerjevimi starši. Najpogosteje so se priselile v partnerjevo družino. Kasneje, ko so si finančno opomogli, pa so se preselili na svoje. V nekaterih primerih so po smrti staršev s partnerji ostale v isti hiši; v teh primerih so se partnerji priselili na dom svoje partnerke. Najpogosteje so skupaj zaživelile šele po rojstvu otroka, ali nekaj mesecev prej. V nekaterih primerih zaradi družinskih sporov in finančne nezmožnosti pa veliko kasneje:

Želela sem si sama živet, ne pri njegovih ne pri mojih. Zdaj imam stanovanje in sem tukaj. Želim si samo še večje stanovanje, da imajo moji otroci večje sobe, pa vsak svojo, drugo pa ne. (Petra, 28 let)

Do sinovega petega leta sem živela z njim – s sinom – pri svojih starših, partner pa je živel pri svojih, ker ni bilo tam dovolj prostora, potem pa sva si tu zgoraj pri njegovih uredila in se sem preselila. Leto dni sem tu živela, potem sem drugič zanosila. Takrat bi morala iti na splav, ker je bilo nekaj narobe med nosečnostjo, bila sem tudi zelo slabokrvna, zato sem redno hodila k zdravniku, ki je rekel, da mi ni potrebno delati splava. Potem se je leta 2000 rodil še najin drugi sin. (Veronika, 42 let)

Tu živiva pri njegovih, že od začetka. Imam bivalni kontejner, začasni. [Vpr.: 'Kakšni so vaši načrti za naprej?'] Kakšno stanovanje bi bilo najboljše. Tu v [...] naselju ne bi nikoli živela npr. celo življenje. (Tatjana, 18 let)

Medtem ko so starejše sogovornice pripovedovale o tem, v čem je čar »biti sama svoja gospodinja«, so mlajše sogovornice to izrazile kot zelo pomembno željo za bližnjo prihodnost. Nekako vsaka od njih želi postati samostojna v okviru svojih zmožnosti. Želi si samostojnega življenja zase, za svojega partnerja in družino. Večkrat so mnenja, da življenje v naselju terja določen davek, in sicer, da se vsak vtika v tvoje življenje, vedno so z vsem na tekočem, vedno te sprašujejo, kam greš, ipd. Nekatere so poročale, da so dobivale veliko podpore od skupnosti in jim je bilo težko, ko so se odselile. V primeru, da bi se okoliščine spremenile, bi se z veseljem preselile v svoj rojstni kraj, nazaj v naselje:

Na začetku si nisem želela iti živet ven iz naselja in se, kot nekateri pravijo, delat 'važno' ipd., ampak okoliščine so bile take. Pri njih je bila velika družina, on je bil sedmi otrok, saj niso bili več vsi otroci doma, ampak vseeno je bila stiska s prostorom in tak, bolj osebne zadeve. Potem sva pač rekla, če je možno, da se osamosvojiva, če je le možno, da bova sama na svojem, ker veš, kako je pri romskih družinah, vsak vse ve, se vmešava

v tvoje stvari, sosed, družina... Pa si pod vplivom vsakega člana, kam greš, vsakemu moreš polagati račune, in midva sva bila oba bolj taka, da nama to ni bilo všeč. Takrat sva imela možnost za pridobitev stanovanja v mestu. Bilo je tudi veliko lažje že zaradi moje službe, ker na začetku sem morala v službo s kolesom. Pozimi sem vstajala nekje ob štirih, ker tam v tovarni sem morala bit že nekje ob petih, ob pol šestih smo začeli delat, pa tako sem lahko malo kasneje vstala, pa pozimi je bilo lažje. To, da sva se preselila v stanovanje, je bilo tudi že zaradi ekonomskega statusa. Potem pa se že navadiš, ugotoviš, da je po eni strani tako boljše, ker se malo oddaljiš od vseh. To pomeni, da najprej moreš začeti gledati zase in nase, da lahko začneš skrbeti za druge. Večkrat mi nekdo reče, da sem 'važna', da 'nočem več živeti v naselju', ampak če bi imela zagotovljene vse pogoje, bi živela še naprej v naselju. Tam sem odrasla, to je moje življenje, del mojega življenja, če pa nimaš pogojev, je pa boljše tako. Vseeno je pomembno, da imaš zasebnost, red in mir. V romskih naseljih je večinoma to tak tak – obiski so nenapovedani, vedno moreš imeti čas za nekoga. Jaz zdaj, ker mi je vse tako naporno, zaradi službe, delam od jutra do večera, ne vem, kako bi to zmogla. (Julija, 43 let)

Nekatere sogovornice so povedale, da niso bile sprejete kot enakopravne članice skupnosti že zaradi svojega družinskega porekla ali statusa. To jih je spravljalo v slabo voljo, večkrat je prihajalo do družinskih ter medsosredskih sporov, kar je povečalo njihove duševne stiske. Duševne stiske in travme so doživljali tudi otroci, ki so bili izključeni zaradi različnih razlogov (npr. »šola za norce« - obiskovanje šole s prilagojenim programom, ipd.).

Mi smo imeli vedno probleme, so vedno rekli, da to ni moje, da naj grem v Novo mesto, ker tam imam mamo. Sem mogla novo spalnico dat stran, pa novi kavč smo kupili. Eni so kot ljudožerci. Ne vsi. Sem morala takrat v vrtec vpisat [sina], ker se mu je utrgalo, ko je šel ven, pa ni hotel več ven hodit. (Petra, 28 let)

Za prvega otroka so se najpogosteje odločile skupaj s partnerjem, tudi če nosečnost ni bila pričakovana in načrtovana, sta bila partnerja vesela ob novici, da bosta postala mama in oče. Večina žensk si je želela za prvega otroka fantka. Hkrati pa so v enaki meri poudarile, da ni pomemben spol otroka, in da ni razlik pri obravnavi otroka glede na spol. Nekatere ženske so povedale, da so želele, da bi bil prvi sin, ker je to pomembno, »prvo i muško«, ali pa, ker »punce odidejo, ko odrastejo, fantje pa snaho pripeljejo domov«. Tudi njihovi partnerji so zaradi takega mišljenja imeli odklonilen odnos do možnosti, da bi bil prvi otrok ženskega spola:

Ne, za prvega otroka sva se odločila. Imela sem kontracepcijo in potem tak. Sama [sva se odločila]. (Gabrijela, 30 let)

Želela sem si otroka, res sem si ful želela otroka. Želela sem si fantka. Ne vem, ker sem bila že navajena, fantki so mi bolj šli že od majhnih nog, ker s sekicami [=sestrami] zmeraj sem se stepla, z bratom pa nikol. Potem sem se pa odločila, da mi je fantek boljši. (Tatjana, 18 let)

Kot prvega otroka sem si želela punčko. Midva s partnerjem sva si oba bolj želela punčko, pa tudi mislila sva, da bo punčka, ker nam je zdravnik rekel. Pa vse smo že kupili v roza barvi, potem pa se je rodil fantek. Pri drugem sinu je bilo isto, je bil punčka, dokler se ni rodil. On bi moral biti Nuša, prvi pa Tamara. Potem pa ni bil. M. je vedno govoril, naj bo bratec, in naj bo M. [zaradi varovanja zaupnosti ime ni zapisano]. (Veronika, 42 let)

Prvi otrok je bil v štirih primerih načrtovan. Vse ženske so povedale, da so si s partnerjem želele otroka. Tudi ob rojstvu otroka je večina partnerjev prisostvovala, nato pa pomagala pri vzgoji in skrbi za otroka vsaj deloma (previjanje, hranjenje, »ga je hranil«, ipd.). Najpogosteje so izpostavljale pomoč in podporo s strani partnerja pri vzgoji in skrbi za otroka sogovornice iz Prekmurja (4 od 4), nekoliko manj sogovornice iz urbanega naselja v osrednji Sloveniji (2 od 5), in zelo malo pripadnice razširjene družine, ki živijo v strnjenem naselju v osrednji Sloveniji (2 od 3, vendar so omenjale zgolj, da so partnerji otroka pazili, ko so one počivale, niso omenjale previjanja, hranjenja ipd.).

Ko sem ga prinesla domov, še nisem znala delat z njim. Imela sem tremo, bala sem se še. Veliko mi je pomagala moja mama in tudi on [partner] je veliko pomagal, ga je previjal. Pri drugem sinu pa je vse on [partner] delal z njim – oblačila je izobešal, ga previjal, dal prat oblačila, vse. (Veronika, 42 let)

V nekaterih primerih je bila partnerjeva pomoč najintenzivnejša, ko so bili otroci še majhni, kasneje se je zmanjšala ali pa se je v celoti prenesla zgolj na mater. V nekaj primerih (Marija in Matilda sta izrecno spregovorile o tem, Danijelin partner je bil v zaporu) pa sogovornice od svojih partnerjev niso dobile nobene pomoči in podpore in so bile prepuščene same sebi:

Reci Cigan koji se ukvarja sa detetom, molim te. On je meni samo rešilca poklical, jaz sem sama šla v rešilca. On z mano sploh ni hoto it, on je šel pit. (Marija, 47 let)

Večkrat mi je pomagal, zato ker so bili vsi majhni. Ko so šli v šolo, pa kdaj nisem mogla, da jih oblečem, so imeli šest, sedem let. Sedem je imel ta starejši, šest je imel ta mali, štiri je imela punčka. Pa jih je oblekel, jih je pospremil do avtobusa, večkrat mi je pomagal. Zdaj pa ne (smeh). Zdaj mi govori, imaš svojo djecu nek ti oni pomagnu. Zdaj so večji. Pa sem rekla, kako si mi prej lahko pomagal. Pa ne moreš mu, sem rekla, ok pust. (Neža, 30 let)

Za moškega, ki je postal oče, je bila to ne glede na spol otroka potrditev njegovega družbenega statusa:

V redu. On je bil res vesel, včasih ni hotel, potem pa je bil res vesel, ker je dobil to 'očevo ljubav'. 'Očevo ljubav', da je on otac, ker pri nas se to zelo gleda. Če nima otroke je klošar, če ima otroke pa je domačin. (Marija, 47 let)

Nekatere ženske so povedale, da se je odnos v partnerstvu ob rojstvu prvega otroka spremenil. Nekatere so povedale, da je postal partner bolj pozoren, vesel, in je nehal piti, kasneje pri naslednjem otroku je ponovno začel piti, od takrat pa je šlo samo še navzdol. - Več sogovornic je povedalo, da je rojstvo otroka, prvega ali naslednjih, povzročilo ali poglobilo nesoglasja v partnerstvu.

Moja družina ni sprejela nič. Jaz sem od daleč, iz Srbije, nisem imela kontakta z njimi. Veš, če se nekaj ne strinjajo, se ne strinjajo [smeh]. Taki so starši. Zdaj se družimo, grem, saj bom jutri tud šla dol in tko, pač je boljše. In boljše živim zdaj sama, kokr ko sem z možem živela. Ne smeš to, ne smeš to, ne smeš to... Jaz pa nisem ta tip, da mi ded komandira. Ne pustim se. (Marija, 47 let)

Dve leti sva skupaj živela, potem sva se komaj poročila, ko sem bila noseča. [Vpr.: 'Kako dolgo ste že ločeni?'] Osem let – veliko, že dolgo, zato ne želim sploh govoriti o tem, kar sem preživela. Sad mi je majka život, osem let sem sama svoja punca. Moje punce so bile še vse majhne. (Matilda, 38 let)

Z očetom mojega sina nisva več skupaj, razšla sva se, ko je bil sin star približno štiri leta. Zelo mlada sva bila, ko sva začela hodit, in z leti so se pri nama pokazale neke razlike – npr. pri načinu življenja, vzgoji otrok, preživljanju prostega časa – ki jih nisva mogla uskladiti, in sva šla narazen. (Angela, 37 let)

Tiste štiri izmed sogovornic, ki so se razvezale oz. se razšle s partnerjem, so povedale, da sedaj živijo bolje in so bolj svobodne. Ena si je ustvarila družino z drugim partnerjem, ena živi ločeno, v zunajzakonski skupnosti, dve pa sta se odločili, da bosta živeli samsko življenje, postali samostojni, prevzeli gospodinjstvo in se posvetili vzgoji svojih otrok.

6.2.2. NASILJE V DRUŽINI

Ja, partner me je udaril. Tudi oče me je že kdaj, ampak to ne pomeni, da sem jaz to tolerirala pri partnerju. Saj se niti ne spomnim, kako je bilo prvič. Spomnim se nekaterih dogodkov, ki bi jih najrajši pozabila. Ni bilo prav, ker včasih sva se kar konkretno sprla. [...] Nisem poiskala pomoči, ker ni bilo tako hudo, ker me ni pretepal do nezvesti ali pa kaj. Sem pa skrivala to pred očetom in tudi pred drugimi. [...] Ni bilo tako hudo, da bi morala pomoč iskat, ni mi bilo prav, in nisem se s tem strinjala. Verjetno sem mu to tudi zamerila. To ni razlog, da sva šla narazen, je pa verjetno eden iz razlogov, da je tudi vse ostalo bilo narobe, in sva šla narazen. Ni me zdaj zelo pretepal, mogoče je bilo eno petkrat, vendar vseeno, tudi enkrat je preveč. (Angela, 37 let)

Včasih me je [tepel], če sem jaz kaj zakrivila. Ne moreš imet drugih, če imaš otroke, če se mi je drug dopadel se mi je drug. (Brigita, 32 let)

Ja, je, enkrat. Tko, on mene, ja njega. Pojma nimam, nekaj smo se skregali. Za otroke neki je blo, ne vem. Mož je rekel ne, jaz ja, tako da smo se prcali. [...] V varno hišo, takrat je bilo to, takrat smo se kregali. So bili prijazni, samo mi ni bilo, kaj jaz vem. Šla sem prvo do očeta, smo tam prespali in pol smo šli. Smo klicali in so rekli, zdaj je prosto, lahko pridete, in smo šli. (Neža, 30 let)

Je, je. [Malo zviša glas, mož sedi pri mizi za njo.], Udaril me je, vse dokler mu policije nisem poklicala. Takrat je nehal. Razlog? Njegovi prijatelji, njegovi starši. Pač eni drugi mu tam nekaj povejo, on pa pol rata jezen, pride domov in jaz karkoli, tist trenutek karkol mu rečem, konc, ubil me bo. In sem to pač pustila, pustila, pustila, pustila, pustila, pol je njemu ful žal, pol on pride se opravičevat. Ampak lej, ne moreš ti zdaj, še otroka ne moreš ti zdaj za vsako besedo klofnit. Na koncu, ko me je res, ne vem, otroke imam, A. je bil 2. razred, ta pa bo začel v 1. razred hodit, on tam mene pred otrokom udar, zdejele pa boš videl. Al pa boš nehal s tem, al pa ne vem, kaj boš naredil, pejd v zapor.

In sem mu poklicala policijo, je kazen dobil, pol pa me je spet še enkrat, ampak takrat me ni udaril, takrat me je vrgel ven. Prav: »pejd van«, je vrata zaklenil, in sem spet policijo poklicala. In od takrat smo pridni. Ja. (Martina, 30 let)

Jaz kar sem preživela si ne moreš niti predstavljat, vsem, katerim povem svojo zgodbo, se na koncu jočejo. Nikoli me ni udaril, ampak z besedami, psihično. Če bi še vedno živela tam, bi že umrla. Nočem govorit o tem. Štiriindvajset ur sem samo pospravljala in naredila za jesti. Ne morem ga videt, otrokom ne morem branit, da bi govorili z njim. Veš kako je, ko ti nekdo srce zlomi. Otrok ti umre, nedaj bože, pa preboliš, ampak ko ti pa tako srce zlomijo, pa nikoli ne boš imela drugega. Za mene ve cela Slovenija, policija in vsi. Vsi mi pravijo, dobra si ti, kar sem vse preživela jaz. (Matilda, 38 let)

Ja, enkrat me je udaril. Doma sem bila, pomoč sem dvignila, takrat je že bil starejši sin. Morala sem drva kupit, ker nismo drv imeli. Prišel je do mene in me prosil, če mu dam nekaj denarja, da mora nekaj kupit, ker je ravno tukaj pri hiši nekaj delal, jaz sem mu pa rekla, da nimam denarja, ker sem kupila drva, moja mama pa je rekla, da je ona kupila drva. Prišla je sem in rekla, da je ona kupila drva, on mi je rekel: 'Nisi ti kupila drv, ker jih je tvoja mama.' Jaz sem pa trdila, da ne, da sem jih jaz kupila. No, potem me je pa udaril, takrat je bil starejši sin star dve leti. Tega nisem nikomur povedala, niti se nisem zjokala, ker sem vedela, da sem bila jaz kriva. Nisem jokala, samo takrat on dva dni ni prišel k nam. [...] Enkrat me je pa udaril, ker je mlajši sin nekaj nagajal, pa kakor ga je hotel udariti, sem skočila pred njega in me je udaril. Takrat me ni hotel udariti, ampak njega [otroka], jaz sem pa predenj skočila, da naj ga ne tepe. (Veronika, 42 let)

Vsaj ena od sogovornic je torej doživljala skrajno psihično nasilje, več pa fizičnega. Nekatere so poiskale pomoč, nekatere so pa stanje prikrivale in opravičevale, češ da so bile same krive, ali pa, da se je zgodilo le enkrat ali dvakrat. Tiste, ki so se odločile za odhod iz nasilnega okolja, so to naredile šele, ko je nasilje trajalo že dlje časa. Vse so se zatem vrnile v partnerski odnos, pravijo, da je sedaj veliko boljši. Večina od njih je prosto spregovorila o tem, medtem ko so se nekatere želele izogniti bolečim spominom in na ta vprašanja niso želele odgovarjati.

Tiste izmed sogovornic, ki so nasilje doživljale že v otroštvu s strani enega od staršev in so bile kasneje v partnerski zvezi žrtve nasilja, so dlje časa ostajale v nasilni zvezi, in imele večjo toleranco do nasilnih dejanj. Ena je dejala, da je mogoče to res posledica naučenega vzorca, in da potrebuješ čas, da se temu umakneš. Podobno ženske, ki so v otroštvu doživljale nasilje s strani enega od staršev, pogosteje tolerirajo nasilje nad otroki. Menijo, da je otroku potrebno

vcepiti spoštovanje. Včasih se počutijo nemočne in ne znajo več naprej, zato situacijo rešijo s klofuto ali udarcem po zadnjici. Opaziti pa je, da ženske, ki so doživljale partnersko nasilje, ne izvajajo nasilja nad svojimi otroki, ampak so postale do njih še bolj zaščitniške. Gospa, ki je doživljala psihično nasilje s strani partnerja in je bila večino časa v kuhinji, svoje hčere poskuša zavarovati pred tem, da bi bile zgolj gospodinje in hišne pomočnice, in jim ne dovoli ne pospravljati ne kuhati.

Sogovornice, ki niso doživljale nasilja s strani partnerja in so morebiti doživljale nasilje s strani očeta ali druge osebe, so najpogosteje izražale strah pred morebitnim nasiljem partnerja. Nasilne izpade in nasilna dejanja partnerjev praviloma povezujejo z alkoholom, zato najpogosteje ne tolerirajo uživanja alkoholnih pijač. Največja toleranca do uživanja alkoholnih pijač je na kakšnih večjih dogodkih in praznovanjih, ki jih pripravijo v okviru družine ali znotraj skupnosti (rojstni dnevi, krst, poroka, praznovanje novega leta, prazniki...). Tudi otrokom dovolijo popiti enega ali nekaj kozarcev alkoholne pijače ob prisotnosti vsaj enega od staršev ali koga drugega, ki mu zaupajo. Hkrati sta dve sogovornici bili pripravljene svojim mladoletnim otrokom ponuditi prvo izkušnjo vinjenosti. Prva bi to naredila šele, ko bo njen otrok dopolnil osemnajst let, medtem ko je druga povedala, da je priskrbela alkoholno pijačo in sedla z otrokom za mizo, da bi spila nekaj kozarcev, vendar nista. Vse sogovornice izražajo upanje, da so dobro vzgojile svoje otroke, da ne bodo prekomerno zauživali alkoholnih pijač, kar je po njihovem mnenju huje kot kajenje cigaret. Najbolj se pa bojijo, da bi njihovi otroci posegali po prepovedanih drogah, kot so marihuana, kokain, heroin, ipd.

Tri sogovornice so spregovorile tudi o nasilju, oziroma so imele izkušnje z njim »iz druge roke«. Julija je povedala, da je bila žrtev nasilja v družini njena tašča, ki jo je sama zelo cenila. Zaradi slabih izkušenj iz otroštva njen partner ne tolerira tovrstnih dejanj. Dve sogovornici pa sta spregovorili o tem, kako sta njuni sestre doživljali nasilje s strani partnerja.

Moja sestra. Tašča jo je prej pretepala, in on tudi. Zdaj imata že otroka, star je eno leto, zdaj še enega otroka pričakuje, štiri mesece je noseča, tudi zdaj ni v dobrem stanju, tudi ona je bolna. Telefona ne sme imeti, vzeli so ji ga, domov ne bi smela klicati. Vprašala sem jo, če jo bodo pripeljali k moji hčeri, pa jo nočejo pripeljat sem, rekla je, da ko bo imela denar, bo prišla z avtobusom. Včasih si skrije okrog 50 evrov, samo vseeno ji najdejo in ji vzamejo. On zapravi za bencin, cigarete, potem v avtomat zmeče, stave igra. (Marjeta, 18 let)

Sestra je bla, tle ko je bla. Zmeraj je pobegnila z otroki, ker jo je partner pretepal. Je bla nekaj časa v varni hiši, potem sta se pomirila, pol pa je prišla spet nazaj. Zdaj je boljše. (Tatjana, 18 let)

6.2.3. KULTURA SRAMU

Ko gremo ven, samo čudno gledajo, pa sem lahko ovak in onak urejena, ne vem kaj naj, kaj naj če mi že na faci piše kaj sem in kaj čem, ne morem se ubit. (Petra, 28 let)

V Ljubljani ali si Slovenec ali čefur, vse kar ni npr. Jaka Novak je čefur. Zdi se mi, da tudi odnos do čefurjev ni tako slab. Moj sin govori lepo slovensko, tako kakor jaz, s tem ni imel nikoli nobenih težav, on je bil uspešen učenec in športnik. Ni imel težav, ker nima tipičnega slovenskega imena in priimka. To je zagotovo povezano s tem, da živimo v mestu, kjer veliko različnih narodov in različnih ljudi, da to ni nič nenavadnega. So se pa v enem obdobju pojavile težave [...] in nekdo mu je v šoli rekel, da se je rodil med Cigani. Nekdo drug, v istem obdobju, pa mu je na judu rekel, da je 'ciganski model'. Jaz sem imela slabo vest, ker zaradi mene, moje narodnosti, moj otrok nič ni kriv, ker sploh ne pozna tega življenja, pozna babico, tete, strice, ampak življenja v romskem naselju in Rome ne pozna, niti romsko ne zna govoriti niti nič. In potem se mu taka krivica dogaja, predvsem zaradi mene, takrat sem bila zelo jezna in sem mu rekla, da naj poskusi najprej sam urediti ali pa naj mu reče, da bodo res prišli Cigani v šolo. Potem sem to malo omilila in sem mu rekla, da naj poskusi to sam urediti in naj temu fantu razloži, da on ni kar med Cigani rojen, ampak je rojen v porodnišnici. Drugemu pa naj reče, da ni ciganski model. [...] (Angela, 37 let)

Sogovornice velikokrat prikrijejo svojo identiteto in javno ne razglašajo, da so Rominje. V javnosti se velikokrat zaradi neprimernih pogledov in opazk počutijo nelagodno. Prevevajo jih občutki sramu in jeze. Poskušajo se izogniti slabim izkušnjam in občutkom manjvrednosti, še bolj pa želijo zaščititi svoje otroke, ki so večkrat žrtve prikrite diskriminacije in segregacije s strani drugih otrok. Starši otrokom pogosto prikrijejo resnico o etnični pripadnosti družine. Otroci včasih ne vedo, da imajo romske korenine, ali pa vedo, pa se ne štejejo za Rome, ker ne govorijo romskega jezika. Nekatere sogovornice nikoli niso govorile romskega jezika, so ga zgolj razumele. Večina sogovornic, ki so aktivne govorke romskega jezika, pa se z otroki ne

pogovarjajo v romščini, ampak v slovenskem pogovornem jeziku. Tako otroci sogovornic, mlajša generacija iz Prekmurja in urbanega naselja v osrednji Sloveniji, ne znajo in ne govorijo romskega jezika, njihov materni jezik sta prekmurščina in slovenščina. Le pripadniki razširjene rodbine iz strnjene naselja v osrednji Sloveniji so aktivni govorci romskega jezika, prav tako mlajše generacije.

Mi smo živeli prej v naselju, kjer ni bilo vode, ne elektrike, ne zdravnika, ni bilo blizu niti trgovine. Spomnim se, kako sem se počutila. Čudno sem se počutila, pa oče se je vedno boril, da bi dobili vodo, pa nismo, nič nam niso dali. (Petra, 28 let)

Nekatere so pripovedovale, kako je bilo za njih stresno živeti v taki revščini, kjer niso imeli ničesar. Nekatere so povedale, da so bile žalostne, užaljene zaradi razmer, v katerih so živele, ali pa so se preprosto sprijaznile, da nimajo dovolj možnosti za kaj več. Neža ni imela dostopa niti do socialno varstvenih storitev. Imela je občutek, da jih sploh ni, ker ni vedela zanje:

Otroka sem prvega rodila v Bosni, nisi imel nič, revščina. Večkrat sem bila užaljena. Ah socialne delavke, tam je nismo imeli v Bosni, res. Pol punčko, ko sem rodila, sem to spoznala, socialna delavka pa ono pa ovo. Zadnjo sem rodila tu v Sloveniji. (Neža, 30 let)

Nekateri stremijo k boljši prihodnosti, ker so bile navajene na dobre bivalne razmere, ki so se jim kasneje, po priselitvi k partnerju, drastično poslabšale:

Takšna lepa bajta, kakor sem imela doma, ker zdaj ko gledam kakšno je življenje tle, kjer zdaj živim. Kopalnica, soba, da bi bila moja, kakor sem jo doma imela, pa da bi bila sama svoja gospodinja. (Tatjana, 18 let)

[...] joj smo živeli v tistem zabojniku, še zdaj mi je nerodno, ko pridem na obisk in vidim... jaz res ne morem bit več tam [...] v stanovanje pa sva se preselila pred dvema mesecema; tu mi je boljše kot v naselju, navadila sem se, ne bi se vrnila nikoli, raje bi šla v varno hišo z otroci. Tam sem bila samo živčna, na roko sem prala, otroci niso imeli nobenega življenja, pozimi jih nisem mogla niti tuširati, imeli smo samo tisti lavor v tistem zabojniku. (Petra, 28 let)

Ob pripovedovanju o tem, kje so prej živele in kje sedaj, so se mnoge sogovornice izognile obujanju preteklosti in so se bolj osredotočile na sedanjost in želje za prihodnost. Med pogovorom so večkrat povedale, da so poprej živele bodisi v skupnem gospodinjstvu, bodisi v

slabših higienskih in bivanjskih razmerah, kot npr. v barakah, zabojniku ali začasnem bivalniku. Nerade se spominjajo tistih dni; ob prihodu v okolje, kjer so prej živele, jih prevzamejo občutki sramu in žalosti. Bile so prikrajšane za številne pravice in dobrine, ki bi pripomogle k boljšemu življenju in reševanju vsakodnevnih stisk, ki so bile posledica tako absolutne kot relativne revščine:

Takrat smo živel, ko sem prišla, oni so živeli tam na Koželjevem v tistih barakah, on je pa imel tam svojo sobo, svoje življenje. On sploh ni bil odvisen od njegovih. Pač smo imeli tisto elektriko pa tisto smo imel skupi z njimi, ampak smo imeli svoj prostor. Tko, da smo tam živel. Ko smo videli, da so eni, da so njegovi začeli tko mal, niso me, ne marajo me preveč niti danes. Smo skos z njimi ene prepirke mel in smo si mi pol kupili eno drugo barako in smo šli sami živet, takrat sem jaz bila noseča s prvim otrokom. In smo tam živel enih tri leta, štiri. Pol se je to tam nekaj zažgalo, niti ne vem kaj je blo, in smo dobil eno bivalno enoto v Mostah. Že ko smo v barakah bli, smo dajali vlogo za neprofitno stanovanje, in smo že takrat dobil na tem razpisu, ampak smo čakal na stanovanje. Tko da smo bli leto pa pol v Mostah, in smo takrat tle dobil. Zdejle 31. januarja je bilo šest let. (Martina, 30 let)

Tri sogovornice so povedale, da so prej živele v barakah. Nobena od njih ni podrobno opisala svojih občutij ob tem, le ena sogovornica je podrobno opisala potek življenja v barakarskem naselju s svoje perspektive. Povečini so to izkušnjo imele ženske, ki so se ob sklenitvi zakonske zveze ali po neuradni poroki preselile v Slovenijo, najpogosteje iz drugih držav nekdanje Jugoslavije. Zaradi nižjega družbenega statusa so bile primorane s svojim partnerjem, občasno skupaj z njegovo družino, živeti v barakah. Kasneje, s preselitvijo v stanovanje, se jim je družbeni status izboljšal.

Rodila sem se v Bosni, pol smo šli iz Bosne v Nemčijo šest, pet let. Pol sem tam hodila v vrtec, šolo, do dvanajstega leta sem tam bla. Pol smo šli nazaj v Bosno, tam sem bila, dokler se nisem udala, poročila [nasmeh] do sedemnajstega leta. Potem sem šla spet za Avstrijo, iz Avstrije za Švedsko, iz Švedske za Dansko, pol sem iz Danske šla spet za Avstrijo. Mi smo takrat mal hodili naokrog. Iz Avstrije sem šla spet za Bosno. In tam sem bila spet pet, šest let, pol smo prišli 2010 v Slovenijo. Sedaj imam status za stalno bivanje. [smeh] Kroz sam šetala. (Neža, 30 let)

Neža (30 let) je povedala, da so se, zaradi želje po boljšem življenju, z družino zelo pogosto selili. S preseljevanjem so začele že v zgodnjem otroštvu. Tudi sama se je kasneje, v odrasli

dobi, zaradi želje po boljši prihodnosti pogosto selila in v več državah Evropske unije zaprosila, skupaj z družino, za mednarodno zaščito. Štiri sogovornice od petih iz urbanega naselja v Osrednji Sloveniji so se priselile v Slovenijo in imajo dovoljenje za bivanje v RS. Najpogosteje so imele izkušnjo preseljevanja romske ženske iz drugih nekdanjih republik Jugoslavije.

6.3. MATERINSTVO

Nič se nismo odločali, jaz sem takoj zanosila. Takoj. Sploh vedla nisem, da sem noseča. Pa kaj nisem bila ni dva mesca, tri, skup z njim, sem že bila noseča. Pri men to hiter [smeh]. Sedemnajst let sem bila stara. S sedemnajstimi sem rodila, v bistvu šestnajst let. (Marija, 47 let)

Povprečna starost žensk ob rojstvu prvega otroka je bila dvajset let. Najmlajša sogovornica je bila stara sedemnajst let ob rojstvu prvega otroka, najstarejša pa trideset let. Ena od sogovornic je že babica štirim vnukom, peti je na poti. Najpogostejši odgovor na vprašanje, kdaj se jim zdi, da je najprimernejše obdobje, da ima ženska prvega otroka, je bil, da pri dvajsetih do triindvajsetih letih. Najpogosteje so sogovornice ob porodu prvega otroka imele občutek, da so premlade. Večjih razlik glede tega med starejšimi in mlajšimi sogovornicami ni bilo. Večina žensk je takoj po rojstvu otroka ostala doma in prevzela popolno skrb za otroka. Poleg primarne naloge, vzgoje in varstva otroka, so popolnoma prevzele skrb tudi za gospodinjstvo. Neža si je predstavljala drugačno življenje, želela se je zaposliti in nekaj »delati«, medtem ko je Brigiti všeč tako, kot je:

Kaj delam? Čisti, peri in to je to. Skrbiš za otroke in eto vsak dan. Sama sem cel dan. Otroci so v vrtcu, šoli. [...] Predstavljala sem si, da delam nekaj. Nisem si predstavljala tko kot je. Kakšne so bile moje želje? Da končam šolo, da začnem nekaj delat, da nekaj delam pač tko. A od tog ništa [smeh]. To sem imela vedno v glavi. (Neža, 30 let)

Nič, boljše doma bit, z otroki. (Brigita, 32 let)

Štiri sogovornice imajo enega otroka in enako število sogovornic ima 3 otroke, 1 sogovornica ima 2 otroke ter 3 sogovornice imajo 4 otroke. Prvi otrok je bil v štirih primerih načrtovan, v osmih primerih pa so povedale, da ni bil načrtovan. Ob novici o nosečnosti so občutile veselje, ker so si otroka želele oz. sta si s partnerjem želela otroka (glej podpoglavje Partnerstvo). V večini primerov je bil drugi otrok nenačrtovan (6 od 8: »se je zgodilo). Prav tako tudi tretji otrok

ni bil pričakovan (3 od 4: »sploh nisem vedela, da sem noseča«). Tudi v primeru četrtega otroka je bilo veselje, čeprav ni bil načrtovan in pričakovan (2 od 3).

Nekatere sogovornice so izrazile željo po večji družini. Ena izmed sogovornic je spregovorila o svoji težki izkušnji in travmi zaradi spontanega splava in kasnejšega pričakovanja otroka. Že sam spomin na tisto obdobje v njej izzove čustvene reakcije, tudi sama je povedala, da ji je še zdaj zelo težko govoriti o tem:

Splavila sem, vendar to ni bila moja odločitev. Šlo je za patološko nosečnost, nepravilen razvoj in zato sem morala splaviti. Bilo je zelo stresno, zelo je vplivalo name. Bilo je zelo slabo, težko. [...] Pri petindvajsetih sem tudi jaz zanosila, to je bilo veselje, nekje okrog božiča sem izvedela, da sem noseča, kasneje pa šok. Bilo je zelo težko. Tisto me je zelo prizadelo, po mojem tudi njega, zagotovo tudi njega, ker je to bil šok za oba. Tako sva se pač posvetila drugim otrokom. [...] Mladina je bila vedno okoli naju, vedno je bil nekdo, vedno sva bila nekomu 'starša' po domače povedano, potem pa je ena nečakinja pri nas skoraj odrasla, sva skrbela za njo. Tako da sva vedno za nekoga skrbela in sva se dajala drugim. Vedno sva imela nekaj z otroki in mladino, zato sem si rekla, da če se bo zgodilo, bo otrok dobrodošel, če ne, pa se ne bom sekirala s tem, ker je bilo stresno. Vsak mesec sem čakala, ali bom dobila menstruacijo ali ne, na začetku sem jokala, ker sem dobila menstruacijo, da mi ni bilo potrebno spet razmišljat, ali bo tokrat vse v redu, drugič sem pa spet jokala, da nisem noseča, zakaj nisem noseča. To je bilo težko, zelo je čustveno. Potem pa se je zgodilo. Zato pa, ker je bila hčerka tako dolgo in težko pričakovana, res posvetim vso svojo skrb in pozornost njej. Mogoče bi kdo rekel, da je razvajena, ampak ona je pač levinja [po astrološkem znaku], nje se ne da razvaditi, ona je pač takšen tip, kot otrok pač. (Julija, 43 let)

Enkrat sem bila na enem razgovoru za eno službo in so me spraševali, ali imam varstvo za otroka, ali bi lahko delala tudi popoldne, ali imam namen imeti še enega otroka, ali mislim, da bom zmogla tako. Mi je bilo malo neprijetno, najbrž tudi zaradi tega nisem dobila službe, ker sem jim rekla, da bom imela še enega otroka. (Angela, 37 let)

Jaz sem bila zaposlena, pa sem vedno morala nekaj laufat za otroki, in nisem mogla obdržat šiht. Vedno sem jaz raje pustila kokr da bi mene odpustil. Jaz sem drugač bila zelo pridna na šihitu. Hotla sem delat, ampak majhni otroci, in ne moreš ti enmu otroku pustit, da merka, če je bolan ali karkol. Pa so virus imel pa en za drugim, vsak teden,

pol pa en mesec ne greš na šiht. Kdo te bo držu? In sem raje odpoved dala kot da bi oni mene vrgli. (Marija, 47 let)

Ne, kdo bi me pa vzel, nisem pismena, nič. Imela sem štiri otroke, morala sem jih čuvati. Ne moreš pustiti svojega otroka. (Matilda, 38 let)

Nobena ženska ni rekla, da bi jo materinstvo kakorkoli oviralo. Če že, so se prilagodile in pričele iskati nove oblike podpore in kovale načrte za prihodnost. Vendarle se je skozi pogovor izkazalo, da jih je materinstvo vendarle oviralo pri tem, da se niso mogle zaposliti ali zaposlitve obdržati. Veliko žensk je opustilo delo zaradi tega, ker so imele doma majhne otroke, in ker niso imele dovolj podpore in dovolj razvejane socialne mreže. V večini primerov (4 sogovornice) so bile ženske tiste, ki so zapustile zaposlitev in same dale odpoved, partner pa je bil tisti, ki je svojo obdržal. Nekatere so se kasneje, ko so otroci malo zrasli, ponovno zaposlile za določen ali nedoločen čas (3 od 4). Zaradi dolge odsotnosti s trga dela, in zaradi nižje izobrazbe ali nepismenosti so težje našle delo, ali pa so lahko dobile samo nizko plačana dela (npr. čistilka, sobarica, delavka v tovarni, ipd.). Ženske so bile večinoma zaposlene v Sloveniji, zgolj ena sogovornica iz Prekmurja je iskala službo v tujini.

Eno leto sem bila samo mama, potem pa sem že razmišljala o tem, da nočem biti samo doma, sin je potem šel v vrtec, jaz sem službo dobila, in seveda si želiš potem napredovat. Oviral me je mogoče le v tem smislu, ker....meni se je življenje stoprocentno spremenilo, od prej od samskega oz. mladega dekleta, ki lahko gre kamorkoli, se je potem to spremenilo, da sem pa zdaj mlada mama in ne morem it kar takoj, ko me pokličeš na kavo. Medtem ko se pa mojemu partnerju ni tako zelo spremenilo, to me je malo jezilo in sem bila mogoče kdaj slabe volje zaradi tega, ampak ko pogledaš tistega otroka, se vse odtehta. (Angela, 37)

Pa materinstvo ti ne vzame toliko, mogoče ti to vzame, da ne moreš nikamor tak it. Če imaš nekoga svojega, ki ti pomaga, potem lahko greš nekam. [...] Mene ni oviralo, meni je tak dobro. Jaz nisem bila navajena, da bi morala kam ali kaj takega, meni je tako v redu. Mogoče pri kom je. On [partner], ko sva midva imela otroke, ni šel več nikamor. Kako naj rečem, je obrnil ploščo, ni šel z nikomer več, dobro, gre na pijačo ali ko grejo kam, ampak da bi šel v disko kam s kom, da bi se npr. dogovorili kot skupina, da bodo šli, to ne. Mogoče kot zdaj, ko je imel koncert en pevec in je šel z njimi, drugače pa on pravi: 'Če ti ne greš, tudi jaz ne grem.' To je eno spoštovanje. (Gabrijela, 30 let)

Najpogostejše so navajale ovire, ki jih prinaša materinstvo (Angela in Gabrijela), kot so: da »ne moreš več hodit toliko naokrog«, in da se za partnerja nič ni spremenilo. Nekatere ženske, predvsem tiste iz Prekmurja in iz urbanega naselja v Osrednji Sloveniji, so rekle, da je najpomembnejša podpora in razumevanje partnerja, ki tudi spremeni svoj način življenja. Zdi se jim pomembno, da pri vzgoji sodelujeta oba:

Ko nimaš otroke je dobro, imaš prijateljice, ampak ko imaš otroke, to ne paše več skupaj. To je potem že čisto drugače. Vidva imata svoje življenje, sta skupaj, ti si lahko vzameš en dan, pa rečeš, gremo na pijačo pa tak, ko pa imaš otroke, pa si ne moreš več tega tako privoščiti. Tako sem jaz. Da bi jaz s prijateljicami zvečer šla ven in zjutraj domov, to je že gotovo, to ni več to. Jaz sem pri tem, jaz vztrajam, zdaj pa kak je kdo drug, pa jaz ne vem. Ne moreš. Edino, če midva greva zvečer na muziko, ajde greva obadva, tak pa s prijateljicami, pa pojdimo čez dan, oni [otroci] so v vrtcu ali šoli ali ostanejo pri svojem očetu, pridite po mene, gremo, gremo na pijačo, malo si povemo. Ker tudi ti rabiš svojo zasebnost, ne moreš ti vse, povedal boš svojemu partnerju, ampak ne tisto do konca, tako kot ti s svojimi prijateljicami. Potem že moreš pazit, katere bodo tvoje prijateljice. To je potem že spet drugo. (Gabrijela, 30 let)

Tri ženske so povedale tudi, da so imele veliko prijateljic v mladostniških letih, vendar so se ti stiki pretrgali takoj, ko so si ustvarile družino. Socialna mreža se jim je bistveno skrčila. Vse izražajo veliko potrebo po tesnejšem prijateljstvu, vendar postavljajo partnerski odnos na prvo mesto.

6.3.1. OTROK V ŠIRŠI DRUŽINI IN OKOLICI

Zelo dobro so jo [hčer] sprejeli in ne samo naša družina, tudi drugi, ko se je ona rodila, je našim, najinim prijateljem veliko pomenila, ker so vedeli, da smo jo komaj čakali in dolgo sem čakala. Zelo dobro. Vsi okoli so vedeli zanjo. (Julija, 43 let)

Na očeta ne tolk. Na dedka pa na babico [tasta in tašča je bil navezan], na očeta ni bil tok. (Neža, 30 let)

Lepo so ga [otroka] sprejeli. Večina, ne samo družina, veliko, drugi tudi. Tukaj vsi, so ga nosili, ga imeli radi, še takšen svetel, kodrast je bil. (Gabrijela, 30 let)

Prvi otrok je bil v večini primerov (10 od 12), v družini in znotraj skupnosti dobro sprejet. V Martininem in Veronikinem primeru je šlo za konflikt med družinama, zato otrok, s strani partnerjeve družine, ni bil tako sprejet kot bi si sami želeli. – Otroci so najpogosteje najbolj navezani na svoje matere, ki z njimi preživijo največ časa. Druga najbližja oseba za otroke so po mnenju žensk njihovi možje/partnerji oz. očetje otrok. Nekateri otroci so pa najbolj navezani na babice in dedke z mamine ali z očetove strani. Zelo pomembno vlogo znotraj družine imajo dedki in babice, ki so redno vključeni v vzgojo in skrb za otroka. Včasih tudi babica (v Tatjaninem primeru partnerjeva mati) deloma prevzame skrb za otroka zaradi slabih bivanjskih razmer, v katerih živijo starši:

Saj jaz npr. nisem svojega sina dala stran od sebe, ali pa da bi ga dala babici za zmeraj. Ne, ko bom imela kaj, ne morem ga v tisti kamp, ko ga mam zdaj, dat sina not. Še mene včasih notri zebe, zjutraj ko se zbudim včasih nimam niti volje se vstat, pol bom dala pa sina not. Ko bom pa vse uredila ali pa če bom dobila kakšno stanovanje bi pa sigurno sina vzela k sebi. Tak da samo, da si nekaj uredim. (Tatjana, 18 let)

Super so ga sprejeli. Moj oče mu je priredil to slavo, ko sem jaz prišla iz bolnice. Čez sedem ali štirinajst dni so to priredili, ko sem jaz prišla iz bolnice, pol so priredili eno slavo za njega za njegovo zdravje. Hotli smo takoj, samo nismo, ker je bil v bolnici pa je bil spet bolan, tako da smo malo preložili, in pol smo naredili to slavo. Jaz sem bila pri njih, in potem je oče prišel k njim in tam priredil slavje, pa smo bili vsi skupaj. Samo pri prvem otroku. Ker potem smo bili tam na Danskem pa kje, nimaš kje to naredit, drugi ljudje so tam, niso tvoji, azilni dom. Tretja deklica se je tud rodila v Bosni, pa tud nismo imeli nič. Tko mal smo bili, zato ker sem rodila punčko in so bili vsi radostni, dva fanta, pa zdaj punčko. Tko doma smo mal, sedeli, povabili bližnje. (Neža, 30 let)

Oče takrat ni bil toliko vpleten, kar pomeni, da takrat ni organiziral tiste 'babine' [slavje ob rojstvu otroka]. Saj je hodil na obiske, vendar ni bil tisti dedi v pravem pomenu, kakor bi si želel bit. Zdaj pa, ko je malo starejši in ni več s tisto partnerko, s katero je bil takrat, in sedaj ko je moj brat dobil sina, zdaj pa vedno slišiš moj vnukec, moj vnukec. Mogoče pa jaz tega prej nisem opazila, ker razlika med najinima otrokoma je kar, moj je šestnajst let star, ta je pa eno leto star. Razlika je tudi v tem, da od brata sin se bo pisal enako kot moj oče, moj sin se pa ne piše enako kot on. Malce razlike je. Ampak včasih se mi zdi, da zdaj je pa ta vnuk več vreden kot moj sin. Hecno, ampak je zanimivo to,

da jim očitno potomci po moški strani več pomenijo kakor potomci po ženski strani. (Angela, 37 let)

To pol, ko prideš iz bolnice, ja. To so pol prišli. To je tast naredu, otac njegov. Pekel je jagnje, zval o ljude pa tako. Jaz sem mogla z otrokom več ali manj bit, ker nisem jaz imela kdo da me zašiti, kdo da je ob meni, da mi pomaga. (Marija, 47 let)

Ob rojstvu prvega otroka se je v vseh primerih priredilo veliko slavlje. Pri ženskah, ki so muslimanske in pravoslavne veroizpovedi, so to priredili njihovi očetje oziroma tast ob prihodu iz bolnišnice. Na slavlju sta prisotna tudi dojenček in mati otroka. V skupnosti, kjer prevladujejo pripadniki katoliške veroizpovedi, pa se to slavlje pojavlja bolj množično šele v zadnjih letih, priredi pa jo partner oz. njegova družina, ki se vnaprej pripravi. Slavlje se priredi takoj po rojstvu otroka, tako da matere otroka in otroka še ni zraven. Prav pri vseh pa se je večje slavlje priredilo ob rojstvu prvega otroka za širše sorodstvo in celotno skupnost. Po rojstvu drugih sorojencev ni bilo slavlja, ali pa je potekalo v krogu ožje družine. Angela je spregovorila celo o tem, da njen oče tega dogodka ni pripravil, in da si je tega želela, da bi pripravil »babino« za njenega sina.

Ženske so najpogostejše dobivale navodila o skrbi za otroka od tašče, mame, svojih babic, svoje ali partnerjeve sestre. Večina sogovornic (11 od 12) je povedala, da se je držala vseh navodil, zaradi tega, ker so bile še mlade in niso vedele kako in kaj, medtem ko jih Gabrijela ni upoštevala, ampak je trdila, da »moraš sama ugotoviti, kaj tvoj otrok potrebuje, kajti ti kot mama najbolj veš«.

Vse sem vedela. Sem videla od svoje mame pokojne, kako je nas [negovala]. Meni tašča nikoli ni povedala, da bog dá, da nima nihče takšne tašče, kot sem jo jaz imela. (Matilda, 38 let)

Nekatere ženske (Matilda, Julija, Martina in Petra) so že vedele, kako primerno vzgajati in skrbeti za otroka, ker so videle, kako so njihove mame ali babice skrbele za njih in njihove sorojence. Druge (8 od 12) pa teh izkušenj niso imele. Vse, ne glede na predhodne izkušnje, so dobile primerne informacije o skrbi za otroka v bolnišnici, druge od patronažne sestre, ki je prihajala na dom v prvih dveh tednih otrokovega življenja, kasneje pa so podatke poiskale na internetu ali pa so povprašale pediatra. Večini (7 od 12) so največ podpore in pomoči nudili partner, mati (3 od 12) ali tašča (3 od 12). Vendar vse niso imele take izkušnje:

Sama, vse sem sama svoje otroke hranila, skrbela. Tašča mi ni pomagala. Mama ni bila tukaj. [...] Patronažna je hodila. (Matilda, 38 let)

Nič nisem znala z otrokom. Tak kak sem se v bolnici naučila, tako sem potem doma. Babica je hodila, kokr zdaj hodi patronažna, štirinajst dni. Do prvega kopanja. Potem pa se že navadiš, dobiš občutek in po občutku delaš vse. (Marija, 47 let)

Matilda in Marija sta povedali, da so same skrbele za svoje otroke, ter da niso dobile primerne pomoči in podpore od nikogar, v največ primerih zato, ker sta bili družini v konfliktu. Vse sogovornice so povedale, da je bilo po rojstvu prvega otroka najtežje, pri kasnejših sorojencih pa je bilo vedno lažje, ker so že vedele, kaj in kako morajo poskrbeti za otroka. Čeprav velja splošno mnenje, da Rominje znajo poskrbeti za svoje otroke, in da same nimajo težav pri vzgajanju in skrbi za otroka, so sogovornice najpogosteje povedale, da jih je bilo strah prve noči, ko so prvič imele otroka ob sebi, ker niso vedele, kako odreagirati na njegov jok, kako ga nahraniti, in kako ga primerno prijeti.

Jaz skos merkam na svoje. Celo življenje moraš, dokler niso odrasli, največ do osemnajstega leta. Pa ko vidim, kako grejo takšni majhni sami iz stanovanja in v šolo, joj da mi moj gre sam po Ljubljani in na bus, jaz otroke same ne pustim, se bojim. Tudi če bi daleč hodil v šolo, bi šla z njim. Vidim, da drugi otroci hodijo sami, civili so že to navajeni, mene pa je preveč strah. (Petra, 28 let)

Petra je spregovorila o težavah znotraj skupnosti. Kot pripadnica skupnosti ni dobila nobene pomoči niti od članov družine niti od članov skupnosti. Večkrat je imela občutek, da ni dobila nobene pomoči ali vsaj zadostne podpore s strani svoje družine in članov skupnosti. Čeprav se je zelo dobro razumela z nekaterimi člani skupnosti, si je vedno želela, da bi se preselila v stanovanje oziroma »med civile«, kakor je to sama rekla. Življenje v naselju je bistveno vplivalo na njeno duševno zdravje:

Potem si sama svoja gospodinja, odvisno kakšne starše imaš. Jaz sem morala za vse sama poskrbet, ker moji mi niso pomagali, niso bili dobri. Tega ne privoščim nikomur, ker potem rataš bolan na živcih. Jaz sem depresivna. Me K.[partner] ne pusti, da bi šla k zdravniku zaradi tega, da ne bi tablete jemala, ker sem še mlada, in potem se telo navadi, pa ni v redu. [...] Tisti moji tam mi nikoli niso nič dali, ali pa mojim otrokom. Tam sem bila samo dvakrat zunaj in eno dvakrat notri, to je bilo vse. Tam ti nič ne dajo, niti kruha ne dajo, raje kuram kot mojim otrokom. Ali da bi mi kdaj pomagali, nikoli, samo zase so gledali, so imeli vozniško. Koliko težav sem imela s tamalim, pa stalno po bolnicah, nočejo pomagat. Kolikokrat sem jih prosila za prevoz do bolnice ali do trgovine, ker je bila daleč. Ko je bil tamali še majhen, sem morala denar dajat na stran za taksi, če je bil bolan, da smo lahko šli

k zdravniku, sem imela veliko težav z njim. Ali pa v trgovino, nikoli, sem morala vedno taksi poklicat pa plačat. (Petra, 28 let)

Mnenja o vzgoji in skrbi za otroka so med sogovornicami deljena. Nekatere matere so zelo zaščitniške do svojih otrok, medtem ko druge menijo, da ne smeš biti preobčutljiv starš. Ženske, ki imajo travmatičen spomin na revščino iz otroštva, starševskega nasilja ali vojne razmere so bolj zaščitniške do svojih otrok, ker jim želijo zagotoviti varnost, brezskrbno otroštvo in boljšo prihodnost – take so ženske iz Prekmurja, kot ženske iz urbanega in ruralnega področja Osrednje Slovenije. Zgolj Gabrijela je spregovorila o tem, da ne smeš biti preobčutljiv starš. To pomeni, da moraš tudi drugim dopustiti sodelovanje pri vzgoji in skrbi za otroka. Večina žensk se je vzgoje in skrbi za otroke naučila z opazovanjem svojih mater in babic, nekatere so dobile kvalitetne informacije od zdravnikov, nekatere pa so skupaj s partnerjem poiskale dodatne informacije o vzgoji in skrbi za otroka na spletu.

6.3.2. POSEBNE OBLIKE DRUŽIN

Nekatere (Julija in Petra) sogovornice so občasno prevzele skrb za druge otroke. V večini primerov gre za različne oblike socialnega starševstva. Julija je povedala, kako je občasno prevzela skrb za otroke sorodnikov, ker ti niso zmogli. Danes se vidi v vlogi babice, čeprav svoji varovanki ni biološka mama.

[...] Zdaj je ena in gre vse eni. Potem dobijo tisto pozornost nečaki. Pri Romih je to vseeno. Jaz sem petim botra, meni so, kot če bi bili moji otroci. Npr. tista nečakinja, ki je skoraj odrasla pri nama. Romi ponavadi pravijo, ko bo imela svoje otroke, te ne bo imela več rada. Bila je žalostna pa taka, pa sem ji rekla, veš, da si bila ti prvi otrok, ti boš vedno moja. Zdaj ima ona otroke in jaz sem nadomestna babi. [smeh]. Zaradi našega odnosa, ker ona ni imela samo ene mame, ona je imela dve mami. Ker sem ji bila kot nadomestna mama, sem ji še kot nadomestna babica njenemu otroku. (Julija, 43 let)

Petra (28 let) je prevzela skrb za partnerjevega sina iz prejšnjega zakona, živijo v skupnem gospodinjstvu. Njen partner ima iz prejšnjega zakona dva otroke, najstarejši sin se je odločil, da bo živel pri njima, najmlajši pa ne želi živeti z njima in nimajo rednih stikov zaradi družinskih sporov.

V enem od pogovorov pa je Matilda (38 let) spregovorila o svojem sinu, ki je v rejništvu pri enem izmed bližjih sorodnikov. Pogovor je stekel po tem, ko sem ji prebrala vabilo s strani centra za socialno delo. Sin je že dlje časa v rejništvu, na začetku se s tem ni strinjala. S sinom ima redne stike, obveščena je tudi o tem, da ne hodi redno v šolo. To jo žalosti, da so mu preveč popuščali, zdaj pa se pritožujejo nad njegovim vedenjem. Pravi, da je potrebno otroka vzgajati od majhnega. Sama ga sedaj ne more vzeti k sebi, ker je že starejši, večji od nje, in živi sama s tremi deklicami.

V enem primeru je bila hčerka sogovornice dodeljena v vzgojo in varstvo očetu. Ker ni želela težav, je popustila, vendar je bila glede tega med pogovorom zelo redkobesedna. S hčerjo nima rednih stikov:

Že pet let ni pri meni, pri očetu je. Ja, tako je. Jaz imam tukaj svoje, imam že dva otroka, on ima tam svoje pa tamalo, brez veze kreg, sem se odločila, naj jo ma. (Brigita, 32 let).

6.3.3. ZDRAVSTVO

Večina žensk (8 od 12) je povedala, da pred nosečnostjo niso obiskovale ginekologa. Nekatere (2 od 4) so ga obiskale enkrat ali dvakrat, dve sogovornici pa sta ginekologa redno obiskovali že pred nosečnostjo. Le ena izmed sogovornic, Gabrijela, je povedala, da je jemala kontracepcijske tablete pred nosečnostjo zaradi preventive oz. preprečitve nosečnosti. Med nosečnostjo pa so vse sogovornice redno obiskovale ginekologa.

Po rojstvu otroka večina žensk ni oz. ne obiskujejo ginekologa (8 od 12). Nekaterim (Petri, Brigiti, Tatjani in Neži) se to »zdi nepotrebno«, nekatere so ga obiskale le enkrat ali dvakrat zaradi preventive (Neža in Veronika), nekatere pa še niso utegnile (Marjeta). Kljub vsemu pa so nekatere sogovornice (Gabrijela, Julija, Angela in Martina) mnenja, da je to zelo pomembno in redno obiskujejo ginekologa.

Glede prekinitve nosečnosti polovica sogovornic pravi, da te izkušnje nimajo, ker so proti abortusu. Polovica pa je vsaj enkrat abortirala, nekatere so tudi večkrat. Vzroki so bili različni: finančna in prostorska stiska, strah pred dedkovo reakcijo, ipd. Ena je spregovorila tudi o spontanem splavu in travmi, ki jo je doživljala po tem.

Bila sem, trikrat. Morala sem, da imam sedem otrok, kam da grem, ludnica. (Neža, 30 let)

Po prvem otroku sem šla na splav, ker nismo imeli prostora doma. Jaz in sin sva spala v eni sobi, v drugi sobi sta spala oče in mama, v drugi sobi pa je spal starejši brat, mlajši brat je spal pri mami. (Veronika, 42 let)

Ne, jaz sem proti splavu, meni je to, kot če bi svojega otroka ubila. Nikoli ne bi šla na splav. Nisem še bila na splavu. (Marjeta, 18 let) Pri prvem sem bila štiri dni [v bolnišnici], ker sem imela carski rez, pri drugem sem prišla potem že na drug dan domov, ker sem imela še enega otroka doma, po njega pa sem šla tretji dan. Pri tamali, ko sem tretjič rodila, sem pa šla še isti dan domov, je bila pet ur stara in so me sami poslali domov, nisem nič podpisala ali pa kaj. Oni so rekli, da je z malo vse v redu, da ni nič, da je zdrava, da sem blizu doma, ker tam, kjer smo prej živeli, je bilo res blizu, pa so me domov poslali pa potem je prišla patronažna. (Petra, 28 let)

Ženske (10 od 12) so najpogosteje pri prvem otroku ostale v porodnišnici tri dni, nekatere so ostale le čez noč (2 od 12). Tiste, ki so imele doma več otrok, so v večini primerov v porodnišnici ostale tri dni, v primeru carskega reza pa več dni:

Isti dan sem prišla domov. Pri vseh treh pa nič ni bilo narobe. Moja mama nas je štirinajst doma rodila. Pri nas ni, da bi ležali v bolnici. (Brigita, 32 let)

V bolnici sem bila čez noč. Drug dan sem prišla z otrokom že domov. (Tatjana, 18 let)

V porodnišnici sem rodila. Tri dni sem bila, isto s puncami. Ne moreš samo roditi pa greš domov. (Matilda, 38 let)

Ko se je rodil prvi otrok, sem bila v bolnici pet dni. On se je pač rodil s sedmimi mesci, nedonošenček. [...] Pri drugih sem bila tri dni. Ne, pri drugem otroku sem bila en dan, ja, tam na Danskem sem ga rodila. Tam je pač tako, da čim rodiš, takoj lahko greš domov. Pa sem jaz ostala vseeno en dan, tako zaradi sebe, zaradi otroka. En dan, pa sem šla domov z otrokom. (Neža, 30 let)

Za zgodnji odhod iz porodnišnice so se bodisi odločile samostojno bodisi so bile napotene domov s strani zdravstvenega osebja. Razlogi so bili različni. Najpogostejši je bil, da so imele doma še manjše otroke. Zgodnji prihodi domov so se najpogosteje pojavljali pri pripadnicah razširjene rodbine iz strnjene naselja v osrednji Sloveniji (pri 3 sogovornicah od 3) .

Sogovornice iz Prekmurja in tiste iz urbanega naselja v osrednji Sloveniji takšne izkušnje niso doživele.

Dobrodošli, zaželeni in pričakovani so obiski patronažne sestre, ki jih primerno informira v primarni fazi skrbi za otroka. Vse ženske so spregovorile o obiskih patronažne sestre in povedale, da jim je bila v največjo pomoč, ker jih je naučila, kako morajo ravnati z otrokom. Ženske so izrazile tudi zadovoljstvo glede odnosa zdravstvenega osebja po porodu. Vse sogovornice so povedale, da so ob porodu in po porodu imele pozitivne izkušnje. Nobena ni izpovedala, da bi bila drugače ali diskriminatorno obravnavana zaradi svoje etnične pripadnosti. Osebje v porodnišnici jim je povedalo in pokazalo, kako se z otrokom primerno rokuje, in jih uvedlo v dojenje oz. hranjenje. Večina žensk (10 od 12) je imela dobre izkušnje pri osebem zdravniku ali v bolnišnici tudi kasneje, po rojstvu otroka. Brigita je imela slabe izkušnje pri obiskovanju pediatra. Užalil jo je odnos pediatra do njenega otroka, ki je menil, da je otrok umazan. Bila je užaljena, burno je odreagirala, vendar jo je strokovna delavka umirila in naj bi, na željo sogovornice, nato podala pritožbo zoper zdravstveno osebje. - Pri drugi sogovornici pa je šlo za napačno postavljeno diagnozo in neprimerno obravnavo osebne zdravnice, ki ji je na zahtevo matere napisala napotnico za splošno bolnišnico potem, ko ni bila zadovoljna zgolj s hitrim pregledom. Po prihodu v splošno bolnišnico je bil otrok takoj hospitaliziran zaradi dehidracije. – Včasih pa se dogodijo incidenti:

Ravno prejšnjič, ko sem bila z njo [hčerko] pri zdravniku, je zdravnica rekla: »Fuj, kako ta otrok smrdi.« Pa ni res, bila je stuširana pa vse, saj tako se ne gre k zdravniku, pa zakaj bi smrdela. Pa ne morem z otrokom k zdravniku umazana, seveda prej stuširaš svojega otroka, ona je pa rekla, da smrdi. Še malo, pa bi jo tam not ubila, pa mi je Katarina rekla, da ne smem, da naj pustim, da se bomo pritožili, ni pustila. Mislim, da je potem ona poslala pritožbo. (Brigita, 32 let)

7. ŽENSKA, MATI, ROMINJA: ANALIZA IN SKLEP

7.1. Izsledki raziskave

Zgoraj predstavljeni vsebinski deli pogovorov povzeto kažejo naslednjo sliko:

Enajst sogovornic od dvanajstih se je opredelilo, da so Rominje. Enajst jih živi v partnerski zvezi z Romom, ena pa je v zunajzakonski zvezi z Neromom. Pet žensk živi v samostojnem gospodinjstvu. Vse te sogovornice so izpostavile »samostojno gospodinjstvo« kot zelo pomemben privilegij.

Sogovornice, ki so se priselile v Slovenijo iz nekdanjih držav Jugoslavije, imajo še živ travmatičen spomin na vojno. Dve sogovornici sta pogosto pripovedovali o revščini v času odraščanja (niso imeli elektrike, vode, oblačil, ipd.). Pripadnice prekmurske romske skupnosti iz strnjeneega naselja izkušenj revščine niso posebej izpostavljale, razen ene, ki se je zaposlila v tujini že pri petnajstih letih. Tri od štirih žensk, ki so se ob poroki priselile v Slovenijo iz nekdanjih držav Jugoslavije, so sprva živele v barakah. Kasneje so dobile odobreno prošnjo za neprofitna stanovanja. Družbeni status se jim je s tem močno izboljšal.

Osem žensk je popolnoma prevzelo skrb za otroke in gospodinjstvo. Dve od osmih sta bili pred rojstvom otroka zaposleni, vendar sta zaradi skrbi za otroka delovno razmerje prekinili. Sogovornice so najpogostejše aktivne prejemnice denarne socialne pomoči in otroškega dodatka. Štiri sogovornice so redno zaposlene za določen ali nedoločen čas. Mama ene ženske na lokaciji, kjer živijo s člani razširjene družine, je prevzela skrb za štiri otroke, ker njihovi starši niso zmogli skrbi zanje. Petra je prevzela skrb za otroka iz prejšnjega zakona svojega partnerja. Brigita je skrb za hčer prepustila svojemu partnerju, kateremu je bila vzgoja in skrb dodeljena s strani centra za socialno delo. S hčerjo nima rednih stikov. Matildin najstarejši sin je v rejništvu pri bližnjem sorodniku. S sinom ima redne stike. Je mati samohranilka in skrbi še za tri mladoletne otroke. V skupnosti, kjer živijo članice razširjene družine, je bila nekaj let najstarejša ženska »glava družine«. Kasneje je njeno vlogo prevzel njen najstarejši sin.

Neža se je s svojo družino že od ranega otroštva pogosto preseljevala. Po Evropi jih je vodila želja po boljšem življenju. Tudi kasneje je v več državah Evropske unije zaprosila za mednarodno zaščito. Pred nekaj leti jim je bila, po dveh letih bivanja v azilnem domu, v Sloveniji odobrena prošnja za mednarodno zaščito.

Nekatere sogovornice so spregovorile o starševskem nasilju v svoji matični družini. Štiri sogovornice so menile, da so bile matere pri vzgajanju bolj stroge kot očetje. Kljub temu, da je bila večina sogovornic deležna stroge vzgoje, menijo, da so dobro vzgojene. Menijo, da so jim bile privzgojene prave vrednote. Očetje so bili pogostejše nasilni do sogovornic, prav tako do njihovih mater. Dve sogovornici sta pripovedovali o tem, kako je bil oče nasilen v alkoholiziranem stanju. Za dve sogovornici so v njuni mladosti vzgojo in skrb prevzeli stari starši. Gabrijelo sta vzgajala babica in dedek po smrti njene matere, Petra pa je s svojim bratom ostala pri babici po tem, ko si je mati, po smrti njunega očeta, našla drugega partnerja. Na drugi strani je Gabrijela po smrti dedka prevzela skrb za babico, ker je ta hudo zbolela. Skrb za gospodinjstvo in za družinskega člana je prevzela že pred svojim osemnajstim letom.

Dve sogovornici nista obiskovali ne vrtca ne šole, pri eni, ki osnovne šole ni obiskovala, ni razvidno, če je morda obiskovala vrtec. Dve sogovornici od treh iz razširjene rodbine v osrednji Sloveniji nista nikoli hodili ne v vrtec ne v šolo. Pet jih ima dokončano osnovno šolo, dve od petih sta kasneje dokončali devet razredov na Ljudski univerzi. Ena ima nedokončano osnovno šolo. Dve sta zaključili srednjo šolo in ena je v letošnjem letu, pri sedemintridesetih letih, dokončala magisterij. Najpogostejša vzroka za opustitev šolanja sta bila slabe finančne zmožnosti staršev in revščina. Ženskam, ki so se v Slovenijo priselile, šolanja najpogosteje ni bilo mogoče končati oz. nadaljevati zaradi vojne v domovini. Čeprav so nekatere ženske izrazile željo po nadaljevanju šolanja, se jim zdi, da je zanje že prepozno, da so že prestare. Sedaj vse svoje upe polagajo v svoje otroke. Vse sogovornice podpirajo svoje otroke, da uspešno dokončajo šolanje, saj se zavedajo prednosti izobrazbe in zaposlitve. Zaradi nepismenosti in posledične neobveščenosti se sogovornice, ki niso opismenjene, večkrat počutijo nelagodno, spopadajo se z občutki sramu in s samoobtoževanja. Večkrat so zaradi nepismenosti sistematično izkoriščane.

V partnersko zvezo je večina žensk vstopila, ko so bile zelo mlade, med petnajstim in osemnajstim letom. Mlajša generacija sogovornic je vstopila v stik s sedanjim partnerjem najpogosteje preko spletnih socialnih medijev. Na začetku zveze je bila večina njihovih staršev proti, čez čas pa so se sprijaznili. Njihovi starši so zvezo najpogosteje sprejeli ob rojstvu prvega otroka. V dveh primerih je šlo za dogovorjeno porok oseb, ki so bile starejše od petnajst let in mlajše od osemnajst let. Ena je izrazila zadovoljstvo in povedala, da sta partnerjem zelo srečna, kljub temu, da ji je bilo na začetku težko, ker so ji partnerja izbrali starši, druga pa je povedala, da bi bolje, če ga ne bi nikoli spoznala.

Najpogostejše so ženske dobivale največ pomoči in podpore pri vzgoji in skrbi za otroka od partnerja, mame ali tašče. Najintenzivnejša je bila pomoč v najzgodnejših mesecih otrokovega življenja, kasneje je bila vsa skrb prepuščena materi otroka. V več primerih je pri vzgoji otroka sodelovala tudi ožja družina (mama ali tašča, ipd.), medtem ko so štiri sogovornice povedale, da niso dobile ustrezne pomoči od nikogar, razen od svojega partnerja. Dve sogovornici sta popolnoma prevzeli skrb za otroka brez kogaršnje pomoči. Vse sogovornice so izpovedale, da jim je bilo najtežje pri prvem otroku, ker še niso vedele, kako otroka prijeti, kako ga dojit, ipd.

Večina sogovornic je po porodu ostala v bolnišnični negi tri dni po porodu, tako pri prvem kot tudi pri drugih otrocih. Tri sogovornice z lokacije, kjer živijo z razširjeno družino, so v bolnišnici ostale le čez noč. Petra je pri tretjem otroku odšla iz bolnišnice po petih urah. Za zgodnji odhod iz bolnišnice so se bodisi odločile samostojno, bodisi na podlagi mnenja zdravstvenega osebja. Pogosto so kot zelo dobrodošlo pomoč izpostavljale obiske patronažne sestre na domu.

Nekatere (5 od 12) so spregovorile tudi o nasilju v družini. Večina žensk je povedala, da jih je partner udaril enkrat ali dvakrat, za kar naj bi bile same krive. Pokazalo se je, da imajo sogovornice visoko toleranco do nasilja, in so dlje časa prenašale nasilna dejanja, ne da bi o njih spregovorile s komerkoli. Le ena je poiskala pomoč pri starših in se kasneje preselila v varno hišo, a se je že po nekaj dneh z otroki vrnila k partnerju; po njenih besedah naj bi se razmere po tem izboljšale.

7.2. Izsledki raziskave v družboslovnem kontekstu

Okely (1983) v zelo zanimivi diskusiji govori o »Traveller-Gypsies« in o tem, kako izrazit je kontrast med zunanjimi stereotipi o romski ženski in ideali ter pričakovanji glede vedenja Rominje znotraj romske skupnosti. Skozi evropski pogled so romske ženske predstavljene kot čutna, seksualno provokativna in vabljava bitja (Okely 1983: 201). V vsaki družbi imajo drugačen pogled na romsko žensko. Romski moški so zagledani in poimenovani kot paraziti, tatovi, umazanci in kot povsem nepredvidljivi. Romski moški so pogostejše kot ženske zagledani kot »razdiralci zakonov« in predstavljajo tovrstno nevarnost Neromom. Romska ženska tako ne dosega enake obravnave v družbi, saj ni zagledana kot potencialna ranljiva, ker ji ni ponujena enaka možnost svobodne izbire partnerja kot moškemu. V skupnosti »Trevellers« mora biti ob poroki devica, kljub temu, da je v širši družbi zagledana kot izzivalna in pocestnica. Ponavadi dekleta pregledajo starejše poročene ženske. Po poroki pa mora ženska ostati spolno zvesta

svojemu možu. Ženska vzdržuje svoj ugled tako, da se izogiba situacijam, v katerih bi bila sama s tujim moškim, ali da bi jo v skupnosti videli govoriti z drugim moškim, s čemer bi lahko izzvala obtožbe o nezvestobi (Okely 1983: 202-203). To se je pokazalo tudi v moji raziskavi: nekatere sogovornice so povedale, da se od ženske pričakuje, da bo ob poroki devica. S tako zahtevo se najpogosteje srečujejo ženske iz muslimanske skupnosti oziroma priseljene ženske z Balkana, medtem ko ženske iz Prekmurja in ženske iz ruralnega območja v osrednji Sloveniji tega niso doživljale. V dveh primerih je šlo tudi za dogovorjeno poroko s strani enega od staršev. V enem primeru pa je šlo ob privoljenju očeta za neuradno poroko, ko si je ženska sama izbrala partnerja.

V prinešenih izsekih iz interakcije s sogovornicami lahko razberemo, kako je romska ženska pozorna na to, kako jo vidijo drugi. Najpogosteje se počutijo nelagodno v družbi Neromov, kjer imajo občutek, da jih ocenjujejo in takoj opazijo, da so »drugačne«. Način, kako so posameznik ali posameznica in skupna identiteta konstruirani, se nanaša na to, kako se posameznik poistoveti s to podobo. Etničnost, spol, nacionalna pripadnost, socialni razred, spolna usmerjenost in skupnost so vidiki sebstva, ki lahko vodijo do kompleksne in konfliktne interpretacije te podobe; prepletanje vseh podob in idej o sebstvu ustvari stalen dialog o posameznikovi identiteti (Spencer, 2006: 26). V večini primerov same sebe poimenujejo kot Ciganka ali Romkinja, v romskem jeziku *Romni*. Prav tako se jim v večini primerov zdi, da jih izdaja tipični romski priimek. Nekatere ženske menijo, da so zaradi tega imele otežen dostop do zaposlitve, slabšo obravnavo na področju zdravstva, šolstva in socialnega varstva.

Revščina žensk je pogosto povezana z veliko količino neplačanega dela, ki ga opravljajo v gospodinjstvih in družinah. Ponavadi je povezana tudi z neenakovrednim dostopom do delovnih mest, saj so posameznice predvsem v času ekonomskih recesij pogosteje brez dela, ali pa so zaposlene v zasebnem sektorju, kjer je zaslužek bolj negotov in nižji. Da lažje opravljajo skrbstvene dejavnosti (skrb za otroke, ostarele starše, idr.), se pogosto zaposlujejo za krajši delovni čas (Zaviršek, 1994: 45). Večina (11 od 12) mojih sogovornic pa meni, da so bile kljub romskemu priimku lepo obravnavane. Tudi otroci naj bi večjih težav zaradi etničnega pripisa ne imeli. Občasno so sicer tarče posmeha in žalitev zaradi etnične pripadnosti staršev predvsem tisti otroci, ki se pogosteje javno izpostavljajo.

Zgodovinsko gledano je bila naloga žensk predvsem to, da rojevajo otroke; ženske so matere in žene; ženske kuhajo, pospravljajo, šivajo in perejo; skrbijo za moške in so podložne moški oblasti, in so v veliki meri izključene iz poklicev z visokim družbenim statusom, in iz položajev oblasti (Haralambos, Holborn, 2005). Mit o delitvi dela po spolu opisuje, kako je ženskam v

družinski skupnosti odkazana gospodinjska vloga kot nekaj naravnega, univerzalnega in neizogibnega. Mit nadalje trdi, da so ženske v vseh družbah gospodinje po naravi, in da morajo prevzeti to vlogo, če hoče družba preživeti (Oakley, 2000: 169). Prepričanje, da je naravno, da se moški in ženske obnašajo različno in imajo različne življenjske poteke, je zelo razširjeno, podpira pa ga celo mnogo strokovnjakov. Glede na biološke razlike med moškimi in ženskami naj bi bila delitev dela glede na spol najbolj učinkovit način organiziranja družbe (Haralambos, Holborn, 2005: 590, 594). Moje sogovornice so v veliki večini brez posebne refleksije prevzele tovrsten, domnevno naraven položaj ženske. Pokazalo se je, da je večina žensk prevzela vzgojo in skrb za svojega otroka takoj po porodu, ostale so doma, odpovedale zaposlitev, opustile šolanje in prevzele skrb za gospodinjstvo. V tesni zvezi s to podreditvijo domnevno ženski družbeni in družinski vlogi je tudi njihova mladost ob sklenitvi partnerske zveze in zgodnje materinstvo, za katerega so se mnoge skupaj s partnerjem odločile, nekatere pa je preprosto doletelo kot naravna posledica sklenitve zakonske zveze. Najmlajša sogovornica je bila stara sedemnajst let, ko je rodila svojega prvega otroka, najstarejša pa trideset let.

Potrebno je izpostaviti, da obstajajo razlike v oblikah porok pri posameznih romskih skupinah v Sloveniji. V reprezentativni raziskavi (v raziskavo je bilo vključenih 557 oseb iz Slovenije, ki so po etnični pripadnosti Romi; Mavrin, Rupnik, 2016) se je izkazalo, da večina oseb živi v partnerski zvezi brez formalne ali tradicionalne poroke (183 oseb, približno 33 odstotkov). Če dodamo še ankentirance, ki so odgovorili, da so se poročili na tradicionalen način, je to 51,3 odstotka oseb, ki živijo v partnerski skupnosti, vendar njihova zveza oziroma poroka ni zakonsko registrirana. Zakonsko zvezo je uradno sklenilo 85 oseb, kar je 15 odstotkov. Samskih je bilo 24,6 odstotka odraslih oseb, na kar je verjetno znatno vplivalo dejstvo, da je na anketo odgovarjalo 70 oseb med štirinajstim in devetnajstim letom starosti, večina od njih je bila neporočena (Mavrin, Rupnik, 2016: 47).

Pomembna je nadalje tudi razlika med revščino in deprivacijo, ki ju določene skupine prebivalstva lahko doživljajo hkrati, ali pa ločeno. Za ljudi, ki doživljajo deprivacijo je značilno, da sredstev in možnosti nimajo na pretek, kar večina doživlja kot nekaj samo po sebi umevnega. Deprivacija je povezana z vprašanjem, kolikšen je dostop do različnih materialnih sredstev, kar se ponekod močno razlikuje glede na spol, starost ter nacionalno pripadnost (Zaviršek, 1994: 43) Petra (28 let) je spregovorila o svojih občutkih krivde zaradi usode svojega sina. Sram jo je, da je nepismena, kar pripisuje svoji etnični pripadnosti in revščini, v kateri je bila prisiljena živeti dolga leta. Otrok ne more dobivati dovolj podpore s strani svojih staršev, če so ti neizobraženi in nepismeni ter so dolga leta živeli v deprivilegiranem okolju. Alternativna

rešitev, kakršna je bila tudi v primeru te sogovornice, je najpogostejše vpis romskih otrok v šole s prilagojenim programom. Ta rešitev ne sme biti dolgoročna, kajti tako se ujame v past veliko pripadnikov romske skupnosti, ki nimajo svetle prihodnosti, ker s takim izobrazbenim ozadjem že a priori ne morejo posegati po višje kvalificiranih delovnih mestih, ker se ne morejo vpisati v kvalitetne srednje šole, in ne morejo izbirati med težjimi izobraževalnimi programi. Zaradi slabega znanja slovenskega jezika, zaradi tujega maternega jezika, romščine, so mnogi otroci usmerjeni v manj zahtevne programe, kjer stagnirajo, kjer ne morajo razvijati svojega znanja in sposobnosti. Svoje prispeva tudi socialno delo: veliko socialnega dela je namenjenega posrednemu delu z ljudmi, urejanju prostorov in papirjev, vzdrževanju obstoječega reda. S takim delom največkrat prispevamo k temu, da so ljudje še bolj izključeni (npr. zapiranje v ustanove, izobraževanja na šolah s prilagojenim programom), da so dodatno stigmatizirani (npr. uradno potrdimo njihov manjvredni status, postavimo diagnozo, prilepimo nalepko, ki je slabšalne vrste), da je njihov družbeni položaj še dodatno zacementiran, in da so spremembe onemogočene (Flaker, 2012: 42).

Posebno poglavje, o katerem so spregovorile moje sogovornice, je nasilje v družini. Razsežnost nasilja je tesno povezana z občo družbeno klimo, ki je lahko bolj ali manj strpna do njegovih pojavnih oblik. V družbah z ničelno stopnjo tolerance do nasilja v družinah in nasilja v družbi na splošno je možno pričakovati tudi dejansko nizko stopnjo nasilja v družinah (Sedmak, Kralj, 2013: 171; v: Leskošek et al., 2013). Sintagma »naučena nemoč«, ki je priljubljena že od konca sedemdesetih let prejšnjega stoletja in jo je začel uporabljati Martin Seligman (1975), opozarja na nasilje (zlasti psihično), ki ga mnoge ženske doživljajo v družini, in na strukturno nasilje, ki ga doživljajo v androcentrični družbi (Zaviršek, 1991: 19; v: Urek et al., 1991). Pokazalo se je, da imajo tudi moje sogovornice dokaj visok prag tolerance do nasilja v družini. Tudi če spregovorijo o nasilju, ki so ga same doživljale, ali pa imajo to izkušnjo iz druge roke (tašča, sestra ipd.), so mnenja, da če si je ženska zaslužila, je prav, da jo moški udari; obenem pa mislijo tudi, da je pretepati in mučiti ne sme. Nekatere izmed sogovornic, ki ne doživljajo nasilja s strani partnerja, pa je strah morebitnih nasilnih dejanj. Najpogostejše ženske povejo, da jih je partner udaril le enkrat ali dvakrat. Večina žensk po nasilnem dogodku ni poklicala policije ali poiskala druge pomoči, razen dveh. Ena je noč po dogodku z otroki prespala pri svojem očetu, kasneje pa je odšla v varno hišo, medtem ko je druga poklicala policijo. Štiri ženske so odšle iz nasilnega partnerskega odnosa in sedaj živijo samsko življenje, ali pa živijo v partnerski zvezi z drugim moškim. Ženske, ki so doživljale nasilje že v otroštvu s strani enega od staršev, imajo večjo toleranco do nasilja. Ena sogovornica je povedala, da se zaveda, da je verjetno te vzorce nasilja iz otroštva prenesla v svojo vzgojo otrok, ter je včasih tudi sama odreagirala z nasiljem

(klofuta, udarec po zadnjici, »ena vzgojna«, ipd.). Večina žensk je rekla, da svojega otroka ne bi in niso nikoli udarile. Ženske v večini primerov vendarle tolerirajo nasilje, če »si ženska ali otrok zaslužita«, kajti »otrok mora imeti določeno spoštovanje«.

Zanimivo je, da je več žensk izpostavilo, da so bile njihove matere do njih bolj stroge kot očetje (4 od 12). Še več, kar nekaj žensk je povedalo, da so podporo in uteho našle pri očetu. V dveh primerih je šlo za to, da je bil oče nasilen do matere in otrok, kadar je bil pijan. Zaradi tega pri partnerju in otrocih ne tolerirajo uživanja alkoholnih pijač. Vse se zavedajo, da živijo v družbi, kjer lahko že mladoletni otroci posegajo po alkoholnih pijačah, zato jih začnejo že zgodaj obveščati o vseh pasteh, ki jih prineseta alkoholizem in uživanje drugih drog. Zelo pogosto ženske poročajo o svoji odvisnosti od tobaka in kave (8 od 12), kar lahko povežemo s težavami v duševnem zdravju, ki jih pestijo zaradi vsakdanjih življenjskih dilem in težav (revščina, brezposelnost, slabe bivanjske in higienske razmere, ipd.). Precej (5 od 12) sogovornic ni aktivnih kadilk, ali pa so v preteklosti bile aktivne kadilke in so to razvado kasneje opustile. Ženske imajo v povprečju (predvsem tiste, ki so tudi same kadilke) večjo toleranco do kajenja cigaret kot do uživanja alkoholnih pijač. Pričakovala sem, da bom med sogovornicami našla splošno tolerantnost do kajenja tobaka, vendar je bilo kar precej (10 od 12) sogovornic izrazito proti temu, da bi bili njihovi otroci kadilci. Vse pa so bile mnenja, da svojim otrokom ne bodo dovolile uporabe kakršnihkoli drog, razen alkoholnih pijač ob izrednih prilikah. Nekatere (Julija, Veronika, Martina, Angela, Gabrijela) so izrazile zaskrbljenost ob misli, kaj se lahko zgodi ob vinjenosti ali pa neprimernem uživanju alkoholnih pijač, zato želijo same ponuditi svojim otrokom to izkušnjo doma.

Vedenje žensk, ki so matere, je povezano z vzgojo, ki so je bile same deležne v otroštvu in mladosti, in s kulturnimi razmerami, v katerih živijo (Oakley, 213). Veliko mojih sogovornic je v skladu z eno od izhodiščnih hipotez izkazalo zelo zaščitniški odnos do otrok: po navadi imajo strah pred zunanjim svetom, zato poskušajo svojega otroka v največji meri zaščititi, kažejo pa tudi razmeroma nizko zaupanje v člane svojega sorodstva in so prepričane, da morajo za svojega otroka same poskrbeti, medtem ko je Gabrijela mnenja, da je potrebno dovoliti tudi drugim (tetam, stricem, sosedom, ipd.), da pomagajo pri vzgoji in skrbi za otroka. Mogoče je reči, da je znatna večina mojih sogovornic izkazala posebno čuječnost glede varnosti svojih otrok. Tako ženske kot moški sicer v otroštvu pridobijo različne izkušnje o primerni vzgoji otrok. Posebno v zahodnoevropskih družbah je razširjen in normaliziran dihotomen odnos do otrok glede na njihov spol: prek opazovanja in identifikacije z materjo deklice razvijejo močan intuitivni občutek za potrebe drugih. Matere izkazujejo manj empatije pri negovanju dečkov,

nanje se obračajo kot na bitja, ki ji je treba šele spoznati in odkriti njihove potrebe. Medtem ko matere dečke prepoznavajo kot »drugačne«, deklice doživljajo kot »nekaj istega« (Zaviršek, 1994: 22-23). V zahodnoevropskih družbah se torej deklice identificirajo z materami in rastejo z razumevanjem, da je vloga matere del ženske identitete, ter da so druge dejavnosti in interesi v njenem življenju drugotnega pomena. Moje sogovornice so ponotranjenost tega vzorca dosledno izkazale: če je sposobnost rojevanja biološko dejstvo, je materinstvo nekaj, kar spada predvsem v področje družbenega (Zaviršek, 1994: 26-27). Veliko žensk ima občutek, da so le one tiste, ki lahko poskrbijo za svoje otroke. Partnerje in druge pomočnike pri vzgoji in skrbi za otroka sicer gledajo kot pomembne akterje, vendar menijo, da otrok ne morejo kar tako same pustiti z njihovim očetom. Če ženska skrb za otroke preloži na nekoga drugega, četudi na njihovega očeta, ji to prinese družbeno neodobravanje. Mati, ki to stori, je po mnenju drugih »neusmiljena«, »neljubeča« in seveda »neženska« (Oakley, 2000: 202). Še dodaten dejavnik, ki mojim sogovornicam narekuje poudarjeno čuječen odnos do otrok, je v dejstvu, da se jim, kot še mnogim ženskam, po rojstvu otroka bistveno zoži socialna mreža, postanejo bolj ali manj omejene na dom, skrb za otroka in hišna opravila. Pri tem bi bila ključnega pomena obveščena intervencija s strani institucij s področij zdravstva, sociale in izobraževanja.

Čeprav imajo mnoge sogovornice izrecen občutek, da vzgojo in skrb za otroka v večji meri delijo s partnerjem, njihovi drugi odgovori kažejo, da partnerji niso bistveno prisotni pri tem. Ženske skrbijo za gospodinjstvo in otroke, partnerji pa so zaposleni ali pa opravljajo kakšna druga »moška« dela. V tem smislu tudi za moje sogovornice velja, da je njihova ekonomska ranljivost povezana s predstavami o tem, da je moški tisti, ki omogoča prihodek, in tisti, ki vzdržuje ženske, otroke in družino (Zaviršek, 1994: 46). Velikokrat pa so sogovornice izrecno povedale, da ne dobijo dovolj pomoči in podpore od partnerjev. Najbolj je to odčitljivo v izjavah, češ da se po rojstvu otroka za partnerja ni nič spremenilo, za ženske same pa se je spremenilo tako rekoč vse. Skrbstveno delo za otroke in dom jim ne prinaša ne koristi ne samostojnosti, saj ob njem pogosto ostajajo ekonomsko nesamostojne in materialno odvisne (prim. Zaviršek, 1994: 32). Krog prijateljev se jim je zožil. Večini žensk se je zožila socialna mreža, ali pa so po sili okoliščin zamenjale krog prijateljev. Nekatere (Gabrijela, Veronika, Julija, Petra, Angela, Martina) poudarjajo, da je pomembno imeti nekoga ob sebi, ki mu/ji lahko zaupaš, da pa moraš paziti, komu zaupaš; hkrati ponavljajo, da je najpomembnejše zaupanje, pomoč in podpora s strani partnerja.

Moje sogovornice so največkrat pri skrbi in vzgoji otroka dobile največ pomoči in podpore od sorodnic po obeh, svojih in partnerjevih linijah: od tašče, matere, babice in njegove ali svoje

sestre. Kljub temu, da ustaljena ideacija o romski tradicionalni kulturi trdi, da naj bi bili tako romska družina in romska skupnost zelo trdni, povezani in solidarni do svojih članov, se je v pogovorih izkazalo, da ženske pogosto ne dobijo dovolj pomoči in podpore od družinskih članov ali drugih članov skupnosti. Zgodaj so prepuščene same sebi, kajti ob rojstvu otroka je prisotna pomoč zdravstva, družine in skupnosti, kasneje, ko so otroci starejši, pa se ta pomoč zmanjša ali pa je sploh ni več. Pokazalo se je, da je partner v največ primerih najbolj prisoten ravno v prvih otrokovih letih, kasneje pa, bolj kot je otrok samostojen, bolj partner vso skrb prepušča materi. Izkazalo se je, da največ sodeluje pri vzgoji in skrbi za otroka takrat, ko imajo ženske več otrok, ali pa kateri izmed otrok hudo zboli in mame same ne zmorejo skrbi zanj; takrat nekateri partnerji priskočijo na pomoč tudi pri gospodinjskih opravilih.

Relativna družbena osamljenost in marginaliziranost mojih sogovornic se kaže tudi v njihovem odnosu do državnih institucij, zlasti do zdravstva. Večina žensk v moji raziskavi je povedala, da nerade obiskujejo osebnega zdravnika ali bolnišnice; najpogosteje so uporabnice zdravstvenih storitev, ko gre za zdravje otroka. Slab socialni položaj vpliva na zdravje Rominj, najpogosteje izpostavljeni dejavniki, ki vplivajo na njihovo zdravje, so: slabe bivalne razmere, stres, slabo finančno stanje in slabi odnosi v družini. Vsakdanja gospodinjska opravila in skrb za otroke povzročijo, da so brez energije, utrujene in čutijo, da so brez moči. Najpogosteje svojo stisko rešujejo z jemanjem tablet. Večina se jasno zaveda, kaj bi morale storiti za boljše zdravje, pa vendar se zavedajo tudi dejavnikov, kot so pomanjkanje denarja, moči, ki jim to preprečujejo (prim. tudi: Đogić, 2011: 63).

Podobno se je pokazalo tudi, da ženske redkeje obiskujejo ginekologa. Redno obiskujejo ginekologa med samo nosečnostjo, pred in po njej pa zelo redko. Le nekatere posameznice (Gabrijela, Julija, Angela in Martina) se zavedajo, kako lahko to vpliva na njihovo zdravje, in redno obiskujejo ginekologa. Izkušnje zdravniku so tako pozitivne kot negativne, najpogosteje povejo, da niso imele nikoli težav, in da niso bile deležne slabše oskrbe kot Neromi v zdravstvenih domovih ali v bolnišnici. Nekatere ženske pa so občasno imele slabe izkušnje bodisi pri ginekologu bodisi pri osebnem zdravniku, ali pa v zdravstvenem domu pri dežurnem zdravniku. Velikokrat so vzroke za te težave pripisale svojemu priimku oz. etnični pripadnosti. Večina žensk poroča o dobrih izkušnjah v stiku z zdravstvenim osebjem v porodnišnici, pri osebnem zdravniku ali pediatru. Največkrat in najraje govorijo o prijaznosti in podpori patronažne sestre, ki pride na dom, ko je v hiši novorojen otrok.

7. 3. Vloga socialnega dela pri družbeni skrbi za romske matere

Temeljna predpostavka v socialnem delu je, da se je treba v teoriji in praksi usmerjati k raziskovanju značilnosti vsakdanjega življenjskega sveta ob upoštevanju te vsakdanjskosti pri načrtovanju in izvajanju socialnega dela. Ko stopimo v skupnostni prostor, to naredimo, da bi razumeli. Raziskovanje v skupnosti je nenehno pogajanje in dogovarjanje o pomenih (Grebenc, Šabić, 2013: 13). Ta teoretični in praktični cilj sem skušala v svoji diplomski raziskavi uveljaviti. Pri tem sem imela relativno olajšan dostop do svoje ciljne skupine sogovornic, romskih žensk, ki so matere, saj sem tudi sama Rominja, čeprav sem občasno zaradi tega dobila tudi okrajšane odgovore, saj so bile sogovornice prepričane, da nekatere kontekste njihovih pripovedi poznam tudi iz lastne življenjske izkušnje. Zaradi te izkušnje sem dobila tudi vpogled v specifične načine, na katere je romska skupnost ne le odrezana, temveč tudi zaprta v odnosu do večinske družbe. Bariero, etnično mejo (Šumi 2000: 175) vzdržujeta obe skupnosti, Romska in Neromska.

Znotraj te odrezanosti od večinske družbe so romske ženske redke predmet raziskovalnega in sploh družbenega zanimanja. Čeprav je bil moj vzorec geografsko razprostranjen, ni v nobenem smislu reprezentativen; kljub temu sem skozi pogovore s sogovornicami pridobila vpogled v tisto, kar je najbrž dovolj tipična izkušnja romske ženske in matere, ki je dvakrat zamejena: najprej na svojo izvirno skupnost, nato pa še na svojo družino, ki to žensko večinoma trdno vstavlja v temeljni patriarhalni vzorec. Družina je v definiciji socialnega dela skupnost, ki vsebuje in vzpostavlja, tudi kot še neuresničene možnosti, vse vidike življenja: biološkega, psihološkega, družbenega, kulturnega, ekonomskega, pravnega, političnega, religioznega, itd. Družina je temeljna vez obstoja, tudi zgodovinska, tako za posameznika kot za različne skupnosti. Izraža naravo same družbe, vseh družb, ki so zgodovinsko obstajale. Družina je družbena mreža, ki družbo samo vzpostavlja in ohranja (Bajzek, 1997: 92).

V procesih pomoči pri reševanju kompleksnih socialnih problemov je v središču osebnega vodenja soustvarjanje rešitev ali raziskovanje možnih sprememb za dobre izide (Čačinovič Vogrinčič, 2008: 67).

Moja raziskava kaže, da bi ženske, romske matere, vsekakor potrebovale pomoč organiziranih projektov socialnega dela. Kot piše Gabi Čačinovič Vogrinčič (2008: 69), učinkoviti projekti pomoči družini v socialnem delu sežejo iz družine v skupnost. Načrtovanje pomoči družini praviloma ni dovolj dobro, če ne prispeva k vključenosti v socialno okolje in k večji socialni

moči družine. Načrtovanje pomoči za akutne stiske in težave pa vključuje skupnostne mreže, skupine za samopomoč, institucije, ki prispevajo svoj delež.

Povezanost družine in skupnosti v sodobnih, postmodernih konceptih socialnega dela raziskujemo že v procesu instrumentalne definicije problema in rešitev. Mobilizacija virov v posamezniku, družini, okolju mora biti usmerjena v izboljšanje življenja. [...] Učinkovita pomoč družini potrebuje v skupnosti sogovornice in sodelavke za oblikovanje izvirnega projekta pomoči. Najprej so to obstoječe ustanove – šole, centri za socialno delo, društva, skupine za samopomoč, materinski domovi, varne hiše. Izredno pomembno je, da lahko proces pomoči v socialnem delu računa na pomoč iz življenjskega okolja ljudi. Še več, pomembna je tudi naravnost k soustvarjanju novih možnosti tam, kjer jih še ni (Čačinovič Vogrinčič, 2008: 69).

Problematika romskih žensk, s katerimi sem se pogovarjala, temelji v dveh vrstah revščine oz. deprivilegiranosti: na eni strani gre za dejansko ekonomsko revščino ali resno deprivacijo, na drugi strani pa romska ženska s sklenitvijo partnerstva ali zakona, kar se praviloma zgodi v zelo mladih letih, postane socialno osamljena ali celo izolirana. Večinoma zakon in rojstvo otroka zanjo pomenita odpoved zaposlitvi, s tem pa ekonomsko odvisnost, in hkrati večinoma tudi odpoved vsakemu nadaljnjemu šolanju in poklicnemu usposabljanju, ali pa odpoved načrtom o začetku šolanja, če je ženska nepismena. Hkrati vse moje sogovornice kažejo tako rekoč popolno vdanost v svojo materinsko vlogo: ne dvomijo, da je to njihovo prednostno poslanstvo, ne pritožujejo se zaradi socialne in izobrazbene ter ekonomske izgube, ki jim ga je materinstvo prineslo. Tiste, ki svojih izobrazbenih ciljev niso mogle doseči, pa te ambicije tem bolj vlagajo v svoje otroke: ne le, da so do njih posebej zaščitniške, temveč prvenstveno poudarjajo pomen šolanja in izobrazbe zanje. Prav mogoče je, da se lahko tovrsten pritisk na otroke, da dosežejo tisto, česar mati ni mogla, lahko izkaže kot zaviralnega za otroka; še bolj pomembno pa je, da mnoge izmed sogovornic, še posebej tiste, ki niso pismene, nimajo primernih orodij, da bi otrokom na poti do izobrazbe odločilno pomagale. Na ta način je medgeneracijski krog lahko neprebojno sklenjen.

Moje sogovornice prav gotovo predstavljajo tista skupnostna jedra, o katerih govori Čačinovič Vogrinčič (2008: 69), s katerimi se lahko povežemo v procesu pomoči družini, oz. bi bilo mogoče in nujno, da se te ženske, in še stotine drugih v podobnem položaju, aktivira kot tovrstno skupnostno jedro. Cilj reševanja kompleksnih socialnih problemov ljudi v socialnem

delu je jasno postavljeno, pravi Čačinovič Vogrinčič (*ibid.*), delo namreč zastavimo tako, da bo strokovna pomoč krepila uporabnikovo moč:

Delati iz perspektive moči pomeni, da smo se odločili, da s svojim znanjem in s spoštljivim ravnanjem omogočimo ljudem izkušnjo, da so kompetentni za svoje življenje, izkušnjo samospoštovanja in osebnega dostojanstva. Izviren delovni projekt pomoči se soustvarja iz perspektive moči.

Za začetek bi se bilo morda mogoče na izviren način, ki ženskam, romskim materam, ne posega v vsakdanjik skrbi za otroke, družino in gospodinjstvo, lotiti problematike njihovega medgeneracijskega začaranega kroga s posegom v njihovo nepismenost in neizobraženost. Oboje je namreč mogoče gledati kot obliko nasilja nad temi ženskami, ki ga je potrebno v interesu družbene pravičnosti odpraviti in preprečevati, in ne zgolj kot objektivno okoliščino, ki je rezultat njihovih življenjskih poti, sistemske revščine in prikrajšanosti. Kot pravi Darja Zaviršek (1994: 23), socialna delavka, ki ne pozna in ne razume strukture razsežnosti nasilja nad ženskami v družini, lahko definira položaj prizadete kot neustrezno opravljanje vloge žene in gospodinje: definicija, ki so jo moje sogovornice večinoma temeljito ponotranjile tako, da so materinstvo doživele med drugim tudi kot odpoved svojim izobrazbenim, poklicnim in ekonomskim ambicijam. Projekt opismenjevanja romskih žensk na način, ki ne bi bil v njihovem realnem ali dojetem konfliktu z njihovo skrbniško vlogo doma, bi bil nenazadnje tudi uresničitev tiste pozitivne pristranskosti socialnega dela, o kateri govori Vito Flaker (Flaker et al., 2011: 322). Direktno socialno delo, ki omogoča, da smo skupaj z ljudmi, ki trpijo, in se z njimi kot priče udeležujemo stigme, diskriminacije, rasizma, segregacije in posledično izključevanja ljudi (Flaker 2012: 44), bi tako lahko v situacijo stotin romskih žensk in mater prineslo opolnomočenje zanje in za celotne romske skupnosti.

8. REFERENCE IN VIRI

- Bajzek, J. (1997), *Od skupine k skupnosti*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka.
- Baranja, M. (2016), *Teško je biti Rominja, še težje Ciganka*. Redna zbirka celjske Mohorjeve družbe, str. 100-105. Celje: Društvo Mohorjeva družba in Celjska Mohorjeva družba.
- Božič, D. (1991), Erving Goffman: *Stigma*. V: Urek, M., Zaviršek, D., Pribac, I. (1991), *Subpsihiatricne študije*. Ljubljana: Časopis za kritiko znanosti. Šmarje-Sap: Mišmaš.
- Brizani-Traja, I. (2000), *Le ostanite – Romi gredo!*. Celovec: Mohorjeva založba.
- Čacinovič Vogrinčič, G. (2008), *Socialno delo z družino*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, Univerza v Ljubljani.
- Diricchari Muzga, R. (2011), *Tudi bog je umaknil svoj pogled od Ciganov/Romov: naci holokausta, berša bibahtalipe Romenghere*. Ljubljana: Društvo Rromski informacijski center Slovenije Anglunipe.
- Dominelli, L. (2005), *Ovira kot spolno specifična izkušnja*. Socialno delo, let. 44, št. 1-2, str. 17-28. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Đogić, K. (2011), *Romske ženske in njihovo zdravje*. Diplomski naloga. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Flaker, V. (2012), *Direktno socialno delo*. Ljubljana: Založba */cf.
- Flaker, V., Nagode, M., Rafaelič, A., Udovič, N. (2011), *Nastajanje dolgotrajne oskrbe: Ljudje in procesi – eksperiment in sistem*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Haralambos, M., Holborn, M. (2005), *Sociologija: teme in pogledi*. Ljubljana: DZS.
- Grebenc, V., Šabić, A. (2013), *Ljubljanske zgodbe: biografije navadnih ljudi*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, Univerza v Ljubljani.
- Hribar, M., Gutić, D. (2010), *Pogojevanje prejemanja denarne socialne pomoči Romom kot oblika institucionalnega rasizma*. Socialno delo, let. 49, št. 2-3, str. 143-153. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Janko Spreizer, A. (2010), *Z angažirano antropologijo proti rasizmu in rasni dominaciji nad Romi*. Socialno delo, let. 49, št. 2-3, str. 99-108. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

- (2004), »Avtohtoni« in »neavtohtoni« Romi v Sloveniji: socialna konstrukcija teritorialnega razmejevanja identitet. Razprave in gradivo - Inštitut za narodnostna vprašanja, št. 45, str. 202-225. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

Kodeks etičnih načel v socialnem varstvu (2002)

Kodeks etike socialnih delavk in delavcev Slovenije (1998)

Sedmak, M., Kralj, A. (2011), *O čem pričajo spremembe javnega mnenja v odnosu do nasilja nad ženskami v zasebnosti*. V: Leskošek, V., Antić Gaber, M., Selišnik, I., Filipičič, K., Urek, M., Matko, K., Zaviršek, D., Sedmak, M., Kralj, A. (2011), *Nasilje nad ženskami v Sloveniji*. Zbirka Dialogi: humanistična in družboslovna zbirka. Maribor: Založba Aristej.

Masci, T. (2016), *Applying a Human Rights Approach to Social Work Research and Evaluation A Rights Research Manifesto*. Springer International Publishing.

Mavrin, B., Rupnik, M. (2016), *Early Marriage – Culture or Abuse?*. Kočevje. Ljudska univerza.

Mežan, Š. (2014), *Trgovina z ljudmi: prisilne poroke*. Diplomsko delo univerzitetnega študija. Maribor: Fakulteta za varnostne vede.

Muršič, M. (2012), *Mariborski Romi – od priseljevanja do sodobnih praks*. V: Podvršič, A. (ur.): Še vedno Romi. Časopis za kritiko znanosti, let. XXXIX, št. 247, str. 67-82. Ljubljana: Študentska založba.

Narat, T., Lebar, L., Kovač, N., Kobal Tomc, B. (2014), *Prisilne poroke romskih deklic: končno poročilo*. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.

Neuvirt Bokan, S. (1997), *Položaj ženske v romski družini*. Diplomaska naloga. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

Oakley, A. (2000), *Gospodinja*. Ljubljana: Založba */cf.

Okely, J. (1983), *The Traveller-Gypsies*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.

- Padovan, M. (2006), *Romi med nami*. V: Cigler, T. (ur.): Romi: med medijsko in dejansko podobo. Novo mesto: Društvo za razvijanje prostovoljnega dela.
- Palaić, T. (ur.) (2015), *Obporodne prakse, izkušnje in spomini: projekt sodelovanja z Rominjami v Slovenskem etnografskem muzeju*. V: Rogelj Škafar, B.: Rojstvo: Izkušnje Rominj. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej (8-19).
- Pirec, A., Recko, T., Bedrač, J., Schmidt, A. (2010), *Se vam zdi to zabavno ali pomembno?*. Socialno delo, let. 49, št. 2-3, str. 155-163. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Rafaelič, A., Flaker, V. (2012), *Iz-hod iz totalnih ustanov med ljudi*. Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in antropologijo. Ljubljana: Študentska založba.
- Spencer, S. (2006), *Race and ethnicity: Culture, identity and representation*. London, New York: Routledge.
- Stermecki, L. (2005), *Konstrukcija identitete materinstva*. Monitor ISH: revija za humanistične in družbene znanosti, let. 7, št. 2, str. 107-115. Ljubljana: Fakulteta za podiplomski humanistični študij.
- Studen, A. (2015), *Neprilagojeni in nevarni: podoba in status Ciganov v preteklosti*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
- Šelb, J. (2008-2009), *Ocena rabe zdravstvenih storitev v populaciji romskih žensk in otrok v Sloveniji – prispevek k zmanjševanju neenakosti v zdravju*. Ministrstvo za zdravje. Zavod za zdravstveno varstvo Murska Sobota. ARRS – Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.
- Štrukelj, P. (1977), *Statistični popisi o pismenosti romskih žensk v Sloveniji in preučevanje sprememb v njihovem življenju*. Revija Etnolog. Slovenski etnograf, letnik 30, str. 149-158. Ljubljana: Etnografski muzej.
- Štrukelj, P. (1991), *Etnološke raziskave romske populacije v Sloveniji*. V: Klopčič, V., Novak-Lukanovič, S. (ur.): Romi na Slovenskem. Ljubljana: Inštitut na narodnostna vprašanja.
- Šumi, I., Josipovič, D. (2008), *Avtohtonost in Romi: k ponovnemu premisleku načel manjšinske politike v Sloveniji*. Dve domovini / Two homelands 28, str. 93-110. Ljubljana: Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU.

Šumi, I. (2000). *Kultura, etničnost, mejnost: konstrukcije različnosti v antropološki presoji*. Ljubljana: založba ZRC SAZU.

Urad za narodnosti Republike Slovenije (2016). *Romska skupnost*. Statistični in osnovni podatki. Dosegljivo na spletni strani:

http://www.un.gov.si/si/manjsine/romska_skupnost/statisticni_in_osnovni_podatki/
(4.5.2016)

Uradni list RS (1991), *Ustava Republike Slovenije*. Dostopno na: <https://www.uradni-list.si/1/content?id=61579#!Ustava-Republike-Slovenije> (4.5.2016).

Urh, Š. (2011), *Etničnost in spol: položaj Rominj v zasebnem in javnem prostoru*. Socialno delo, let.50, št. 6, str. 357-368. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

- (2003), *Belokranjski Romi*. V: Klopčič, V., Polzer, M. (ur.): *Evropa, Slovenija in Romi*: zbornik referatov na mednarodni konferenci v Ljubljani, 15. februarja 2002. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja (256-271).
- (2010), *Etnična (ne)občutljivost v izobraževanju socialnega dela*. Socialno delo, let. 49, št. 2-3, str. 73-84. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- (2010), *Etnične realnosti Romov*. Socialno delo, let. 49, št. 2-3, str. 185-187. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Vidmar, A. (2006), *Romi in Rominje v Kočevju*. Diplomaska naloga. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Zaviršek, D., Škerjanec, J. (2000), *Analiza položaja izključenih družbenih skupin v Sloveniji in predlogi za zmanjšanje njihove izključenosti v sistemu socialnega varstva*. Poročilo o raziskavi. Socialno delo, let. 39, št. 6, str. 387-419. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Zaviršek, D. (2010), *Etnizacija in patologizacija Romov in romskih skupnosti: socialno-antropološki in socialnodelovni teoretski koncepti*. Socialno delo, let. 49, št. 2-3, str. 85-97. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

- (1994), *Ženske in duševno zdravje: o novih kulturah skrbi*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- (1991), *Zgodovinska ikonografija totalne ustanove in fenomen »bolezen-ženska«*. V: Urek, M., Zaviršek, D., Pribac, I. (1991), *Sub-psihiatrične študije*. Ljubljana: Časopis za kritiko znanosti. Šmarje-Sap: Mišmaš.

Zidar, M. (1998), *Položaj ženske v romski družini*. Diplomaska naloga. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

Zupančič, J. (2014), *Romi in romska naselja v Sloveniji*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.